

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Verslagen van archeologische
toevalsvondsten uit 2020 waar geen
verder onderzoek nodig of mogelijk was

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Verslagen van archeologische toevalsvondsten uit 2020 waar geen verder onderzoek nodig of mogelijk was.

REFKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 255

AUTEUR

Isabelle Jansen (red.)

JAAR VAN UITGAVE

2023

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE

Collage van toevallig gevonden met de klok mee: bovenaan Noorderlaan, Antwerpen (TV ID 4668); Bert Van Hoorickstraat, Aalst TV (ID 5963); Wagenmakerstraat, Olen (TV ID 6168).

Copyright Onroerend Erfgoed

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

<https://doi.org/10.55465/BQVW2992>
ISSN 1371-4678
D/2023/3241/068

Verslagen van
archeologische
toevalsvondsten uit
2020 waar geen
verder onderzoek
nodig of mogelijk was

JANSEN ISABELLE (RED.)

INHOUD

INLEIDING

Wanneer iemand buiten de context van een archeologisch onderzoek per toeval archeologische objecten of een archeologische site vindt, moet hij dit melden aan het agentschap Onroerend Erfgoed¹. Dit gebeurde 143 maal in 2020². 19 van deze meldingen leidden tot een archeologische opgraving. De resultaten van dit onderzoek verschijnen in een archeologierapport en een eindverslag. Gepubliceerde eindverslagen zijn raadpleegbaar via het Onroerend Erfgoed Loket³.

In verschillende situaties is een onderzoek met ingreep in de bodem echter niet nodig. Het archeologisch onderzoek beperkt zich in deze gevallen tot een terreinevaluatie en het registreren van de gemelde vondsten. Dit beperkt onderzoek gebeurt vooral bij toevalsvondsten die

- Niet bedreigd zijn en *in situ* bewaard blijven;
- Niet meer aanwezig zijn op het moment van de interventie;
- Niet toegankelijk zijn voor verder archeologisch onderzoek bijvoorbeeld bij bodemverontreiniging of bij onmogelijkheid om het terrein te betreden;
- Omwille van een selectieve benadering enkel gedocumenteerd worden alvorens ze afgebroken of verwijderd worden.

De archeoloog evalueert en registreert de toevalsvondst en geeft na de registratie het sein dat de werken mogen verder gaan. De bekomen informatie wordt ingevoerd als een CAI waarneming in de Inventaris Onroerend Erfgoed⁴.

Dit rapport bevat een selectie van archeologisch relevante toevalsvondsten zonder bodemingreep uit 2020. Deze willekeurige selectie toont aan dat archeologische terreinevaluaties beperkt in oppervlakte, ook interessante en relevante archeologische kenniswinst kunnen opleveren.

De verslagen zijn chronologisch geordend. De oudste toevalsvondst dateert uit de Romeinse periode, de jongste uit Wereldoorlog Twee⁵.

Datering	ID	Onderwerp	Beschrijving
1 Romeins	5803	Tongersveldstraat 2, Tongeren	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
2 4de kwart 14de eeuw	4615	Heilige Geeststraat, Leuven	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
3 2de kwart 15de eeuw	4335	Hogeschoolplein, Leuven	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
4 15de eeuw	3667	Goudsbloemstraat 50, Leuven	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
5 17de eeuw-18de eeuw	5963	Bert Van Hoorickstraat, Aalst	Plaatsbezoek met documentatie
6 1ste helft 18de eeuw	5792	Edmond Vleminckxstraat 17, Hingene	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
7 18de eeuw	3343	Nekwinkelstraat 1, Veltem-Beisem	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
8 Eind 18de eeuw-19de eeuw	3253	Frans Walravensstraat 82, Lot	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
9 18de eeuw-19de eeuw	3349	Wijnegemhof 2, Wijnegem	Plaatsbezoek met documentatie
10 19de eeuw	5724	Veldonkstraat 371, Baal	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
11 19de eeuw	5808	Schotelstraat 2, Diest	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
12 19de eeuw	5861	Monseigneur Van Waeyenberghlaan, Leuven	Plaatsbezoek met documentatie
13 19de eeuw	5999	Leuvensesteenweg 100, Sint-Joris-Winge	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
14 19de eeuw	6168	Wagenmakersstraat 32, Olen	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard
15 19de eeuw-20ste eeuw	4702	Cabaretstraat 3, Diest	Toevalsvondst wordt <i>in situ</i> bewaard

¹ Onroerenderfgoeddecreet - Hoofdstuk 5. Archeologie - Onderafdeling 4. Toevalsvondsten.

² De Groote K. & Ribbens R. 2021: Evaluatie Archeologie 2020 Uitvoering archeologieregelgeving, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 184 <https://doi.org/10.55465/SGLO1786>

³ [Eindverslagen | Archeologieportaal Onroerend Erfgoed](#)

⁴ [Waarnemingen info | Inventaris Onroerend Erfgoed](#)

⁵ Met dank aan Sylvia Mazereel voor de lay-out.

1 ROMEINS

GEERT VYNCKIER, MARLEEN MARTENS EN ALAIN VANDERHOEVEN

1.1 TOEVALSVONDST ID 5803: TONGERSVELDSTRAAT 2 - TONGEREN
(PROV. LIMBURG)

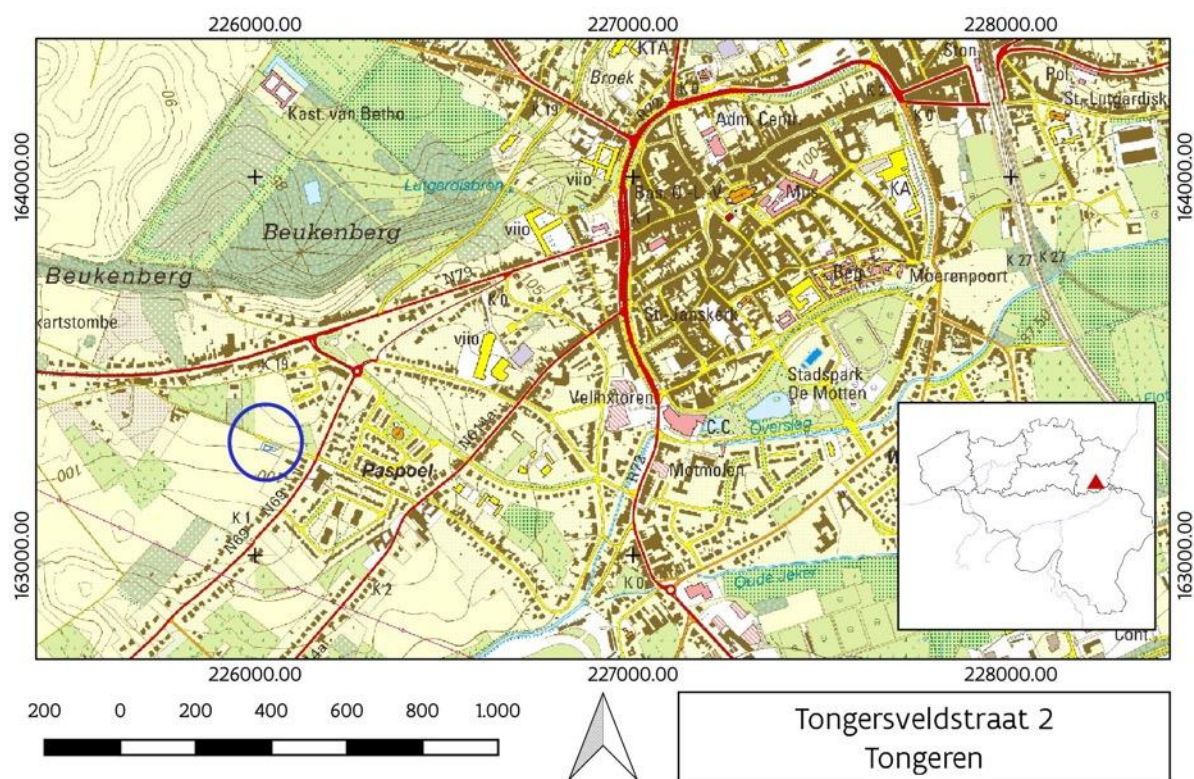
1.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Tongeren, deelgemeente Tongeren
Adres:	Tongersveldstraat 2
Kadasterlocatie:	Tongeren, Afdeling 1, Sectie D, perceel 182F
Ligging:	x: 226021,63m / y: 163275,69m x: 226042,07m / y: 163294,41m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 5803 (melding ID 638)
Datum vondstmelding:	07/10/2020
Evaluatie ter plaatse:	09/10/2020 (Marleen Martens, Alain Vanderhoeven & Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980366
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Sylvia Mazereel & Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

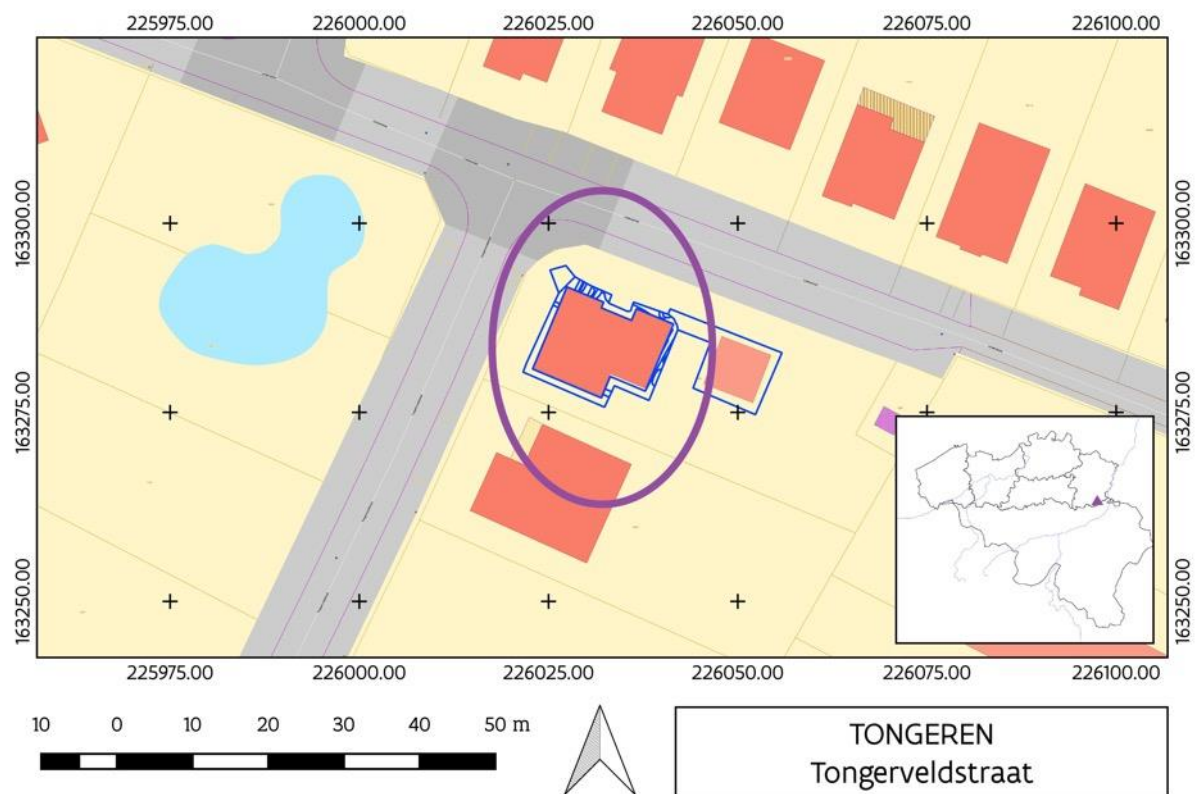
1.1.2 Situering

Op vrijdag 9 oktober 2020 werd op een perceel aan de Tongersveldstraat te Tongeren een toevalsvondst gedocumenteerd (fig. 1 en 2). Bij het graven van een bouwput met een diepte van ca. 1,8m onder het huidige loopvlak (ca. 95m TAW) kwamen sporen van funderingen en uitbraaksporen van muren aan het licht (fig. 3). De onderzochte bouwput meet ca. 17x14,5m. Op het moment van inspectie was de centrale zone van de bouwput afgedekt met overlappende lagen zwarte plastic en betonnen balkjes, klaar voor het leggen van de bewapeningsnetten en het gieten van de betonnen bodemplaat. Rondom het dek in plastic was een strook van ca. 1m van het vlak zichtbaar.

De bodem van de bouwput bevond zich net ter hoogte van het archeologisch vlak. Er werd besloten dat de Romeinse sporen *in situ* bewaard bleven en dat de plastic kon blijven liggen. De archeologische sporen in het vlak in de stroken rondom het plastieken dek werden geregistreerd alsook de relevante delen van de profielen van de put.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (blauwe cirkel) (© AGIV).

Figuur 2: Locatie van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

Figuur 3: Zicht op de toestand op het terrein op 9 oktober 2020 met aan de rand van de plastieken bedekking de aanwezige sporen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

1.1.3 Historische gegevens

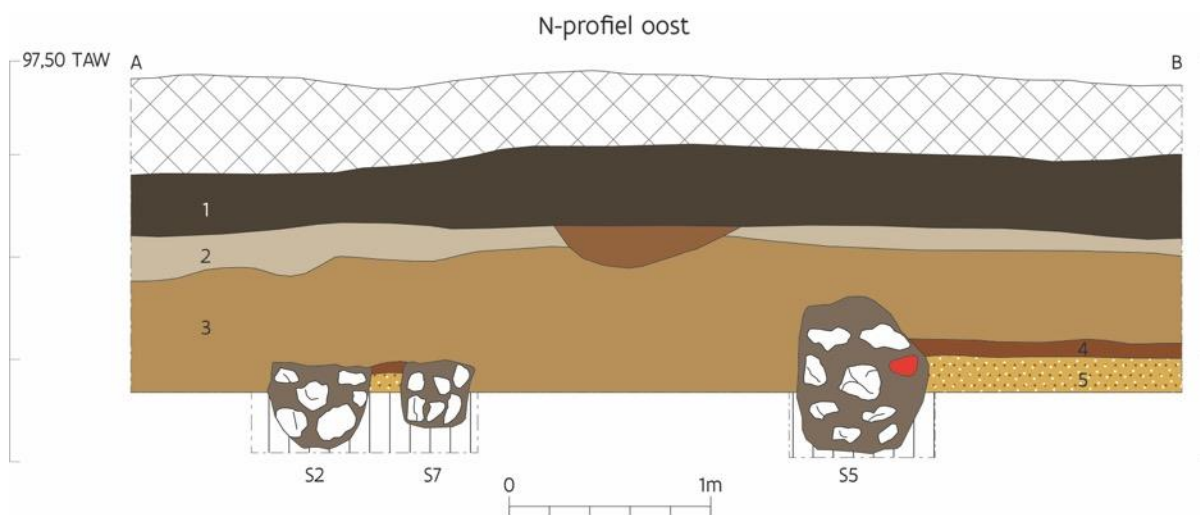
Het perceel bevindt zich aan de noordwestelijke rand van het zuidwest grafveld van het Romeinse Tongeren dat in gebruik was van de 1ste tot de 5de eeuw.

Voor verdere en uitgebreide informatie verwijzen we naar de talrijke publicaties en eindverslagen die hierover werden gepubliceerd⁶.

1.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

1.1.4.1 Profielen

Het westelijk deel van het noord profiel (A-B) is over een lengte van ca. 5,2m opgetekend (fig. 4-6 en fig. 11). Van boven naar onder zijn er een recente ophogingslaag, bouwvoor, mogelijks een oudere bouwvoor, en colluvium waargenomen. De recente ophogingslaag is ongeveer 40cm dik. De bouwvoor (fig. 4: 1) is ongeveer 30-40cm dik en bestaat uit resten van de oude ploeglaag. Ze heeft de gebruikelijke samenstelling van donkergrijze, zandige leem, met sporadisch steenkoolgruis, kiezel en baksteenfragmenten. Tussen het onderliggende colluvium en het vorige tekent zich een geelbruine laag af van ca. 15cm die we interpreteren als een horizont met reductiefenomenen ontwikkeld in de top van het colluvium (fig. 4: 2) wellicht ten gevolge van compactie door bewerking van dit perceel met zware voertuigen (een zgn. ploegzool). Het daaronder bewaarde colluvium (fig. 4: 3) heeft een dikte van 60 à 80cm en tekent zich als een lichtbruine laag zandige leem af. Daarin komt sporadisch vergruisde houtskool en gebakken leem voor, naast wat kiezel en Romeinse dakpanfragmenten. Aangezien de bouwput vrijwel dwars op de helling van een zuid naar noord zakkend terrein is aangelegd, moet het bodemmateriaal uit zuidelijke richting zijn gekomen. In dit profiel zijn drie deels uitgebroken muurfunderingen zichtbaar: sporen S2, S7 en S5. Aan de oostzijde van spoor S5 bevindt zich een puinlaagje met witte mortelbrokken (fig. 4: 4). Aan de basis van het colluvium tekent zich plaatselijk een horizont af van bouwpuin (fig. 4: 5). Het gaat hoofdzakelijk om Romeinse dakpanfragmenten, witte mortelfragmenten en enkele stukken vuursteen.

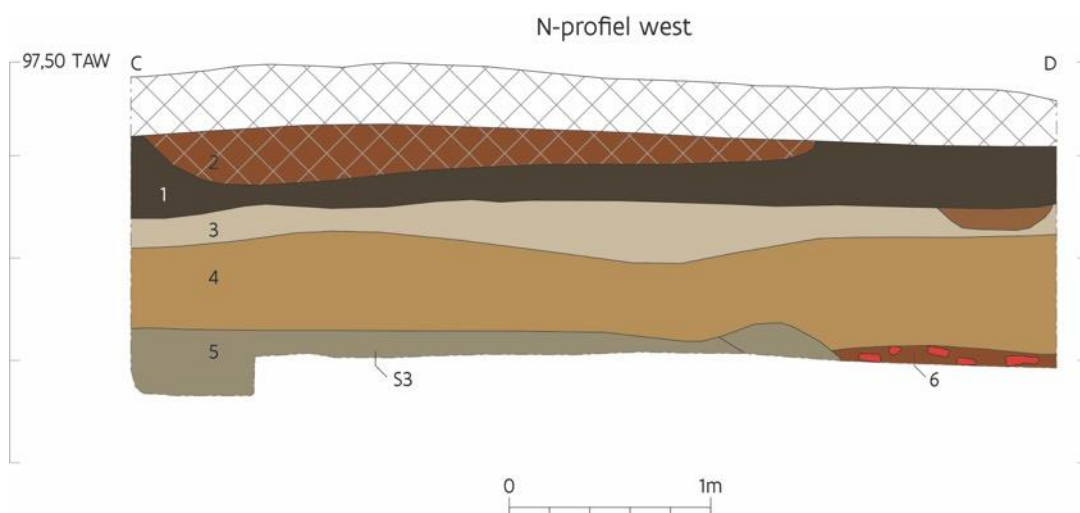

Figuur 4: Het westelijk deel van het noordprofiel (A-B) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

⁶ Vanvinckenroye 1963; Vanvinckenroye 1984; Vanvinckenroye 1985 en Couchez *et al.* 2021.

Het oostelijk deel van het noord profiel (C-D) is over een lengte van ca. 4,6m opgetekend (fig. 7 - 8 en fig. 11). Van boven naar onder zijn er een recente ophogingslaag, bouwvoor, mogelijks een oudere bouwvoor en colluvium waargenomen. De recente ophogingslaag is ongeveer 40cm dik. De bouwvoor (fig. 7: 1) is ongeveer 30-40cm dik en bestaat uit resten van de oude ploeglaag. Aan de westzijde bevindt zich in de bouwvoor een laag met bouwpuin (fig. 7: 2). Ook hier tekent zich tussen het onderliggende colluvium en de bouwvoor een geelbruine horizont af met reductiefenomenen ontwikkeld in de top van het colluvium af van ca. 15cm (fig. 7: 3). Het daaronder bewaarde colluvium (fig. 7: 4) heeft een dikte van 40 à 60cm. Aan de basis van het colluvium tekent zich bijna over de hele lengte een uitbraakspoor af (fig. 7: 5 spoor S3). Aan de oostzijde van dit profiel werd een laagje bouwpuin vastgesteld, bestaande uit mortel-, silex-, en dakpanfragmenten (fig. 7: 6).

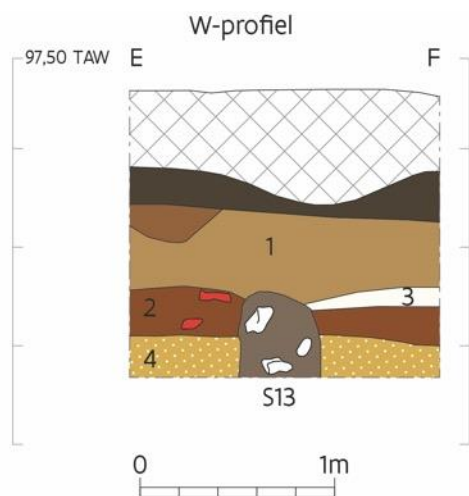

Figuur 7: Het westelijk deel van het noordprofiel (C-D) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 8: Het oostelijk deel van profiel noord (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Een westelijk gelegen profieltje (E-F) van slecht 160cm geeft ons grotendeels hetzelfde beeld (fig. 9 - 10 en fig. 11). Ook hier bevond zich onder het colluvium (fig. 9: 1) een laag met bouwpuin (fig. 9: 2) die stopt tegen beide zijden van een uitgebroken muurfundering (fig. 9, S13). Aan de noordzijde van dit muurtje ligt een fijn laagje met mortel brokstukken (fig. 9: 3) Onder de puinlaag bevond zich een bruingele lemige laag met enkele kleinere mortelfragmenten (fig. 9: 4).

Figuur 9: Het westelijk profiel (C-D) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

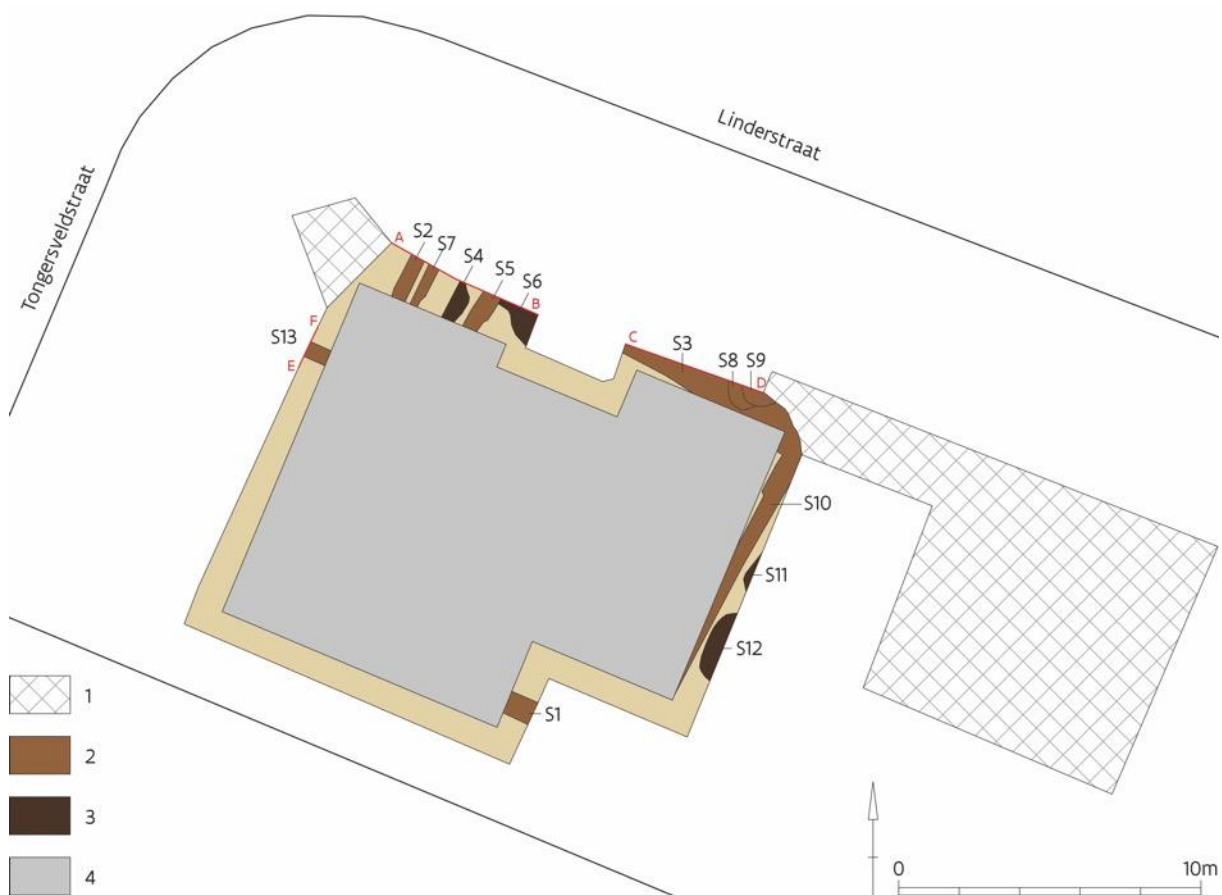

1.1.4.2 Sporen

In het vlak konden slechts 13 sporen worden ingetekend (fig. 11 en 12). Sommige van de zeven muurfunderingen waren deels uitgegraven, andere volledig (sporen S1, S2, S3, S5, S7, S10 en S13)⁷. De vulling bestond uit grote silexknollen of fragmenten ervan, dakpanfragmenten en talrijke witte mortelfragmenten. De muurfunderingen S2, S5, S7 en S10 liepen alle van het noordoosten naar het zuidwesten. S1, S3 en S13 liepen haaks op de vorige van het zuidoosten naar het noordwesten.

Verder waren er vier kuilen (sporen S4, S6, S11 en S12) die gevuld waren met een zandige donkerbruine leem en fragmenten van witte mortel, dakpannen en houtskool. S4 bevatte daarenboven nog fragmenten van roze mortel.

⁷ Sporen S8 en S9 behoren eveneens tot S3. Dit zijn plaatsen waar de fundering tijdens de graafwerken dieper werden uitgegraven.

Figuur 11: Alle sporenplan. 1: kon niet onderzocht worden; 2: uitbraaksporen; 3: kuilen; 4: overlappende lagen zwarte plastic en betonnen balkjes klaar voor het leggen van de betonnen bodemplaat (© agentschap Onroerend Erfgoed: Sylvia Mazereel).

Figuur 12: De aanwezige sporen op een luchtfoto (© agentschap Onroerend Erfgoed: Johan Van Laecke).

Het argument hiervoor is dat het perceel waarop de gebouwresten aan het licht kwamen zich immers op enige afstand bevindt van een Romeinse weg, die een dergelijk bouwwerk toegankelijk zou moeten maken. De dichtstbij gekende weg is nl. de aftakking van de weg naar Cassel, samenvallend met de huidige Linderstraat¹². Een interpretatie van de gebouwresten als vierkante of rechthoekige omheiningsmuren omheen één of meer grafmonumenten is een meer aannemelijke hypothese. De vondst van een fragment in Norroy kalksteen bij beide oudere toevalsvondsten ter hoogte Tongersveldstraat 4 kan op de aanwezigheid van een dergelijk monument in de omgeving van de site wijzen. Elementen van grafmonumenten zijn al eerder op het zuidwest-grafveld aangetroffen¹³. Recent kwam bij opgravingen in 2018 in de zuidwest-sector van de Romeinse stad een stuk van de laat-Romeinse stadsmuur aan het licht. Daarin waren *spolia*¹⁴ verwerkt, waaronder een hoekpilaster met *cannelures*¹⁵. Mogelijk maakte dit blok deel uit van een vroeg-Romeins grafmonument op het zuidwest-grafveld. De situatie zou dan vergelijkbaar kunnen zijn met het ommuurde *mausoleum* dat enkele jaren geleden op het oost-grafveld aan het licht is gekomen¹⁶.

1.1.6 Bibliografie

COUCHEZ K., VANDERHOEVEN A., VYNCKIER G., COOREMANS B., LENTACKER AN & VAN LAECKE J. 2021 : *Romeinse kuilen en een crematiegraf in de Tongersveldstraat 4 te Tongeren (Limburg). Eindverslag van een toevalsvondst*, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 176, Brussel <https://doi.org/10.55465/OXVH8648>.

DE WINTER & REYSEL P. 2019: *De opgraving aan de Astridlaan in Tongeren (Colruytsite)*, ARON rapport 738, Tongeren [online], <https://id.erfgoed.net/infocat/publicaties/6300>.

DRESEN R. 2017: Herkomst van de natuursteen in de Romeinse beeldhouwde stenen en opschriften. In: VANDERHOEVEN A. & ERVYNCK A. (red.), *Het archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van de O.L.V.-basiliek van Tongeren (1997-2013). Deel 3: De vroeg-Romeinse periode*, Relicta Monografieën 13, Brussel, 247-251.

GEERTS R.C.A. & VELDMAN H.A.P. (red.) 2018: *Vergraven graven nabij de pannenoven. Een archeologische opgraving aan de Pannenovenweg te Tongeren*, Vlaams Erfgoed Centrum Rapport 42, Sint-Michiels.

HARTOCH E. (ed.) 2015: *Moudre au pays des Tungri*, Atuatuca 7, Tongeren.

MERTENS J. & VANVINCKENROYE W. 1975: *Een Romeins gebouwencomplex extra-muros te Tongeren*, Publicaties van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren 22, Tongeren.

REYSEL P. 2019: Een nieuw stuk Romeinse stadsmuur te Tongeren. *Signa* 8, 133-136 [online], [signa8-light.pdf](https://www.signa8-light.pdf) ([wordpress.com](https://www.wordpress.com)).

VANVINCKENROYE W. 1963: *Gallo-Romeinse Grafvondsten uit Tongeren*, Publicaties van het Provinciaal Gallo[1]Romeins Museum te Tongeren 6, Tongeren.

VANVINCKENROYE W. 1979: *Een Romeins gebouwencomplex extra muros te Tongeren*, Publicaties van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren 26, Tongeren.

VANVINCKENROYE W. 1984: *De Romeinse zuidwest-begraafplaats van Tongeren*, Publicaties van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren 29, Tongeren.

VANVINCKENROYE W. 1985: Tongeren, Romeinse stad, Tielt.

¹² Vanvinckenroye 1984, 10-12 en algemeen opgravingsplan.

¹³ Vanvinckenroye 1984, 88, 213, 234 en plaat 125, nr. 142.

¹⁴ Herbruikte bouwmaterialen.

¹⁵ Reygel 2019, 133, fig. 3; De Winter & Reygel 2019, 48.

¹⁶ Geerts & Veldman 2018.

2 4DE KWART 14DE EEUW

LISA VAN RANSBEECK

2.1 TOEVALSVONDST ID 4615: HEILIGE GEESTSTRAAT - LEUVEN (PROV. VLAAMS-BRABANT)

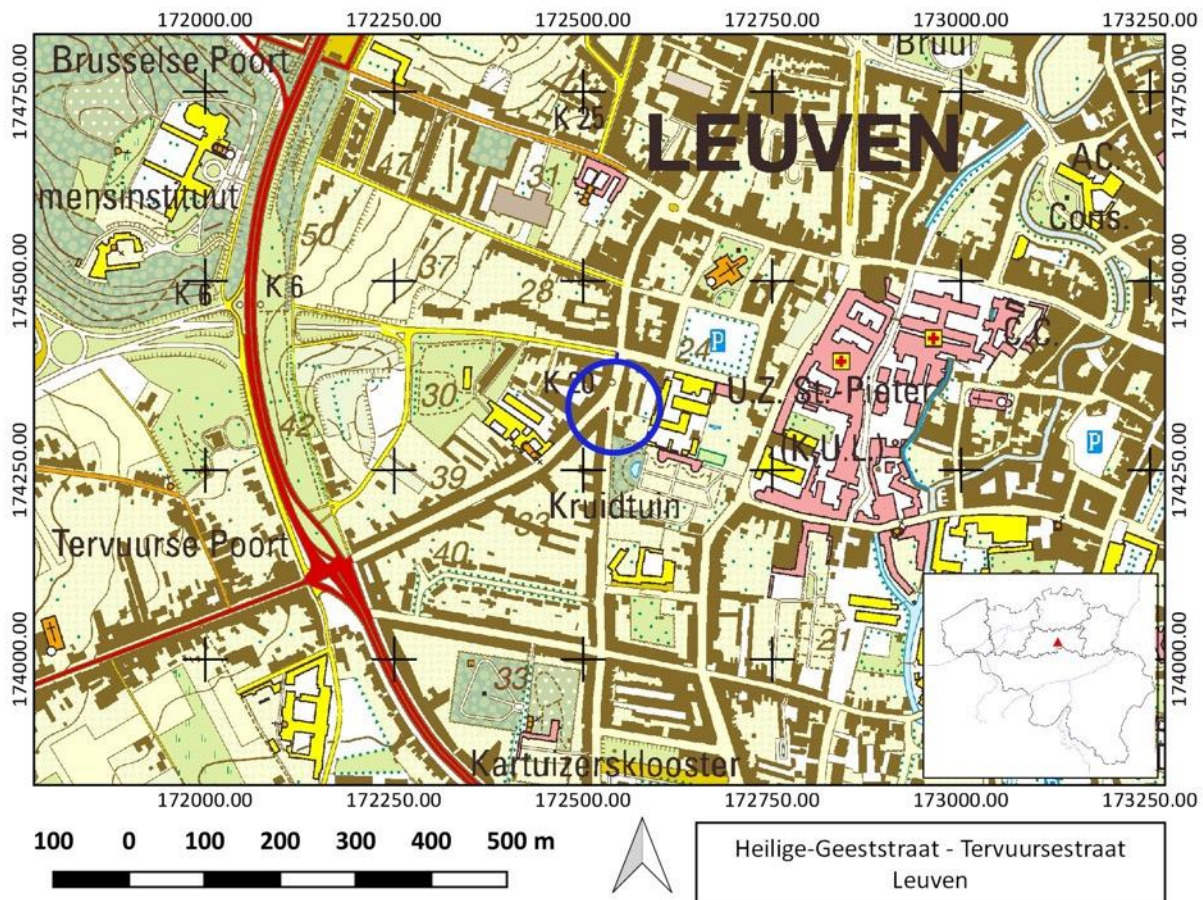

2.1.1 Administratieve gegevens

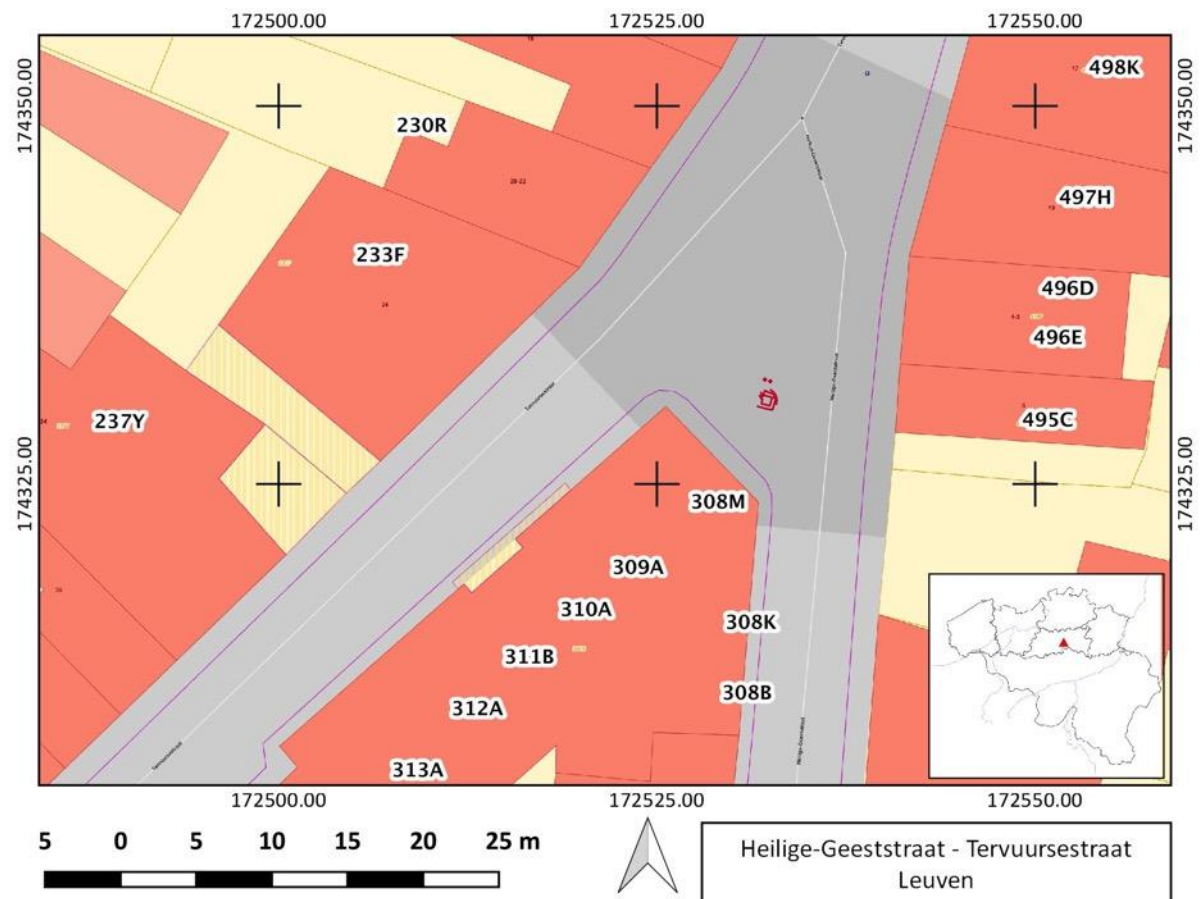
Gemeente:	Leuven, deelgemeente Leuven
Adres:	Kruispunt Tervuursestraat – Heilige Geeststraat
Kadasterlocatie:	Openbaar domein
Ligging:	x: 172531m / y: 174329m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Leuven
Dossier toevalsvondst:	ID 4615 (melding ID 584)
Datum vondstmelding:	04/06/2020
Evaluatie ter plaatse:	04/06/2020 (Lisa Van Ransbeeck, stad Leuven)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/979416
Foto's:	Lisa Van Ransbeeck
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed) en Lisa Van Ransbeeck

2.1.2 Situering

Bij rioleringswerken ter hoogte van het kruispunt Tervuursestraat – Heilige Geeststraat te Leuven (fig. 1 en 2) werd een waterput aangetroffen. Stadsarcheoloog Lisa Van Ransbeeck kwam ter plaatse en deed een vondstmelding bij het agentschap Onroerend Erfgoed. De waterput was afgedekt met een groot stuk beton. Dit werd er afgehaald om de waterput te kunnen documenteren en opmeten.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2: Locatie van de toevalsvondst op GRB in het rood aangeduid (© AGIV).

2.1.3 Historische gegevens

De Tervuursestraat werd voor het eerst vermeld als Groefstraat in de 13de eeuw. De naam verwijst naar de steengroeven die buiten de stadspoorten vlakbij Terbank lagen. De Heilige-Geeststraat wordt ook voor het eerst vermeld in de 13de eeuw, de naam verwijst naar de armeninstelling 'tafel van de Heilige Geest' van de Sint-Jacobsparochie die zich in deze straat bevond. De Tervuursestraat was tot aan de aanleg van de Brusselsestraat in de 18de eeuw, de belangrijkste uitvalsweg naar Brussel. Ten noordwesten van het kruispunt, aan de westzijde van de Tervuursestraat, bevond zich het klooster van de Annunciaten¹⁷.

Op de 16de-eeuwse kaarten is zichtbaar dat het kruispunt doorheen de tijd weinig veranderde (fig. 3 en 4). Op dit kruispunt aan de zuidzijde bevond zich een waterput. De 'Roelantsput' wordt voor het eerst vermeld in 1384. In de telling van 1526 wordt deze 'Gouputte' genoemd¹⁸. Wellicht in het begin van de 19de eeuw werd hier een pomp geplaatst. In 1927 werd de pomp buiten gebruik gesteld.

¹⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a en Inventaris Onroerend Erfgoed 2020b.

¹⁸ Meulemans 2004, 91.

In profiel was een aanlegput zichtbaar (fig. 9), deze lijkt te starten van op dezelfde hoogte als de aangetroffen bovenzijde van de put (ca. 25m TAW). Deze was gevuld met lichtbruine leem met vrij veel kalkmortel- en baksteenbrokken en houtskoolspikkels. Er werd geen fasering in deze aanlegput waargenomen, maar dit kan ook aan de beperkte waarneembare oppervlakte te wijten zijn. De aanlegput werd vermoedelijk aangelegd bij het plaatsen van de vierkante schacht of de bakstenen opbouw.

Figuur 5: Zicht op de waterput vanuit het zuidoosten. De slordige bovenbouw is duidelijk zichtbaar (© stad Leuven).

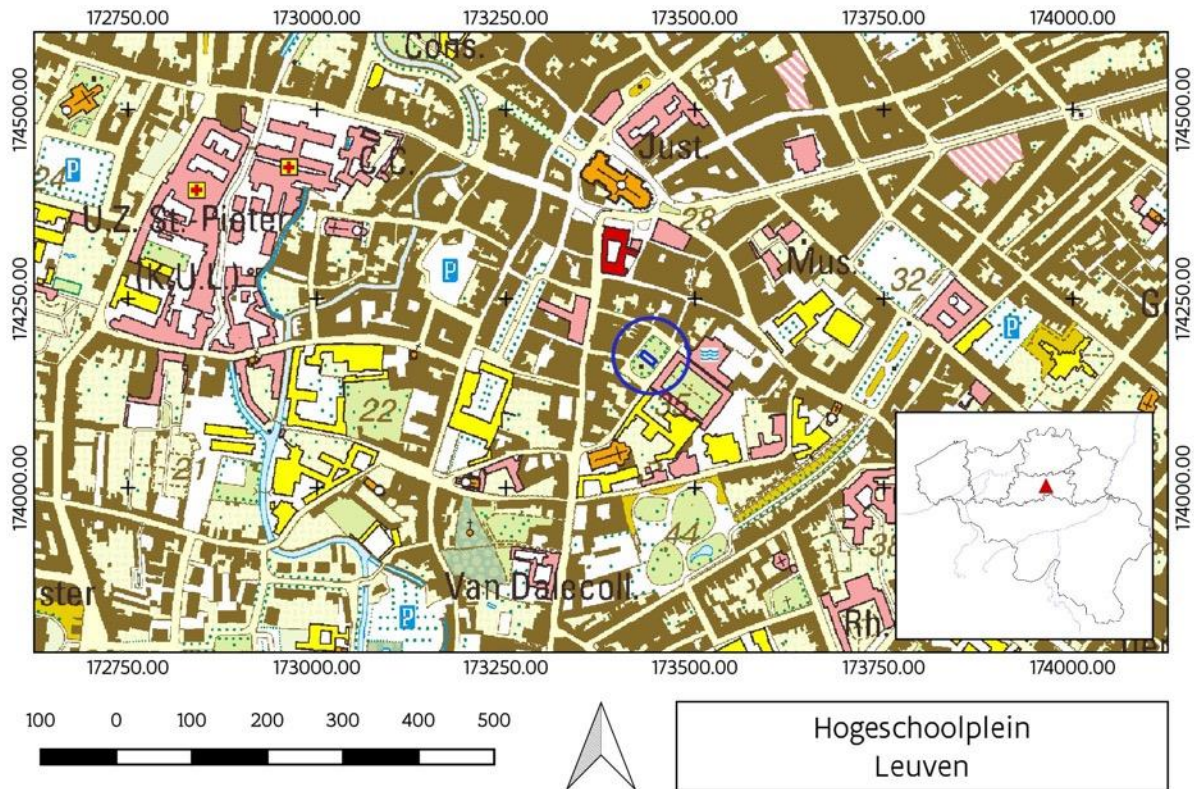

Figuur 6: Bovenaanzicht van de waterput (© stad Leuven).

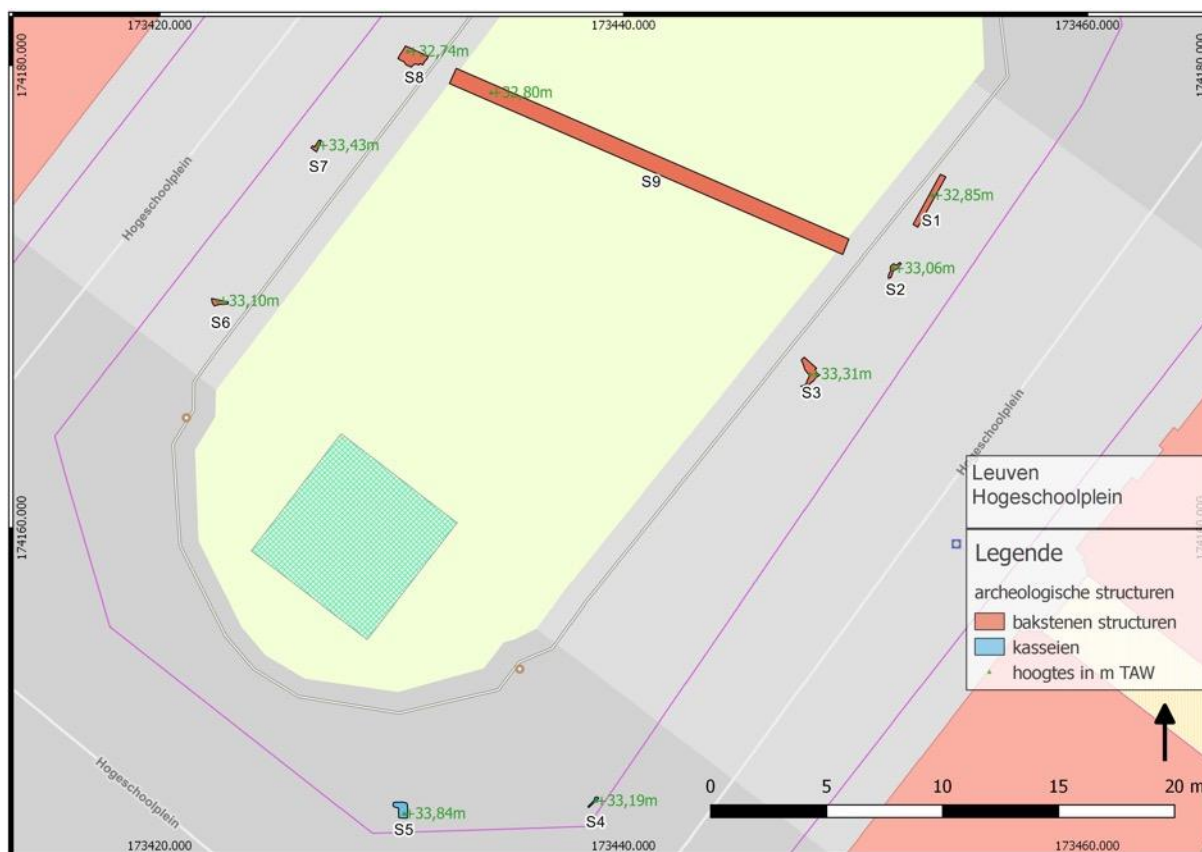
3.1.2 Situering

Het Hogeschoolplein te Leuven krijgt een tijdelijke invulling (vergroten grasperk en plaatsen banken)²². Bij een opvolging van de werf door de stadsarcheoloog van Leuven werden bakstenen structuren opgemerkt (fig. 1 en 2). Er werd een vondstmelding gedaan bij het agentschap Onroerend Erfgoed en de rest van de werf werd archeologisch begeleid door de stadsarcheoloog. Bakstenen structuren en oude kasseiniveaus werden geregistreerd (fig. 2).

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

²² Stad Leuven 2019.

Figuur 1: Locaties van de aangetroffen structuren op het GRB (© AGIV).

3.1.3 Historische gegevens²³

De 's Meierstraat (voorheen Oude Muntstraat) verbond van in de middeleeuwen tot in de 19de eeuw de Muntstraat met de Naamsestraat. Het was een smalle straat gedomineerd door verschillende colleges of pedagogieën. Hier werd in 1430 pedagogie 'Het Varken' gesticht (fig. 3 en 4). De pedagogie groeide uit tot de grootste van Leuven met een indrukwekkend gebouwencomplex. Samen met De Lelie, De Burcht en De Valk was dit gebouw één van de eerste studentenresidenties van de oude universiteit, opgericht net na de stichting. In 1545 werd studentenresidentie *Standock*-college naast het Varken opgericht.

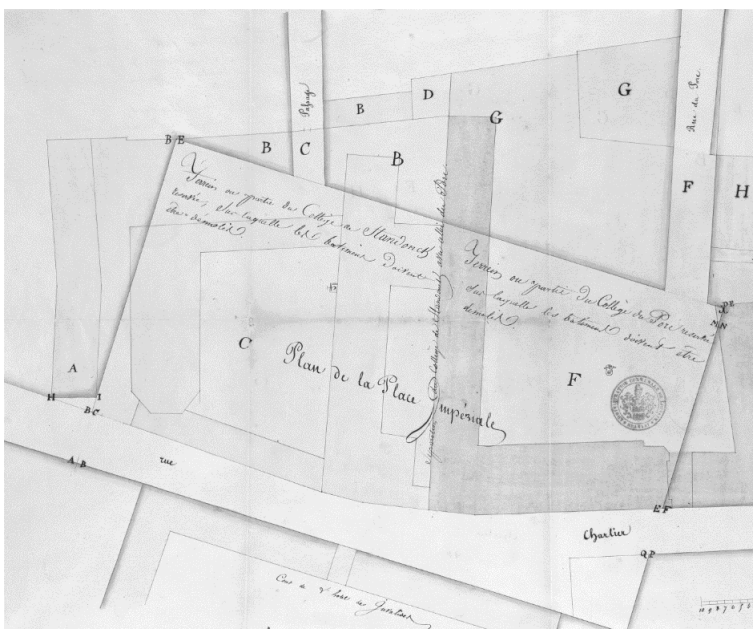
²³ Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a.

Figuur 2: Voorgevel van de pedagogie het Varken (© KULeuven)²⁴.

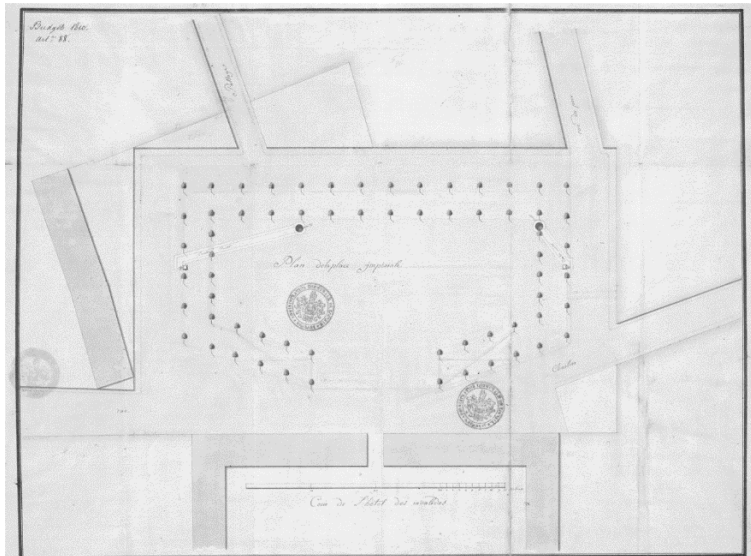
Figuur 3: Zicht vanuit een hoog standpunt op het complex van huizen dat de pedagogie uitmaakte (© museum M, Leuven: inventarisnummer LP/325).

Figuur 4: Plattegrond van het Hogeschoolplein en situering van het Standonk-college en Pedagogie het Varken in 1807 (© Stadsarchief Leuven: Oud Archief, 10581 - K&P 237 en 238).

²⁴ de Maesschalk, 1975, 71.

Beide colleges (en verschillende huizen) werden afgebroken in 1807 om het Hogeschoolplein aan te leggen (fig. 5). Het Hogeschoolplein werd aangelegd tussen 1807 en 1812. Het Hogeschoolplein heette toen *Place Impériale* en werd een rechthoekig plein dat rondom gekasseid was en omzoomd door een dubbele bomenrij (fig. 6). In 1922 werd er het standbeeld van Andre Dumont geplaatst, de lindebomen gerooid en het middenveld werd omzoomd door kastanjabomen met banken tussen (fig. 7). Het standbeeld en de kastanjabomen bevinden zich nog steeds op het plein. De verharding en omvang van het grasplein werden doorheen de jaren nog gewijzigd. Sinds 2016 is het plein beschermd als stadsgezicht.

Figuur 5: Plan van *la place impériale* uit 1807-1810 (© Stadsarchief Leuven : Oud nummer 10581, K&P 3).

Figuur 6: Het heraangelegd Hogeschoolplein na 1922 met standbeeld en jonge kastanjabomen (© Leuven Weleer)²⁵.

²⁵Leuven Weleer 2020.

Figuur 7: Hogeschoolplein 1976
(© agentschap Onroerend Erfgoed)²⁶.

3.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Bij het wegzuigen van de bovenste lagen met puin tussen de boomwortels werden bakstenen structuren aangetroffen. Ze werden zo goed mogelijk opgeschoond. Dit kon enkel voorzichtig en over kleine oppervlaktes om de wortels van deze beschermde bomen niet te beschadigen.

Verspreid over het plein tussen de bomen werden 6 fragmenten van bakstenen structuren aangetroffen (fig. 9-12). Ze zijn allen opgebouwd uit bakstenen van 26x12,5x6cm en een gele vrij zachte zandige kalkmortel met kalkstippen. Het gaat wellicht om muurfunderingen. Op basis van de beperkte waarneming kon de diepte van de structuren niet vastgesteld worden. Van twee fragmenten kon de werkelijke breedte van de fundering worden opgemeten. S1 was een muurfundering van 26cm breed (fig. 9); S8 was een muurfundering van 70cm breed (fig. 12). Het verschil in breedte suggereert een verschil in functie.

De banken op het plein zullen geplaatst worden op de locatie van de voormalige collegemuren (op basis van het plan uit 1807). Bij het maken van een sleufje voor het plaatsen van de bankfundering werd een zevende bakstenen structuur (S9) zichtbaar (fig. 13). Deze duidelijke muurfundering is 70cm breed en ligt in het verlengde van S8 en S2. De drie fragmenten vormen één muur. Deze funderingsmuur werd slechts gedeeltelijk opgeschoond om de muur zo goed mogelijk te beschermen. Hierna werd de muur bedekt met worteldoek alvorens de bankfundering werd geplaatst. Bij de sleufjes ten behoeve van de overige bankfunderingen werden geen structuren aangetroffen op deze diepte.

²⁶Inventaris Onroerend Erfgoed 2020b.

Er werden ook fragmenten van kasseiverharding aangetroffen (S4 en S5). Het gaat om een fragment van boordstenen met nog twee kasseitjes *in situ* (fig. 14) en een groter fragment gekasseide verharding (fig. 15).

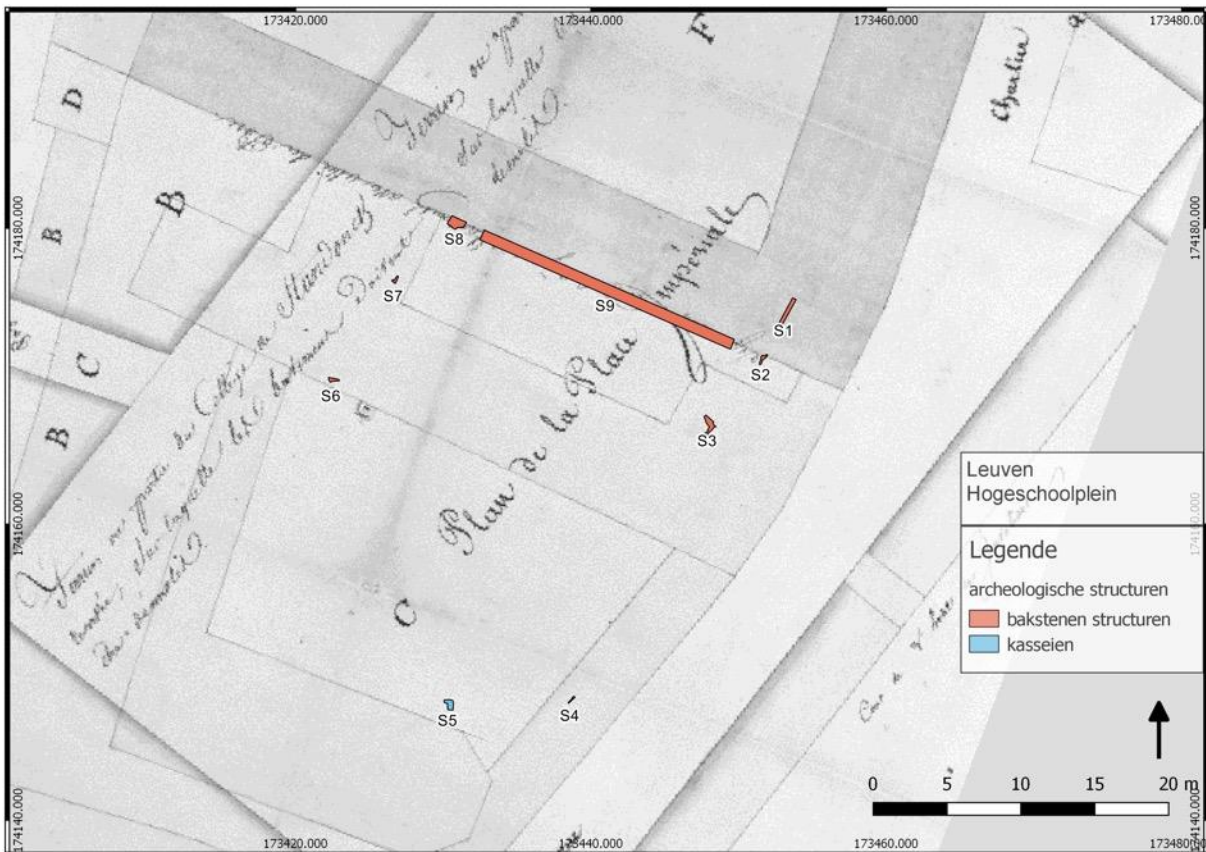

Figuur 14: Kasseiverharding S5 (© stad Leuven).

De aangetroffen structuren werden geprojecteerd op het plan van het *Standock*-college en pedagogie het Varken van 1807 van voor de aanleg van het Hogeschoolplein (fig. 16). Op die manier werd duidelijk dat de bakstenen muur dwars over het plein (S8, S9 en S2) de zuidelijke buitenmuur van pedagogie het Varken was en deze de grens vormde met het *Standock*-college. De bakstenen structuren S6 en S7 kunnen overeen komen met muren van het *Standock*-college. Bakstenen structuur S1 en S3 lijken niet samen te vallen met de zichtbare muren op het plan. Omwille van het gelijke baksteenformaat en het feit dat deze structuren wel binnenin de gebouwen vallen bij projectie gaat het vermoedelijk om binnenmuren van de colleges. De breedte van S1 (26cm) ten opzichte van de breedte van S9 (70cm) lijkt dit te bevestigen.

Kasseiniveau S4 valt bij projectie op het plan van 1807 binnen de bebouwing van het *Standock*-college. Dit kasseiniveau zal dus van latere datum zijn en kan wellicht toegeschreven worden aan één van de pleininrichtingen. Kasseiniveau S5 valt bij projectie op het plan van 1807 op het binnenplein van het *Standock*-college, voor dit niveau is het dus mogelijk dat het deel uitmaakte van dit binnenplein of toch deel uitmaakte van één van de latere pleininrichtingen van het Hogeschoolplein. Door de beperkte waarnemingen kan dit niet uitgemaakt worden.

Figuur 15: Aangetroffen structuren geprojecteerd op plan van 1807 (© Stadsarchief Leuven).

3.1.5 Afspraken en conclusies

Bij werken aan het Hogeschoolplein werden bakstenen funderingen en delen van kasseiniveaus aangetroffen. De bakstenen structuren zijn delen van twee universiteitscolleges die zich hier tot 1807 bevonden: pedagogie het Varken (1430) en het *Standock*-college (1545). Eén van de kasseiniveaus kan eventueel ook gelinkt worden aan het *Standock*-college maar dit is niet zeker. De kasseien met boordsteen zijn wellicht deel van één van de pleininrichtingen.

Het is duidelijk dat slechts een gedeelte van de muurfunderingen van de colleges werd aangetroffen, omdat de huidige werken slechts gepaard gingen met ondiepe, verspreide ingrepen. Wellicht bevinden de andere delen van beide colleges zich nog in de bodem.

Alle aangetroffen resten konden *in situ* bewaard blijven. De resten tussen de boomwortels werden bedekt met een stabiliserende laag. De centrale bakstenen structuur werd bedekt met gronddoek alvorens de bankfundering werd aangebracht.

3.1.6 Bibliografie

3.1.6.1 Literatuur

DE MAESSCHALK E. 1975: *Voorgevel van de pedagogie het Varken*, in ROEGIERIS J. (red.) *50 jaar Universiteit Leuven*, Leuven, 71.

VAN EVEN E. 1895 : *Louvain dans le passé et dans le présent. Formation de la ville – événement mémorables – territoire – topographie – institutions monuments – œuvres d’art*, Leuven.

3.1.6.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020a: *Hogeschoolplein* [online], <http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/114526> (geraadpleegd op 5 mei 2020).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020b: *Beeldbank. Hogeschoolplein* [online], <https://beeldbank.onroerenderfgoed.be/images/197382> (geraadpleegd op 5 mei 2020).

LEUVEN WELEER 2020: *Hogeschoolplein, Hotel et café de l'Europe* [online], <https://leuven.weleer.be/hogeschoolplein/571> (geraadpleegd op 5 mei 2020).

STAD LEUVEN 2019: *Leuven – stadsgezicht Hogeschoolplein*, Leuven [online], <https://plannen.onroerendergoed.be/plannen/997> (geraadpleegd op 5 mei 2020).

4 15DE EEUW

LISA VAN RANSBEECK

4.1 TOEVALSVONDST ID 3667: GOUDSBLOEMSTRAAT 50- LEUVEN (PROV. VLAAMS-BRABANT)

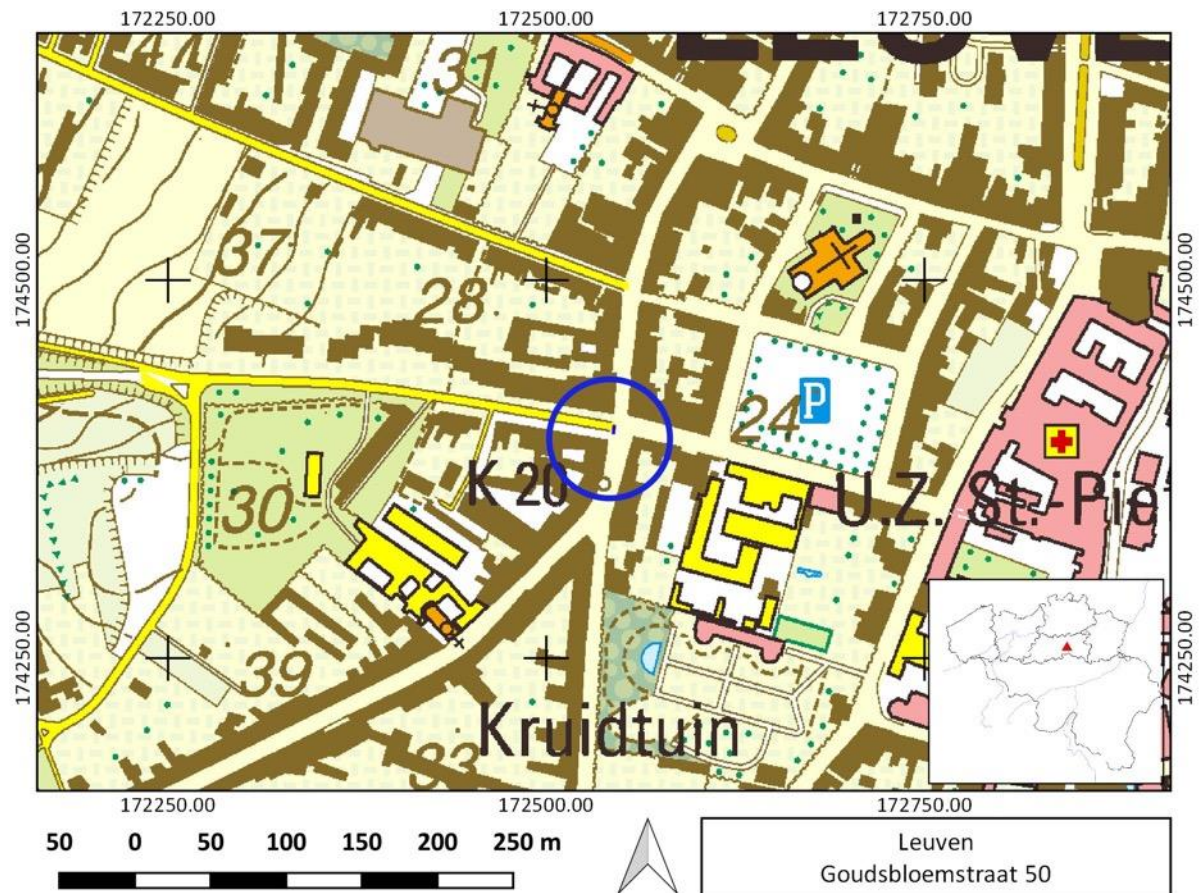

4.1.1 Administratieve gegevens

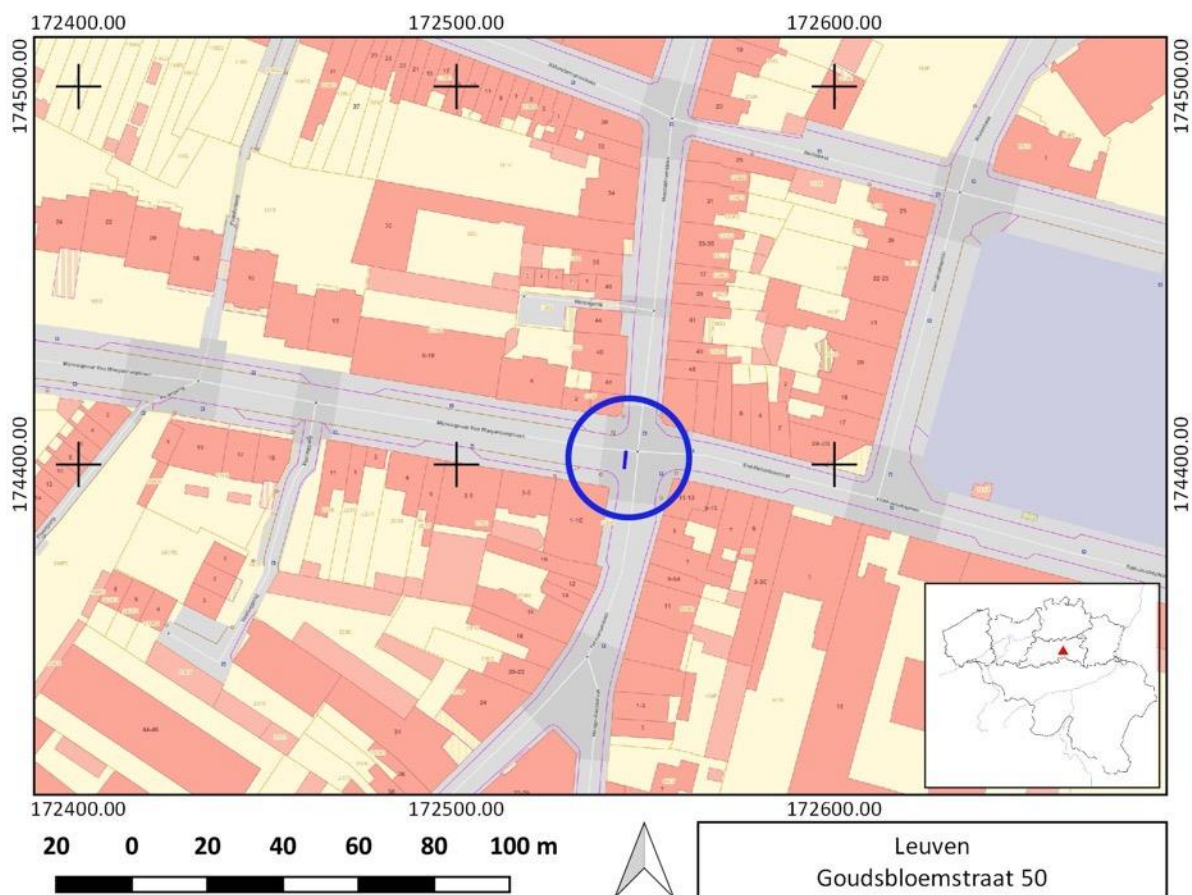
Gemeente:	Leuven, deelgemeente Leuven
Adres:	Goudsbloemstraat 50
Kadasterlocatie:	Openbaar domein
Ligging:	x: 174399,25m / y: 172544,40m x: 174403,24m / y: 172544,81m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Leuven
Dossier toevalsvondst:	ID 3667 (melding ID 548)
Datum vondstmelding:	26/02/2020
Evaluatie ter plaatse:	26/02/2020 (Lisa Van Ransbeeck, stad Leuven)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/226723
Foto's:	Lisa Van Ransbeeck
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

4.1.2 Situering

Tijdens rioleringswerken en het steken van een collector voor Aquafin in de Biezenstraat, Sint-Hubertusstraat en Mgr. Van Waeyenberghlaan in het stadscentrum van Leuven werd een bakstenen muur aangetroffen aan de Goudsbloemstraat nummer 50 (fig. 1 en 2). De vondst werd aan de stadsdiensten gemeld door een buurtbewoner. De stadsarcheoloog van de stad Leuven ging ter plaatse kijken en meldde de toevallsvondst aan het agentschap Onroerend Erfgoed. De evaluatie van de vondst gebeurde door de stadsarcheoloog op 26 en 27 februari 2020.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2: Locatie van de vondstmelding op het GRB (© AGIV).

4.1.3 Historische gegevens

De Goudsbloemstraat en Tervuursestraat waren eeuwenlang een deel van de uitvalsweg naar Brussel. De Goudsbloemstraat werd vooral gebruikt bij regenweer, als de lager gelegen Wagenweg dwars over het Biestplein (huidige Sint-Jacobsplein) onder water stond. Op de overgang van de Goudsbloemstraat naar de Tervuursestraat bevond zich aan westzijde een smal straatje: de Mannekensstraat of Mennenstraat²⁷. Deze straat werd later verbreed en Mgr. Van Waeyenberghlaan genoemd.

Op de hoek van de Mannekensstraat en Goudsbloemstraat bevond zich sinds het laatste kwart van de 15de eeuw *brouwerij den Hert* (fig. 3). Achter de brouwerij bevond zich een *borrehuys(?)*. In de 16de eeuw werd het goed gesplitst en werd er een onderscheid gemaakt tussen den *Grooten en den Cleyngen Hert*. Den *Grooten Hert* werd toen beschreven als *Grooten Hert metten hoff, metten borreput ende hoppecruythove*. Later in de 17de eeuw wordt het huis het *Boeren Holleken* genoemd. In de 18de eeuw wordt nog eens bevestigd dat den *Kleyngen Hert* en het *Boeren Holleken* hetzelfde huis waren²⁸. Op een prentbriefkaart met een foto genomen van op het Sint-Jacobsplein rond 1900 is het gebouw nog zichtbaar (fig. 4).

Tot in 1941 bevond zich hier een herberg met achterin gelegen feestzaal het *Boerenhol*. In 1941 werd het *Boerenhol* afgebroken. Toen besloeg het goed 15,65m aan de Goudsbloemstraat en 45,95m aan de Mannekensstraat²⁹. Op de topografische kaart van 1939 is het bouwblok waarbinnen de herberg zich bevond nog zichtbaar (fig. 5). Na de afbraak van het *Boerenhol* werd het huidige hoekpand gebouwd en in *t nieuw boerenhol* genoemd. De locatie van de originele herberg werd gebruikt als plein en tramhalte (fig. 8). Op de foto's uit de jaren 1950-1976 is zichtbaar dat de Mannekensstraat nog niet

²⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed 2020.

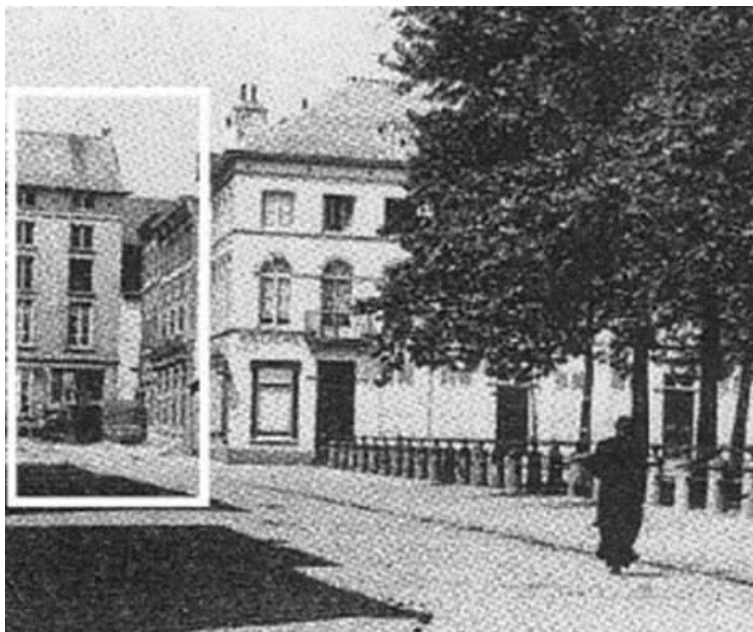
²⁸ Meulemans 2004,259.

²⁹ Meulemans 2004,259.

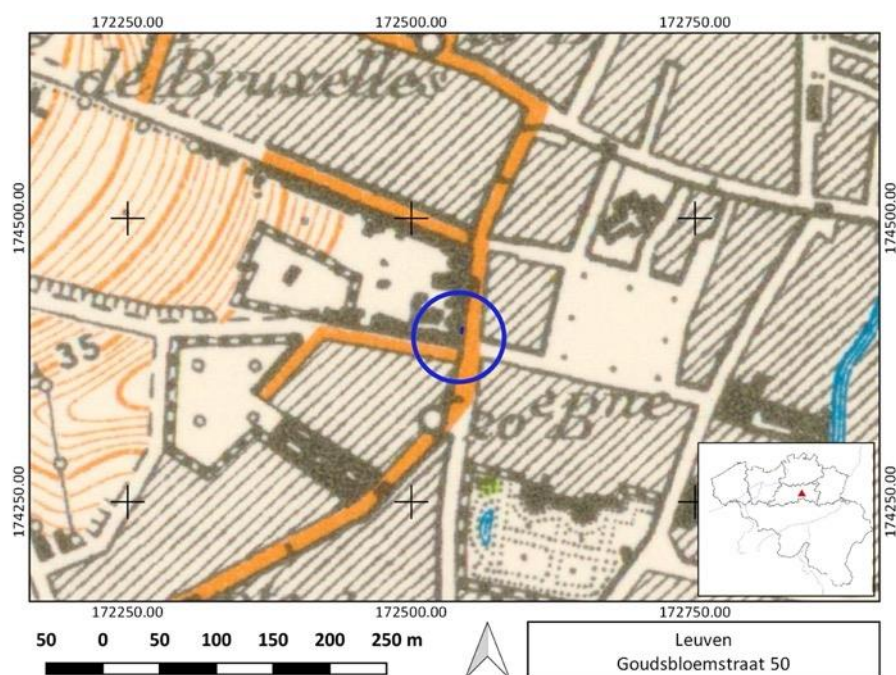
over de gehele lengte verbreed werd: de huizen in het verlengde van de originele herberg stonden nog overeind (fig. 7). In de jaren 70 bevond zich een frituur ter hoogte van de tramhalte. Frituur en huizen verdwenen definitief bij de verbreding tot de huidige Mgr. Van Waeyenberghlaan.

Figuur 3: Primitief kadaster van 1813 met situering van *den Kleynen en Groten hert* aan de Goudsbloem- en Mannekesstraat (© NGI).

Figuur 4: Prentbriefkaart van *den Hert/Boerenhol* vanop het Sint-Jacobsplein (© Leuvens Historisch Genootschap vzw).

4.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Het muurrestant werd opgeschoond, gefotografeerd en geregistreerd (fig. 8). De muur bestond uit bakstenen van 25x12x6cm en een zachte donkergele mortel met kalkstippen (fig. 9). De muur kon maar over een lengte van 4m gedocumenteerd worden, de breedte van de muur kon niet vastgesteld worden. Het metselverband lijkt een koppenverband, waarbij de voegen boven elkaar uitkomen. Het is duidelijk dat de muur nog doorliep aan beide zijden buiten de bouwput. De muur bevond zich op ca. 24m TAW, ongeveer 70cm onder het huidige maaiveld. Op basis van de mortel die zich op de zijkant van het muurwerk bevindt (fig. 10), wordt vermoed dat het metselwerk minder proper werd afgewerkt en het om een fundering gaat.

Figuur 8: Zicht op de Mgr. Van Waeyenberghlaan met de bouwput en net achter de metalen wapening de aangetroffen bakstenen muur (© Stad Leuven).

Figuur 9: De bakstenen muur (© Stad Leuven).

5 17DE EEUW -18DE EEUW

JAN MOENS

5.1 TOEVALSVONDST ID 5963: BERT VAN HOORICKSTRAAT - AALST (PROV. OOST-VLAANDEREN)

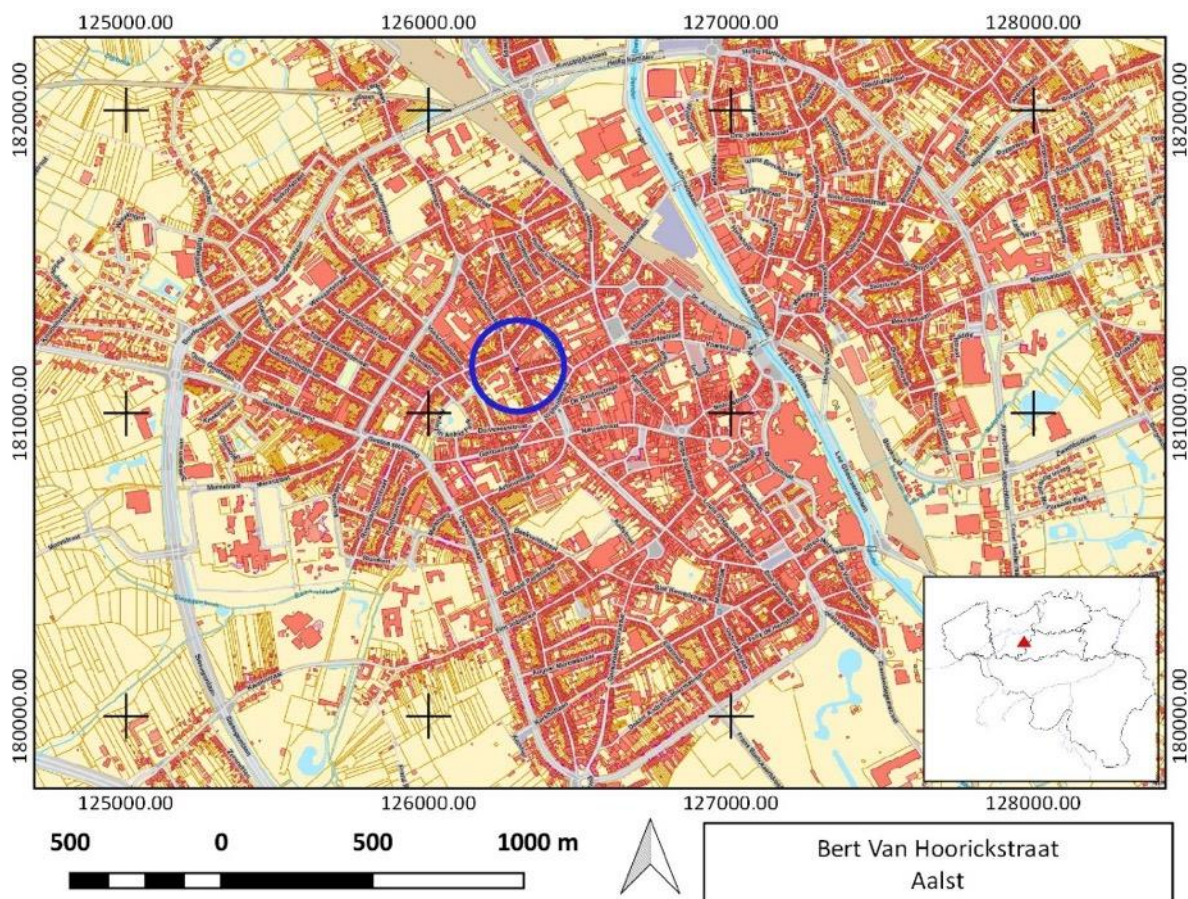

5.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Aalst, deelgemeente Aalst
Adres:	Bert Van Hoorickstraat
Kadasterlocatie:	Aalst, Afdeling 2, Sectie C
Ligging:	x: 126373,50m / y: 180 985,58m (t.h.v. Vrijheidsstraat) en x: 126266,66m / y: 181204,17m (t.h.v. Dirk Martensstraat) (Lambert72).
Eigenaar:	Stad Aalst
Dossier toevalsvondst:	ID 5963 (melding ID 654)
Datum vondstmelding:	20/10/2020
Evaluatie ter plaatse:	24/06/2020 (na eerste mondelinge melding), 01/09/2020 (na tweede mondelinge melding) en 28/10/2020 (na officiële vondstmelding) (Jan Moens)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980010
Foto's:	Jan Moens en Marnix Pieters (agentschap Onroerend Erfgoed), Guido Lippens
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

5.1.2 Situering

In de zomer en het najaar van 2020 vonden ingrijpende infrastructuurwerken plaats in de Bert Van Hoorickstraat in Aalst. Het agentschap Onroerend Erfgoed werd door de stad Aalst op de hoogte gesteld van de vondst van een ondergrondse bakstenen constructie, die de aanleiding is van deze vondstmelding. Deze vormt echter slechts één element van een reeks archeologische restanten die al eerder aangesneden werden tijdens deze werken. De ingrepen waren echter van die aard dat archeologische waarnemingen quasi onmogelijk waren. Een eerste evaluatie op het terrein door Marnix Pieters moest zich beperken tot enkele fotografische waarnemingen. De werken werden ook gevolgd door een geïnteresseerde buurtbewoner, de heer Guido Lippens. Deze nam een uitgebreide reeks foto's tijdens de werkzaamheden en verzamelde ook enkele *archaeologica*³⁰.

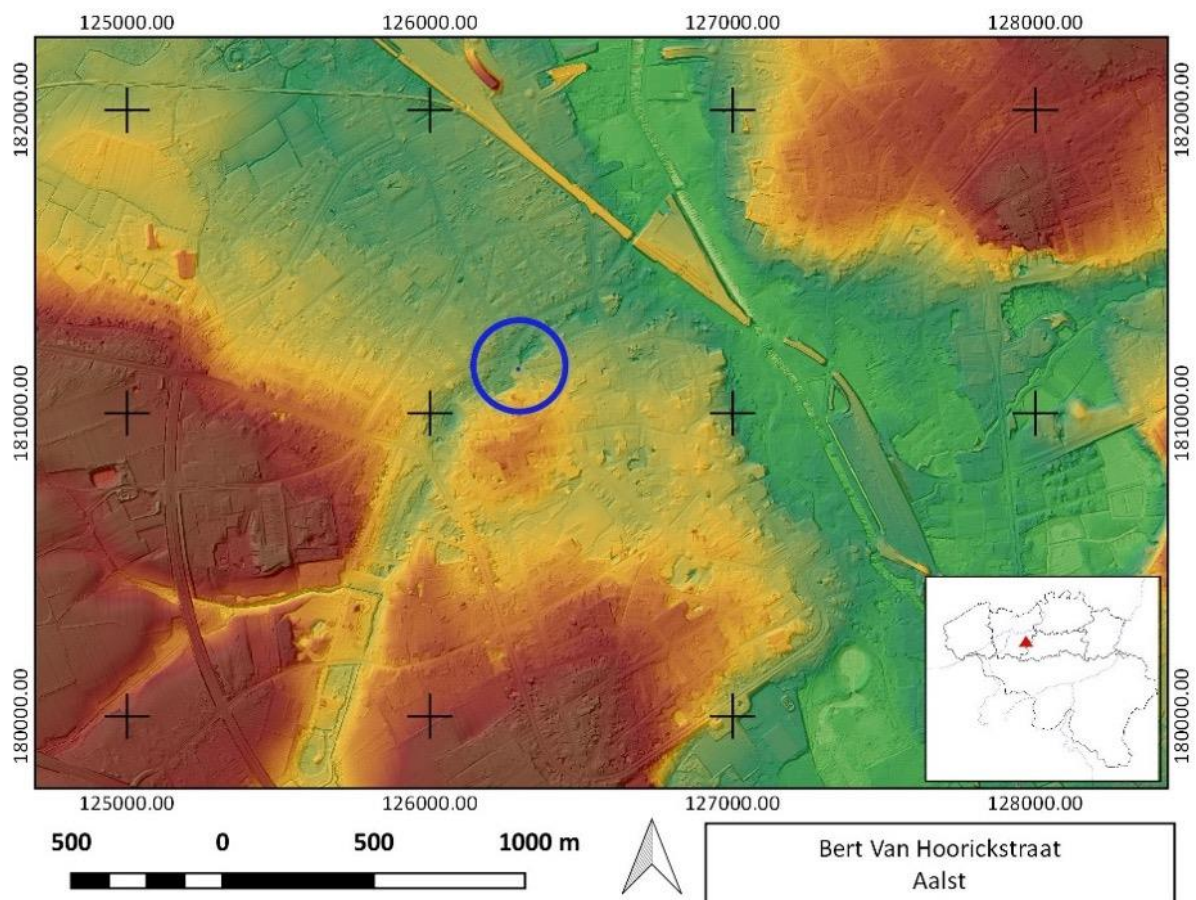
Figuur 1: Locatie van De Bert Van Hoorickstraat (blauwe cirkel) op de het GRB (© AGIV).

De Bert Van Hoorickstraat, vroeger Schoolstraat geheten, loopt tussen de Vrijheidsstraat in het zuiden tot aan het kruispunt Koolstraat – Dirk Martensstraat in het noorden (fig. 1). Topografisch situeert deze straat zich op de noordwestflank van een grote leemrug waarop de stad Aalst zich ontwikkelde (fig. 2)³¹. Het uitgesproken reliëf toont zich nog in de huidige topografie, waarbij er nog altijd een sterk hoogteverschil bestaat van ongeveer 5,5m tussen het begin van de straat ter hoogte van de Vrijheidsstraat (ca. 15m TAW) en het einde aan de Dirk Martensstraat (ca. 10m TAW). Deze leemrug waarop zich in de volle middeleeuwen de Aalsterkouter ontwikkelde wordt in het westen begrensd door de Siesegembeek. Tot in de 19de eeuw kende deze beek een niet overwelfd verloop (fig. 3). Toch is op het primitief kadaster uit 1852 te zien dat deze beek wellicht al gedeeltelijk gekanaliseerd was. Vermoedelijk vormt de gebogen perceelsgrens ten zuiden van de huidige Koolstraat het relict van het oorspronkelijke tracé van deze waterloop (fig. 4). Ter hoogte van het kruispunt Bert Van Hoorickstraat

³⁰ Met dank aan de heer Guido Lippens voor het ter beschikking stellen van het fotografisch materiaal.

³¹ De Groote 2013, 6-7; De Groote 2010, 250-252: fig. 2.

– Dirk Martensstraat vormt de beek een scherpe knik aan dewelke zich de Meulenschettekapel situeerde. Op de historische kaarten is te zien dat er zich ter hoogte van de kapel een brug over de beek bevond (fig. 5 en 6).

Figuur 2: Situering van de Bert Van Hoorickstraat (blauwe cirkel) op het digitaal hoogtemodel (© AGIV).

Figuur 3: De Bert Van Hoorickstraat (groen) op het primitief kadaster van 1852 (© AGIV).

Figuur 4: Beeld van de Siesegembeek op het primitief kadaster van 1852. In lichtblauw het vermoedelijke originele verloop van de beek (© AGIV).

Figuur 5: De Meulenschettekapel ter hoogte van de Siesegembeek met bijhorende brug in de Atlas der buurtwegen uit 1841 (© AGIV).

Figuur 6: Projectie van de Siesegembeek en kapel in de Atlas der Buurtwegen (1841) op het modern kadaster (© AGIV).

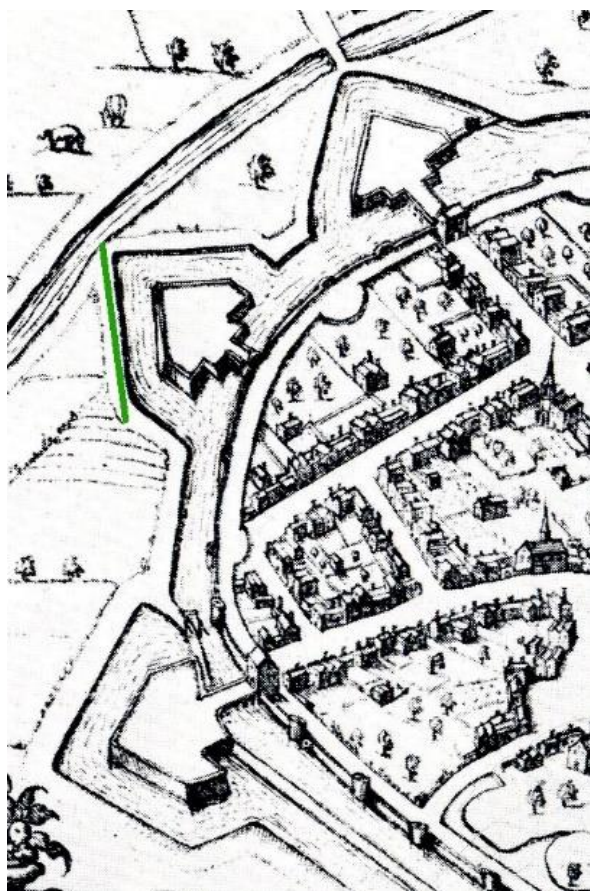
5.1.3 Historische gegevens

De Bert Van Hoorickstraat, gesitueerd in het noordwestelijk deel van de stad, is gelegen buiten de tweede, laatmiddeleeuwse stadsomwalling (fig. 3). Zijn tracé is grotendeels een relict van de westelijke begrenzing van het 16de-eeuwse bastion dat zich bevond tussen de bastions ter hoogte van de

////////////////////////////////////

Kattestraatpoort in het noorden en de Gentse poort in het zuiden ervan (fig. 7). De contouren van dit verdedigingswerk zijn duidelijk te herkennen op de historische kadasterkaarten (fig. 3, 8) en ook in het stratenpatroon tekent het bastion zich tot vandaag af, waarbij de Nestor de Tièrestraat de oostelijke aflijning weerspiegelt (fig. 9).

Ter hoogte van de noordelijke bastionpunt, aan de Siesegembeek, was de Meuleschettekappel gelegen (fig. 5). De oudste vermelding van deze bidplaats dateert uit 1668 in de beschrijving van een boeteprocessie naar aanleiding van een pestuitbraak³². In 1693 werd op deze plaats een nieuwe kapel opgericht³³. In 1799 werd de kapel 'genaemd ter Meuleschetter' gelegen 'in het midden van de weg' aangeslagen en verkocht als domaniaal goed. Eind 19de eeuw (1894) besloot de 'kapelraad' tot afbraak van de bidplaats omdat deze een hindernis vormde voor de aanleg van de Dirk Martensstraat³⁴. Een nieuwe kapel werd in datzelfde jaar opgericht iets meer naar het noorden toe, op de hoek van de Meuleschettestraat en de Dirk Martensstraat.

Figuur 7: Detail uit de stadsplattegrond van Braun & Hoogenbergh uit 1588 met zicht op het bastion ter hoogte van de huidige Bert Van Hoorickstraat (groene lijn).

³² Ghysens 1986, 247.

³³ Oilsjtgoistad 2020.

³⁴ Ghysens 1986, 247; De Gazet van Aalst 1894.

A

B

Figuur 12: In de beekbedding werden meerdere palen aangetroffen (A), waarvan sommige aangepunt waren (B) (© Guido Lippens).

Ongeveer ter hoogte van de Nestor de Tièrestraat bevond zich onder het westelijk deel van de Bert Van Hoorickstraat een cirkelvormige bakstenen constructie (fig. 13-14). Deze put heeft een binnenwerkse diameter van 2,66m en is voorzien van een koepelvormige bovengedeelte met een ronde schacht (diameter 0,60m - hoogte 0,70m) die toegang geeft tot de ondergrondse ruimte. De bakstenen hebben afmetingen van 18,5x8x5cm. Binnenin de put bevond zich een L-vormige stalen buis die naar boven toe uitgaf (fig. 15-16). De functie van deze constructie is niet geheel duidelijk. Mogelijk gaat het hier om een ondergrondse waterwinplaats ten behoeve van de brandweer³⁵.

³⁵ Ghysens 1986, 59-60.

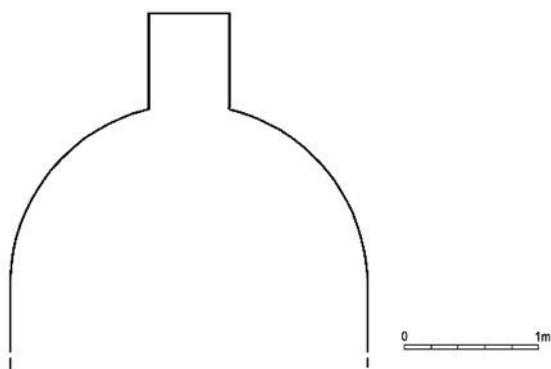
Figuur 13: Situering van de ondergrondse bakstenen put (blauwe bol) (© AGIV).

Figuur 14: Zicht op de ronde schacht die toegang geeft tot de ondergrondse bakstenen put (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 15: Beeld van de binnenzijde van de bakstenen put met koepel en stalen buis (links) (© Guido Lippens).

Figuur 16: Schematische weergave van de bakstenen put met koepel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Tijdens zijn waarnemingen kon de heer Lippens ook enkele *archaeologica* verzamelen. Het gaat om een beperkte hoeveelheid ceramiek en glas (fig. 17). Deze vondsten zijn afkomstig uit de bedding van de Siesegembeek en zijn slechts breed in de 17de tot 18de eeuw te dateren.

Naast aardewerk en glas werd ook een houten boldersbol met centrale doorboring teruggevonden (fig. 18). Beide vlakken vertonen meerdere concentrische cirkels. Een zijde vertoont twee groepen van drie ingeslagen lettertekens *IVH*. Op de andere zijde komt eveneens deze lettercombinatie voor naast een letter *V*. Mogelijk zijn dit de initialen van de eigenaar van de bol. Het bolspel kwam in verscheidene varianten voor zoals enkele aankondigingen in de krant *De Denderbode* van 26 maart 1882 laten zien (fig. 19)³⁶.

³⁶ De Denderbode 1882.

A B

Figuur 18: Voor- en achteraanzicht van de houten boldersbol uit de Siesegembeek (© agentschap Onroerend Erfgoed).

In geval van slecht weder is de bolling in 't droog.

5.1.6 Bibliografie

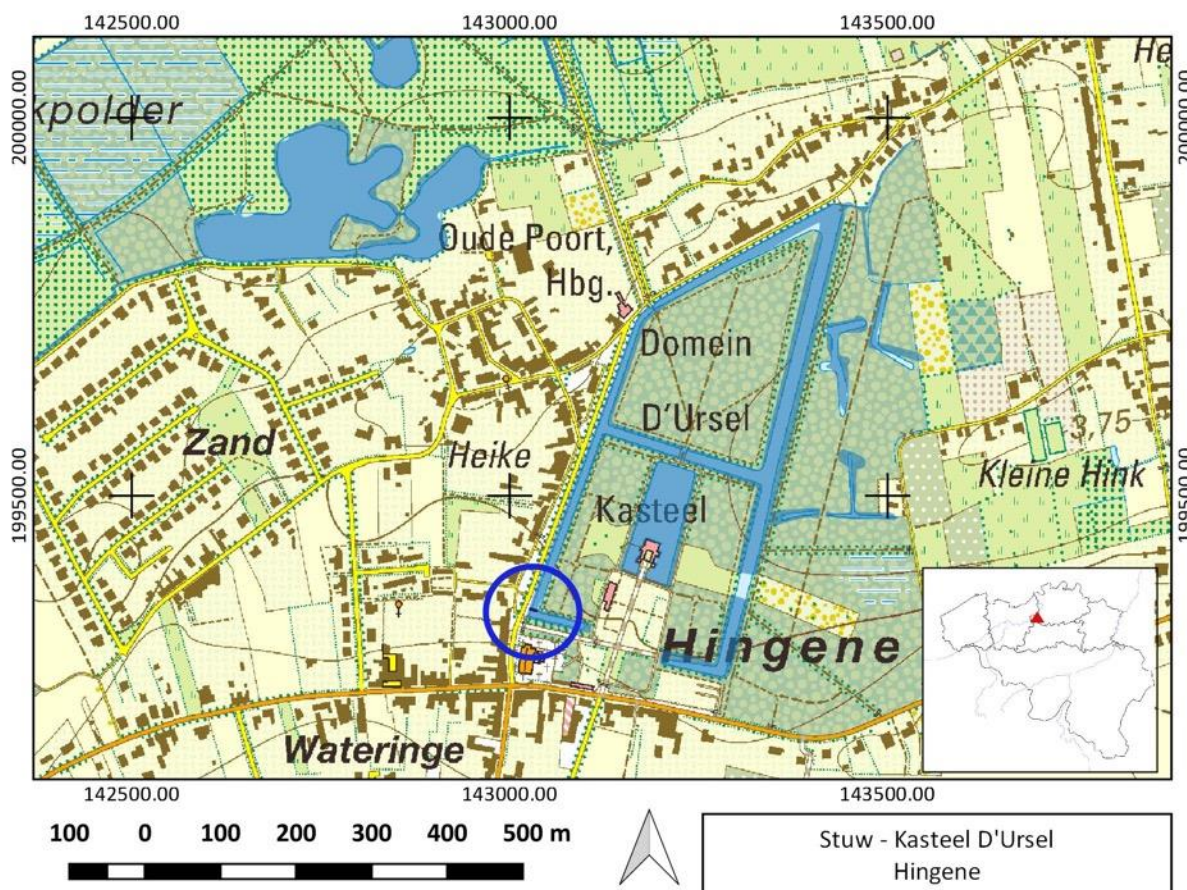
GEERT VYNCKIER

A photograph of a small, dark stream flowing through a forest. The water is still, reflecting the surrounding trees and foliage. The banks are covered in fallen leaves and some green moss. The trees have green and yellow leaves, suggesting autumn.

Gemeente:	Bornem, deelgemeente Hingene
Adres:	Edmond Vleminckxstraat 17
Kadasterlocatie:	Bornem, Afdeling 3, Sectie A, perceel 566P en 567P
Ligging:	x: 143026,80m / y: 199347,64m x: 143036,06m / y: 199350,99m (Lambert72)
Eigenaar:	Provincie Antwerpen
Dossier toevalsvondst:	ID 5792 (melding ID 637)
Datum vondstmelding:	06/10/2020
Evaluatie ter plaatse:	07/10/2020 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980364
Foto's:	Geert Vynckier & Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

6.1.2 Situering

Bij het uitkuisen van de walgracht van het kasteeldomein d'Ursel te Hingene (Bornem) eigendom van de provincie Antwerpen, werden in de zuidwestelijke hoek de gemetselde restanten aangetroffen van een oud sluisstelsel (fig. 1-2). De vondst werd op 6 oktober 2020 gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Op 7 oktober 2020 werd het terrein voor een eerste keer bezocht voor een evaluatie. Er werd met de beheerder³⁷ van het domein afgesproken dat een verder onderzoek van de aangetroffen gemetselde restanten zou gebeuren op 13 oktober 2020.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

³⁷ Met dank aan Koen De Vlieger voor de hartelijke ontvangst en de doorgegeven informatie.

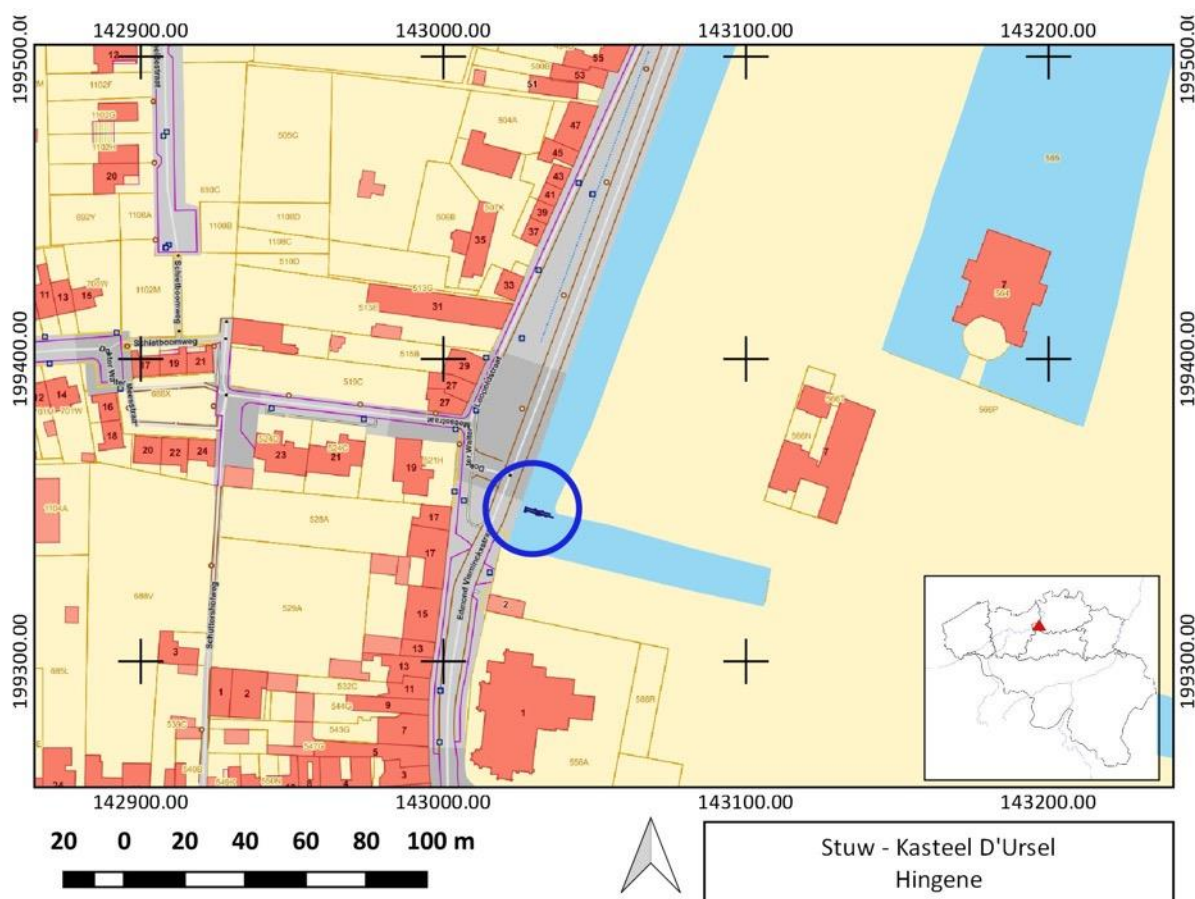

Fig. 2: Locatie van de toevalsvondst op het GRB. (©AGIV)

De site is gelegen in Klein-Brabant in Zandig Vlaanderen in het beneden-Scheldebekken ongeveer op een kilometer ten zuiden van de Schelde en ca. 3 kilometer ten westen van de Rupel. Het domein strekt zich uit net ten noorden van de dorpskern van Hingene. Het domein ligt in een bebouwde, niet gekarteerde, en vergraven zone (OB-OT) en is omgeven door zandlemige tot zandige bodems. De vondsten bevinden zich allemaal tussen 3,2 en 2,5m TAW. Het omliggende perceel ligt op ongeveer 5m TAW. Op het gewestplan ligt de site in park- en natuurgebied.

6.1.3 Historische gegevens³⁸

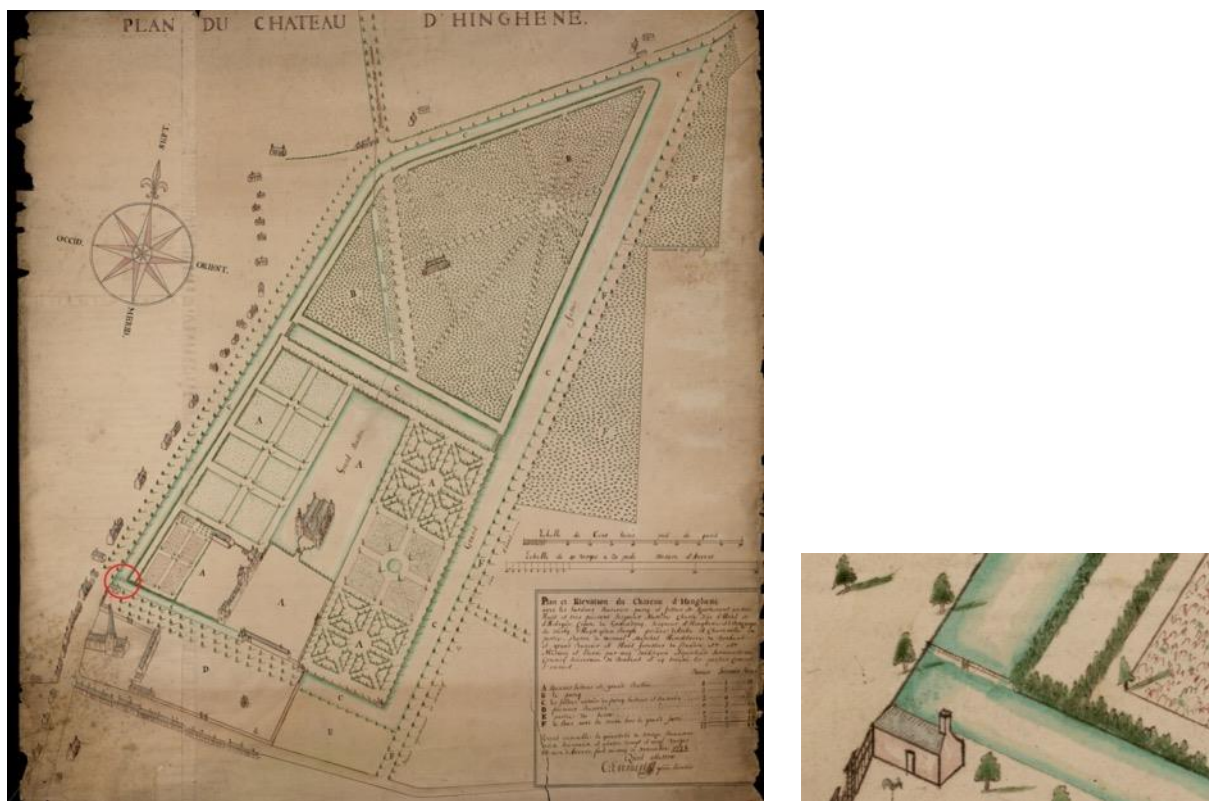
Het kasteel van Hingene kent een lange geschiedenis die begint in de 12de eeuw toen er sprake was van een site met walgracht. In 1556 wordt de verkoop vermeld van een *stynen huys en hoff mette andere huysingen van schueren stallen ende andersins daerop staende*. Vanaf dat ogenblik wordt het kasteel op regelmatige tijdstippen vergroot, verbouwd, omgevormd en aangepast en heeft het meerdere eigenaars om uiteindelijk in 1994 te worden gerestaureerd door de provincie Antwerpen. Er werd toen beslist om het kasteel zoveel mogelijk terug te brengen naar de 18de-eeuwse toestand na de verbouwingen van Giovanni Servandoni van 1759 tot 1765) in opdracht van de toenmalige eigenaar Charles d'Ursel.

Daar het domein d'Ursel in de alluviale vlakte van de Schelde ligt waren er talrijke grachten en draineringsgreppels aanwezig op het domein. In de onmiddellijke omgeving was het kasteel omgeven door het kasteelpark, het parkbos in het noorden en het latere parkbos in het oosten. Deze drie

³⁸ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021.

entiteiten werden van elkaar gescheiden door bredere grachten en een grotere vijver achter het kasteel.

Deze grachten rond het kasteelpark en het noordelijk parkbos zijn steeds zichtbaar op de cartografische bronnen vanaf de kaart van Villaret (1745-1748), het ontwerpplan van Giovanni Servandoni (1761), de kaarten van Graaf de Ferraris (1771-1778), het primitief kadaster (1830-1834) en een ontwerpplan van Eduard Keilig (1883). Op al deze en andere kaarten en plannen is er in de zuidwestelijke hoek van dit grachten systeem nooit een sluis of aanduidingen van constructie in de gracht te zien. Er is slechts één plan, het oudste, waarop deze constructie wel is aangeduid en zelfs gedetailleerd getekend nl. op een plan van het kasteeldomein door landmeter Everaert uit 1738 (fig. 3).

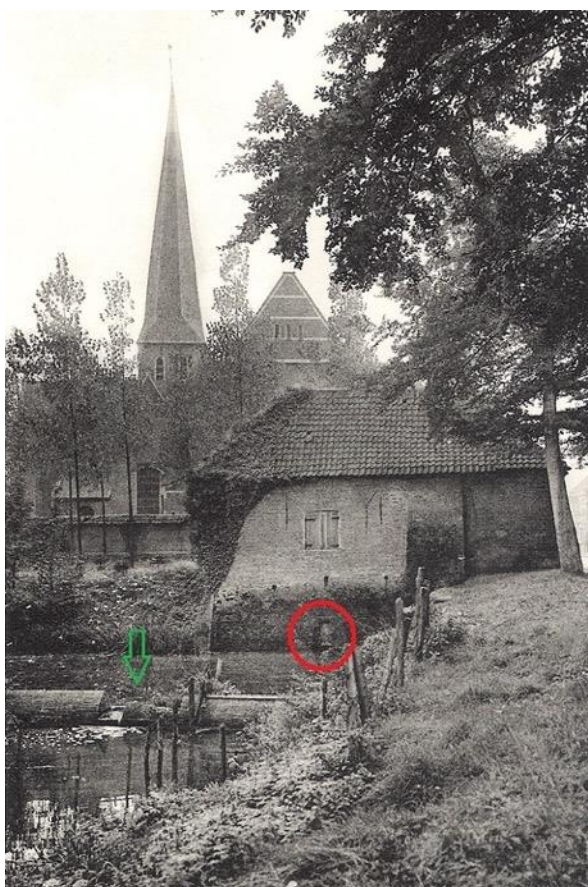
Figuur 3: Locatie van de toevalsvondst op een plan van het kasteeldomein door landmeter Everaert uit 1738 en een detail ervan met de sluis erop. (Algemeen Rijksarchief, Fonds d'Ursel, Kaarten en plannen) (© RA).

In een recent artikel in het 'Kasteel d'Ursel Magazine' van de provincie Antwerpen wordt de watertoevoer van de grachten rond het kasteel beschreven³⁹. Het grachtensysteem van kasteel d'Ursel werd van 1699 tot 1976 gevoed door de Vliet, een zijrivier van de Rupel die onderhevig was aan getijden. Bij hoogtij vloeide het water via een sloot naar de 'Groote Visscherije', een grote vijver in het midden van de zuidelijk gelegen heide. Deze vijver deed dienst als een soort van stuwbekken. Vandaar werd het water via een netwerk van bestaande en nieuwe grachten naar het kasteel gevoerd, over een afstand van meer dan twee kilometer. Het laatste stuk (meer dan 200 meter) liep ondergronds (fig. 4) door het centrum van het dorp naar de walgracht van het kasteel. De plek waar het water in de walgracht kwam, stond in de volksmond bekend als 'Trees Lavoër', waarschijnlijk een verbastering van 'het reservoir'. Dat was door een gemetseld muurtje gescheiden van de walgracht, zodat het vuil kon bezinken en er enkel zuiver water verder stroomde. In het muurtje bevond zich een kleine sluis om de watertoevoer naar de walgracht te regelen.

³⁹ De Vlieger De Wilde 2019.

Dit in bakstenen gemetselde muurtje met sluis is nog deels zichtbaar op foto's uit de jaren 1960 (fig. 5 en 6)⁴⁰. Onder de toenmalige brouwerij achteraan op fig. 13 ziet men nog de toevoermond van de ondergrondse gracht waaruit het water van de Vliet in het reservoir liep.

⁴⁰ Met dank aan de Koen De Vlieger, kasteel d'Ursel voor het ter beschikking stellen van de foto's.

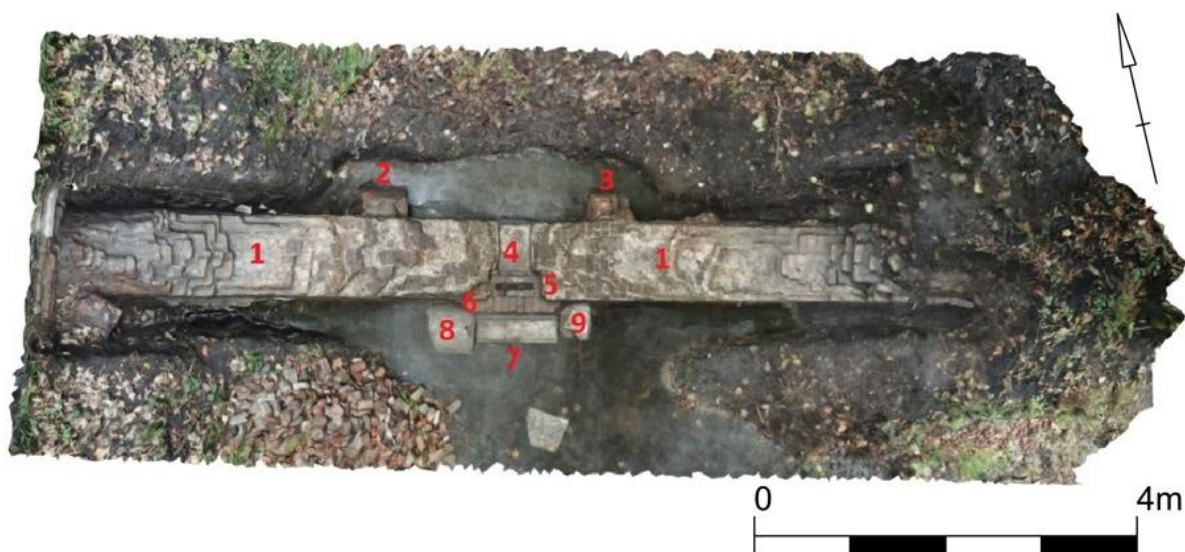
Figuur 6: Foto uit de jaren '60 van de vorige eeuw met de gracht, het muurtje en de sluis (rode pijl) (© collectie Pierre Van Reck).

6.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Op 13 oktober werden de restanten ingemeten en foto's gemaakt voor een 3D-weergave (fig. 7 en 8).

Figuur 7: Overzichtsfoto van de aanwezige resten tijdens het eerste bezoek op 7 oktober 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 8: 3D-opname van de aanwezige muurresten (© agentschap Onroerend Erfgoed: Johan Van Laecke).

De sluis zelf bevindt zich in het midden van de muur en was 37cm breed (fig. 13). In het zuiden is de sluis voorafgegaan door een geprofileerde kalkstenen blok van ca. 83 op 31cm (fig. 8, 7) geflankeerd door twee grotere min of meer vierkante afgeronde blokken in dezelfde steensoort (fig. 8, 8 en 9). Dan volgt een rij bakstenen (14x7x3,5cm), kops geplaatst (fig. 8, 6) die een rechthoekige constructie (60x27cm) voorafgaan, opgebouwd met twee U-vormige en twee langwerpige stenen⁴² (fig. 8, 5 en fig. 14). In de U-vormige stenen zijn sporen van holtes op te merken die ons doen denken aan holtes voor scharnieren. In een ervan is nog de rest van een metalen pin te herkennen. De vier vorige stenen zijn zo geplaatst dat er in het midden een gleuf wordt gevormd waarin nog restanten van een sluispoortje aanwezig zijn. Ten noorden van deze constructie zijn drie bakstenen geplaatst op de smalle langzijde om de overgang te vormen naar de grote platte kalkstenen plaat, ca. 50x37cm (fig. 8, 4) die de bodem vormt van de eigenlijke overloop van de sluis en licht afhelt naar het noorden. Ten noorden van deze laatste werd een lange natuurstenen⁴³ steen geplaatst die het einde vormt van de overloop.

⁴² Het gaat hier om een zachtere zwarte steensoort die we niet konden identificeren.

⁴³ Zelfde soort steen als de U-vormige.

Figuur 14: Gedetailleerd zicht op het centrale gedeelte van het sluisstelsel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De aangetroffen restanten zijn heel duidelijk de restanten van het sluisstelsel dat zorgde voor de watertoevoer komende van het ten zuiden van het dorp Hingene gelegen riviertje de Vliet om zo via een netwerk van grachten en een ondergrondse toevoer onder het dorp in de walgracht uit te monden. De restanten van deze laatste zijn nog steeds in de rand van de gracht zichtbaar (fig. 15).

Figuur 15: Huidige toestand van de ondergrondse toevoermond (© agentschap Onroerend Erfgoed).

6.1.5 Afspraken en conclusies

Van in het begin was het duidelijk dat de aangetroffen restanten behoorden tot het sluisstelsel dat werd opgebouwd om de walgracht van zuiver water te voorzien en om een plaats te creëren waar het vuil uit het water toegevoerd vanuit de Vliet kon bezinken voordat het in het grachten systeem verder liep. De vroegste afbeelding van dit sluisstelsel is zichtbaar op een plan van het kasteeldomein door landmeter Everaert uit 1738 maar het grachtensysteem van het kasteel d'Ursel werd al vroeger gevoed door de Vliet⁴⁴. Het systeem moet actief geweest zijn tot 1973, toen hertog Henri het kasteel en het park verkocht. De opbouw van de sluis, voor de gedeeltelijke afbraak, is goed herkenbaar op de foto's daterend uit de jaren '60 van vorige eeuw. Volgens de overlevering zou vanaf 1976 de sluis nooit meer zijn gebruikt⁴⁵.

Door deze toevalsvondst en interventie konden we een blik werpen op een sluisstelsel dat bijna 300 jaar oud is en tot recente tijden in gebruik was om de grachten en de vijver van het domein en de parken van het kasteel van zuiver water te voorzien. De volledige sluisconstructie blijft *in situ* bewaard. Er is eveneens geopperd om dit sluisstelsel terug op te bouwen en het wederom in gebruik te stellen zodat men het grachtensysteem en de kwaliteit van het water beter kan beheren.

⁴⁴ De Vlieger-De Wilde 2019.

⁴⁵ De Vlieger-De Wilde 2019.

6.1.6 Bibliografie

DE VLIETGER-DE WILDE K.2019: De bron van de wal. *Kasteel d'Ursel Magazine*, jg. 14, nr. 56, p. 12-14, [online], <https://www.kasteeldursel.be/content/dam/kasteeldursel/Magazine/KdUmagazine%2056.pdf> (geraadpleegd op 19 januari 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021: *Kasteel d'Ursel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2002> (geraadpleegd op 18 januari 2021).

7 18DE EEUW

GEERT VYNCKIER EN AN LENTACKER

7.1 TOEVALSVONDST ID 3343: NEKWINKELSTRAAT 1 – VELTEM- BEISEM (PROV. VLAAMS-BRABANT)

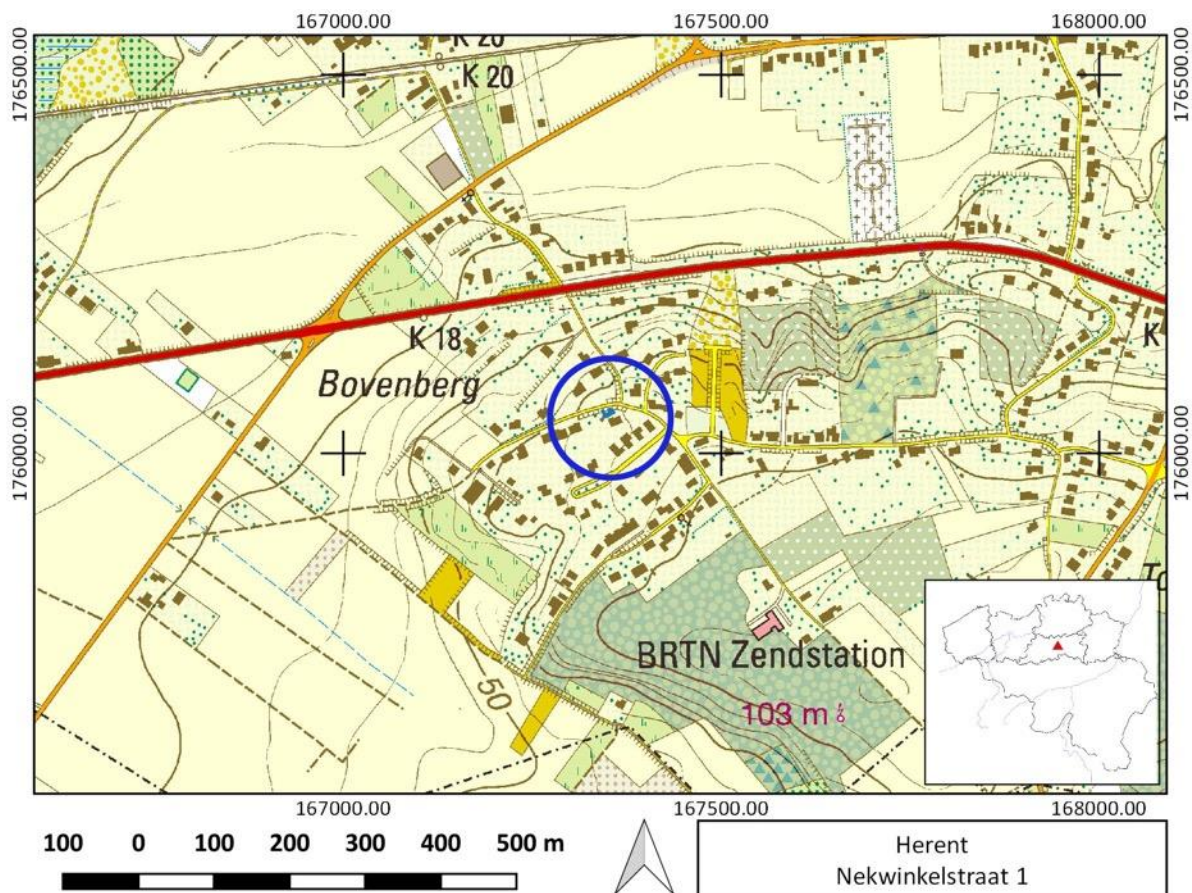
7.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Herent, deelgemeente Veltem-Beisem
Adres:	Nekwinkelstraat 1
Kadasterlocatie:	Herent, Afdeling 5, Sectie B, perceel 164F
Ligging:	x: 167345,00m / y: 176048,39m x: 167357,0039m / y: 176054,18m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 3343 (melding ID 536)
Datum vondstmelding:	24/01/2020
Evaluatie ter plaatse:	30/01/2020 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/10183
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Sylvia Mazereel en Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

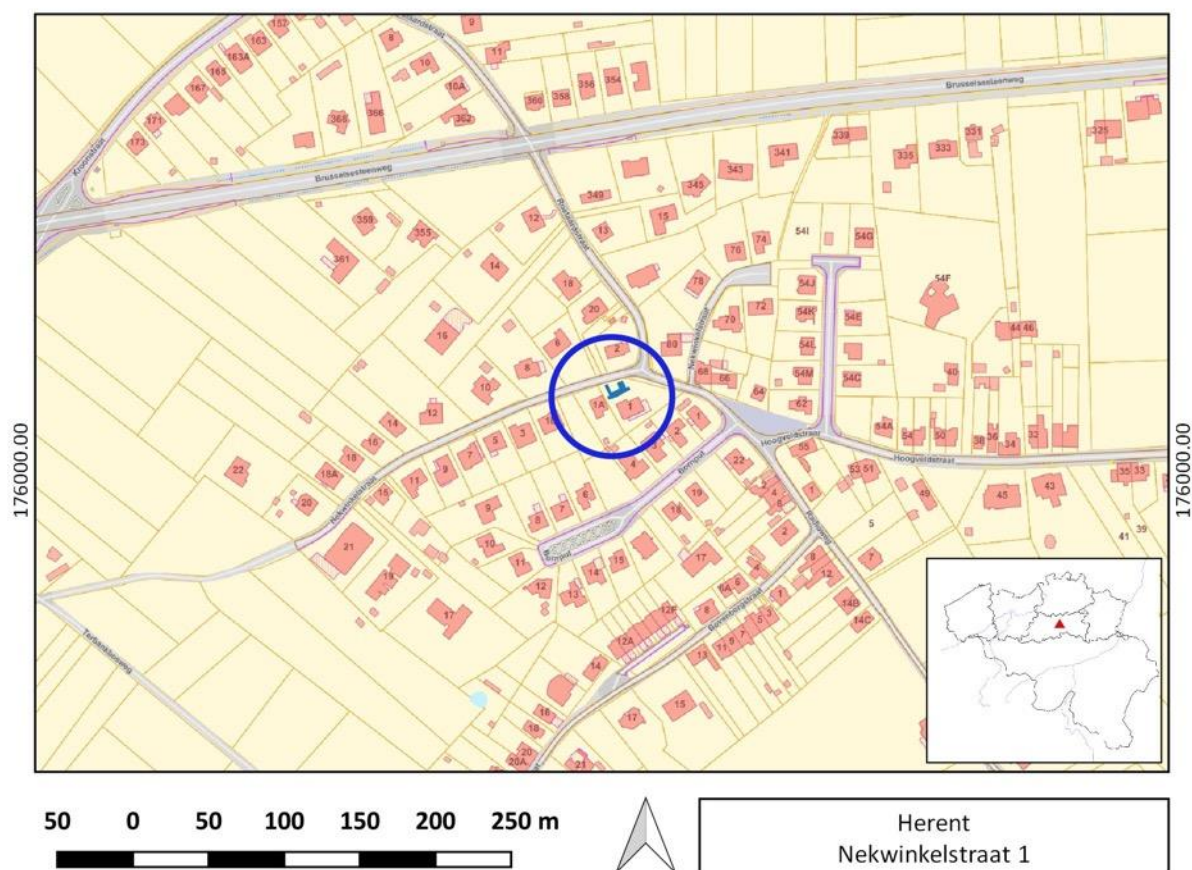
7.1.2 Situering

Tijdens het uitgraven van een talud voor een parkeerplaats aan een woning aan de Nekwinkelstraat te Beisem (Herent) werden door een voorbijganger enkele menselijke botfragmenten waargenomen in het zuidprofiel van de uitgraving (fig. 1 en 2). De profielen van de uitgraving verdwijnen achter betonnen L-profielen die geplaatst worden voor de stevigheid (fig. 3). De woning en het perceel worden door de eigenaar verbouwd en heringericht.

Er gebeurde een melding via de toevalsvondstenmeldingsapplicatie op 24 januari 2020. Na contact te hebben genomen met de vinder en de eigenaar werd afgesproken om het zuidelijke profiel op te kuisen en te documenteren. Dit gebeurde door een archeoloog van het agentschap Onroerend Erfgoed samen met enkele depotmedewerkers. Het profiel werd gefotografeerd om een 3D-weergave te maken. Hieruit kon later een profieltekening gedistilleerd worden.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

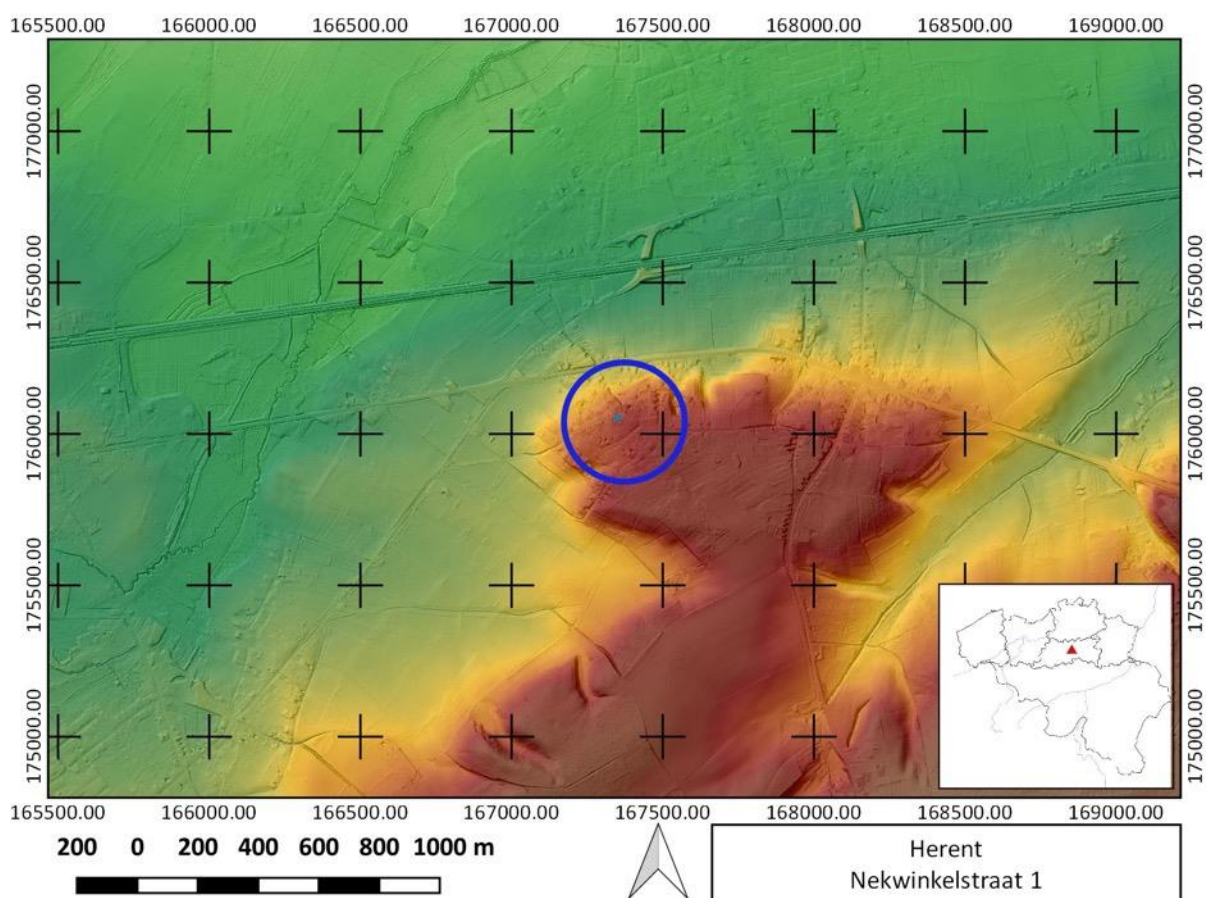
Figuur 16: Locatie van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

Figuur 3: Toestand op het terrein op 24 januari 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De site is gelegen op de grens van de Brabantse zandleem- en leemstreek op een hoogte van 66 tot 67m TAW (fig. 4), aan de zuidelijke rand van de Vlaamse vallei, meer bepaald in het Dijlebekken. De hoogte wordt ontwaterd door de Nekwinkelbeek en de Beysemveldloop die van zuid naar noord lopen, richting vallei. Het perceel ligt op een zwakke tot matig gleyige kleibodem met onbepaald profiel (Edx). Ten noorden van de hoogte komen vooral droge leembodems voor zonder profiel (Abp(c)) of met

textuur B horizont (AbaO) en zandleembodems met textuur B horizont (wLba). Op het gewestplan ligt de site in woongebied.

Figuur 4: Locatie van de toevalsvondst op het DHM (© AGIV).

7.1.3 Historische gegevens⁴⁶

Op het terrein, gelegen op de Bovenberg, waar de toevalsvondst werd aangetroffen, bevond zich vroeger de *quarta capella* kerk van Beisem die in 1762 werd afgebroken. Beisem wordt voor de eerste keer vermeld als *Bergecen* (1117) en *Bergezen* (1120). Een samentrekking van *Berg* en *heim* wat wijst op een dorp/huis/hof op de berg. Op deze Bovenberg bevond zich een kleine dorpskern bestaande uit slechts een paar huizen, met een kapel en dit zeker vanaf de 12de eeuw. In 1315 werd de kapel verheven tot parochiekerk. De abdij van Affligem kreeg al in 1117 de tiende rechten van Beisem en dit bleef zo tot in de 16de eeuw. Vanaf de 17de eeuw zou de tiendeheffer het klooster van Terbanck van Heverlee geweest zijn.

De eerste kerk en het dorp van Beisem bevonden zich dus op de Bovenberg. De kerk bleef bestaan tot in 1750 toen beslist werd een nieuwe kerk te bouwen omdat de kerk in verval was geraakt. Van oorsprong was de kerk Romaans. Dit is nog duidelijk te zien op de tekeningen die van deze kerk en haar ruïne bewaard zijn. De nieuwe Sint-Michielskerk werd in 1762 gebouwd op een plaats waar sinds eind 16de en in de 17de eeuw de meeste huizen van het dorp ondertussen waren gebouwd. De kerk verplaatste zich meer naar het noorden in de vallei, naar het centrum van het huidige Beisem langs de Kerkstraat.

⁴⁶ Vannoppen 1976, 421-425; Verbesselt 1972, 279-300; Minnen 1993, 284-285; Beullens 2005, 8-16; Herent 2020; Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a en Inventaris Onroerend Erfgoed 2020b.

De oudst gekende weergave van de oude kerk op de Bovenberg, op een perceel dat een ongelijkbenige trapezium vormt, dateert uit 1596⁴⁷ en werd gemaakt door P. de Bersacques. We zien een kerk met waarschijnlijk drie beuken onder één dak, een spitse westertoren en een dak met leien (fig. 5). Aan één zijde is duidelijk een deel van het lage en kleine transept zichtbaar. Op deze afbeelding zijn tevens twee huizen (het dorp) getekend waarvan één in baksteen met leien dak en eentje waarschijnlijk opgebouwd in vakwerkbouw, in leem en met strodak. Een tweede tekening dateert uit 1737 en is van de hand van J. Vander Heyden. Deze kaart is gebaseerd op een oudere kaart uit 1686-1687 en opmetingen uit 1661 van door G. Mortiers⁴⁸ (fig. 6). Op een schematische tekening is duidelijk de volledig in puin zijnde kerk te herkennen. Ook het transept is duidelijk aanwezig. Het noordelijke deel van dit transept vertoont nog deels de dakbedekking in leistein. Een latere kaart van de heerlijkheid van Beisem (fig. 7) uit ca. 1758⁴⁹ gebaseerd op beschrijvingen van 1686 toont eveneens de vervallen kerk (*geruïneerde capelle oft kerck, staande op eenen hoogen bergh*). Op deze tekening is de opbouw van de kerk met grote blokken natuursteen goed te herkennen. De laatste kaart waar de kerk in grondplan nog zichtbaar is, is op de kaart van Villaret (1745-1748). Ook hier is de dwarsbeuk duidelijk te herkenbaar (fig. 8).

Figuur 5: De kerk en het dorp van Beisem op de Bovenberg op een figuratieve kaart van P. de Bersacques (1596-1601) (© KULeuven).

Figuur 6: De kerk van Beisem op de Bovenberg in 1736 op een tekening van J. Vander Heyden (© RA).

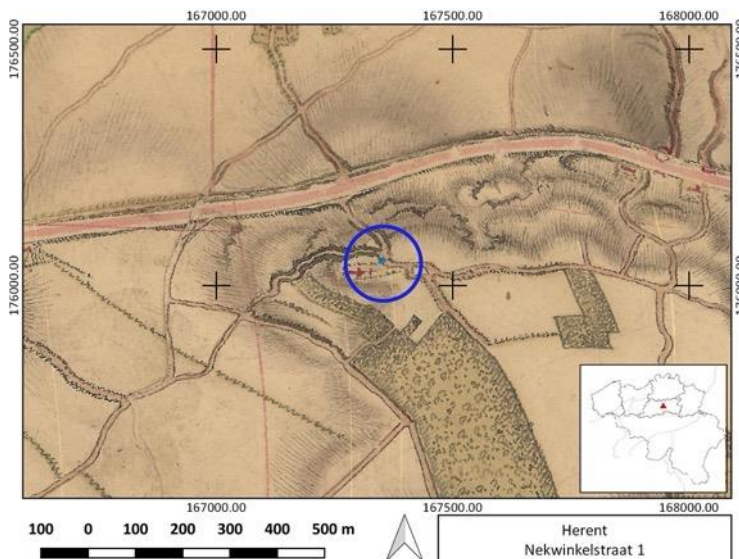
⁴⁷ Minnen 1993, 284-285; Archief KULeuven, 2414, f° 40r°; Buurtcomité de Bovenberg 2020.

⁴⁸ Verbesselt 1972, 288 en 298-299; Algemeen Rijksarchief, Kaarten en Plattegronden in handschrift, II, 8484.

⁴⁹ Vannoppen 1976, 422-424; Algemeen Rijksarchief, Kaarten en Plattegronden in handschrift, I, 2244.

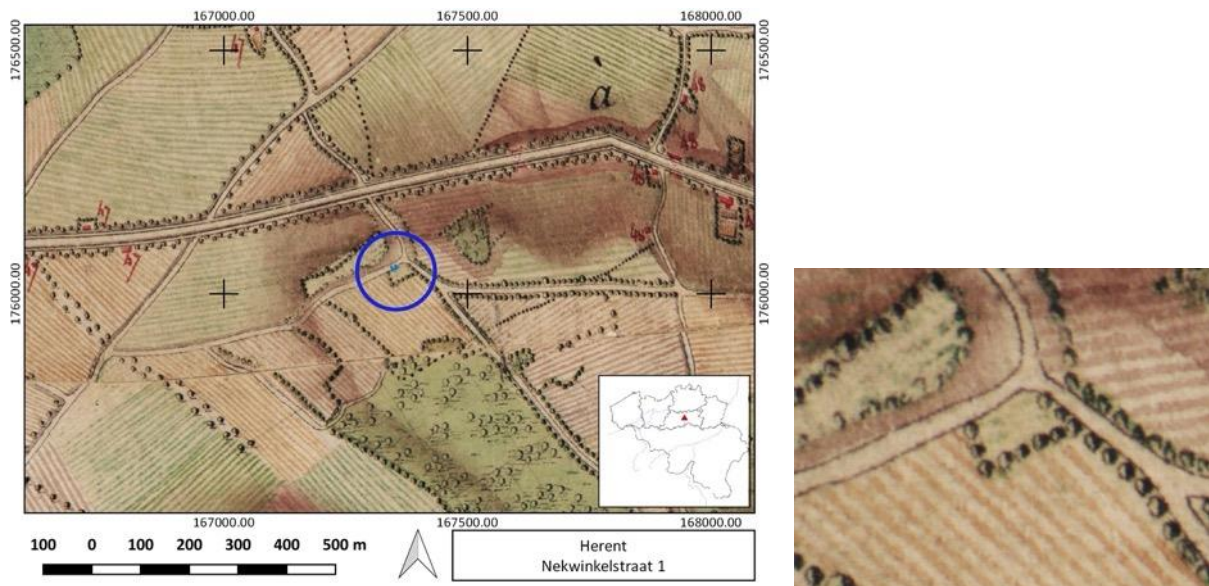
Figuur 7: De kerk van Beisem op de Bovenberg in 1758 op een kaart van de heerlijkheid van Beisem (© Rijksarchief van België).

Figuur 8: De kerk op de kaart van Villaret (© AGIV).

De iets latere Planchetkaarten van de Oostenrijkse Nederlanden⁵⁰ (1764-1771) en de daaropvolgende kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) tonen nog wel de afbakening van het kerkelijk terrein, het perceel blijft nog steeds een ongelijkbenige trapezium omgeven door een haag of bomen, maar de kerk is verdwenen (fig. 9). Het perceel in de vorm van een ongelijkbenige trapezium blijft lang bewaard en is ook nog te herkennen op de kaart van Popp (1842-1880) tot zelfs op de recente GRB kaart.

⁵⁰ Österreichisches Staatsarchiv 2020.

Figuur 9: Het perceel waar de oude kerk stond op de kaart van graaf de Ferraris (©AGIV).

7.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

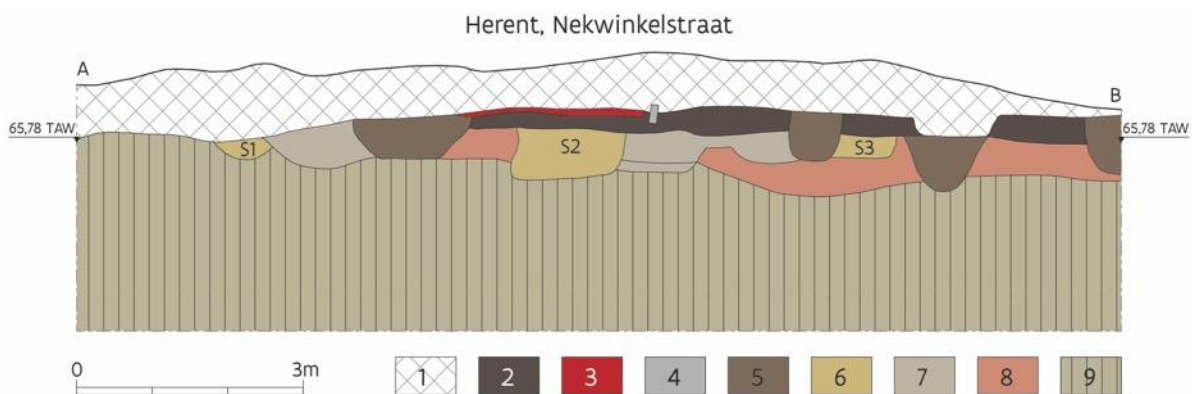
Bij aankomst op het terrein was het onmiddellijk duidelijk dat het onderzoek zich alleen kon toespitsen op het opschonen van het aanwezige zuidprofiel dat door de uitgraving zichtbaar werd (fig. 10; A-B). In dit profiel waren op sommige plaatsen enkele menselijke botresten te herkennen. Deze werden, in de mate van het mogelijke ingezameld. Het profiel werd bestudeerd en eveneens door Johan Van Laecke gefotografeerd om een profieltekening en om er een 3D-reconstructie van te maken.

Figuur 10: Situering van het zuidprofiel A-B op het GRB (©AGIV).

Bovenaan ligt een pakket van pas uitgegraven grond afkomstig uit de put voor de parking (fig. 11, 1 en fig. 12). Daaronder bevindt zich centraal gelegen een dun rood pakketje van gemalen baksteen- en mortelfragmenten met aan de rechterzijde een fragment van een betonnen boordsteen. Deze beiden

zijn waarschijnlijk restanten van een pad dat vroeger centraal toegang gaf tot de voordeur van de woning (fig. 11, 3 en 4). Aan de westzijde is onder het recente pakket nog duidelijk het donkerbruine zandlemig pakket van de bouwvoor zichtbaar (fig. 11, 2) die op enkele plaatsen doorgraven is door recentere kuilen (fig. 11, 5) met een geelbruine tot bruine zandlemige opvulling. Enkele kuilen gevuld met talrijke witte mortelfragmenten kunnen wijzen op oude uitbraaksporen van een op deze plaats staand gebouw of muur (fig. 11, 7 en fig. 13). Drie kuilen (fig. 11, 6) hebben een bruine tot donkerbruine zandlemige opvulling. Twee daarvan (S2 en S3) bevatten determineerbare menselijke botfragmenten (fig. 14) van meerdere individuen (zie 1.1.5.). In spoor 1 (S1) werden alleen enkele schilfers menselijk bot aangetroffen. Het verstoren van de graven gebeurde misschien bij de afbraak en het verplaatsen van de kerk tussen 1750 en 1762. Op sommige plaatsen in het profiel was een roestbruine zandlemige laag te herkennen (fig. 11, 8). Deze laag is niet dik en kan een restant zijn van een dikkere laag colluvium die ofwel in de loop van de tijd werd afgegraven of geërodeerd is. Hieronder ligt groene en gele licht zandige klei van de natuurlijke ondergrond (fig. 11, 9).

Figuur 11: Zuidprofiel A-B: 1: recent pakket; 2: restant bouwvoor; 3: rood pakketje van gemalen baksteen- en mortelfragmenten; 4: betonnen boordsteen; 5: recentere kuilen; 6: kuilen met restanten menselijke botfragmenten; 7: uitbraaksporen met mortelfragmenten; 8: restant colluvium; 9: natuurlijke ondergrond (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 12: Het 3D- model van het zuidprofiel A-B (© agentschap Onroerend Erfgoed).

7.1.5 Menselijk botmateriaal

De menselijke skeletresten zijn alle met de hand verzameld en afkomstig uit twee grafcontexten (graven S2 en S3). De studie van de beenderen kon enkel door een snelle screening gebeuren.

Grafcontext S2

Dit graf bevat een 50-tal botten (of botfragmenten). Alle zijn vrij goed bewaard. Volgende skeletelementen konden worden onderscheiden: enkele *cranium*-fragmenten (schedel), 16 adulte *vertebrae* (wervels), *costae* (ribben), enkele fragmenten van *scapulae* (schouderblad), 2 fragmenten van *humeri* (opperarmbeen), 3 *radii* (spaakbeen), 2 *ulnae* van verschillende grootte (ellepijp), enkele

fragmenten van *pelvis* (bekken), 3 *femora* (dijbeen), en enkele *metapodalia* (middenhand- of middenvoetbeentjes) en *phalanges* (vinger- of teenkootjes).

Bij het uitsorteren van de botcollectie werd vermoed dat het graf de resten bevatte van ten minste twee individuen. Deze conclusie werd getrokken op basis van verschillen in de kleur en de afmetingen van de beenderen. De twee *ulnae* komen door hun grootteverschil zeker van twee individuen. De inventaris van de ingezamelde beenderen bevestigt deze interpretatie. Van de *radius* en de *femur* zijn immers drie exemplaren gevonden.

Aangezien er geen tanden meer aanwezig waren kon een ouderdomsbepaling van de individuen enkel gebeuren via de observatie van de vergroeiing van de groeischijven van de lange beenderen⁵¹ (tabel 1). Bij vrijwel alle lange botten die dit toelieten wijst dit op mogelijk adulte individuen of op zeker volwassen personen (ouder dan 20 jaar, 2 bij *radius*, 2 bij *ulna*, 1 bij *femur*). Het is daarbij niet uitgesloten dat de botten van de 'mogelijk adulte individuen' ook behoren tot de individuen die met zekerheid ouder dan 20 jaar zijn. Bij de *humeri* is echter ook een subadult individu te onderscheiden, dat jonger was dan 16,5 tot 18 jaar. Het minimum aantal individuen moet voor dit graf dus verhoogd worden naar drie (minstens één subadult en minstens twee adulten).

skeletelement			ouderdom (in jaren)
<i>humerus</i>	fragment	distaal vergroeid	> 16,5-18
	fragment	distaal niet vergroeid	< 16,5-18
<i>radius</i>	compleet	adult (individu 1)	> 20
	compleet	adult (individu 2)	> 20
<i>ulna</i>	compleet	adult (individu 1)	> 20
	compleet	adult (individu 2)	> 20
<i>femur</i>	compleet	adult (individu 1)	> 20
	fragment	proximaal vergroeid	> 17

Tabel 1: Ouderdomsbepaling op de lange beenderen uit graf S2.

Bij het grootste adulte individu vielen een aantal pathologische aandoeningen op. Op een aantal wervels is extra botgroei waar te nemen rond het articulatievlak van het wervellichaam. Ook was de kop van de rechter *femur* verbreed en was het *acetabulum* (kom) van de *pelvis* van dezelfde lichaamszijde breder en dieper dan normaal (en dan het linker *acetabulum*). Het gewrichtsvlak van het bekken en de femur vertonen bovendien een polijsting, wat zou kunnen wijzen op *osteoarthritis*.

Aangezien er bij de screening geen metingen op de volledige adulte beenderen zijn genomen, is een reconstructie van de schofthoogte momenteel niet mogelijk.

Grafcontext S3

In graf S3 bevindt zich een 50-tal botten (of botfragmenten) en 9 losse tanden. De bewaringstoestand is redelijk goed. Het gaat o.a. om enkele *cranium*-fragmenten en 2 *maxillae* (bovenkaak), 2 *mandibulae* (onderkaak), 18 *vertebrae*, 1 *sacrum*-fragment (heiligbeen), 2 *claviculae* (sleutelbeenderen), 2 gefragmenteerde *scapulae*, 2 gefragmenteerde *humeri*, *pelvis*-fragmenten en 2 *metapodalia*.

Op een aantal beenderen kunnen subadulte en adulte individuen worden onderscheiden. Twee van de wervels en de *scapulae* behoorden toe aan adulten. Daarnaast zijn er 16 subadulte wervels waarvan bij twee het wervellichaam nog niet met de wervelboog is vergroeid. Bij een *humerus* is proximaal de groeischijf nog niet vergroeid, wat wijst op een subadult individu met een leeftijd jonger dan 20 jaar. Aangezien van één individu de tandenrijen van zowel de boven- als de onderkaak aanwezig zijn, kunnen deze elementen gebruikt worden om een meer nauwkeurige ouderdomsbepaling te geven. In de bovenkaak waren de beide *premolaen* (kiezen) en de eerste *molaar* (ware kies) aanwezig. Langs de rechter zijde brak ook de tweede molaar door. In beide helften van de onderkaak zijn de twee *premolaen* en de eerste *molaar* doorgebroken. De volgende *molaren* zitten nog in de kaak.

⁵¹ Schmidt 1972.

Gecombineerd levert dit een leeftijd tussen de 6-7 en 11-12 jaar op⁵². Vermoedelijk is dit een jonger individu dan de subadult waarvan de *humerus* werd aangetroffen.

In dit graf zaten dus wellicht de skeletresten van minimaal 3 individuen (twee subadulten en een adult).

7.1.6 Afspraken en conclusies

Ook al kon op deze plaats naar aanleiding van de melding van een toevalsvondst alleen maar een profiel bestudeerd en ingetekend worden, toch konden er belangrijke archeologische gegevens over een historische dorpskern verzameld worden.

Op dit perceel of in de onmiddellijke omgeving ervan, stond volgens de historische, cartografische en archivalische bronnen de oude tot de 12de eeuw teruggaande kapel en later kerk van Beisem die tussen 1755-1762 werd opgegeven en afgebroken. Materieel en archeologisch werd dit echter nooit aangetoond. Door het bestuderen van dit profiel kunnen we nu met zekerheid stellen, ook al werd de historische dorpskern in de loop van het einde van de 20ste en het begin van de 21ste eeuw volgebouwd met villa's, dat de oude kerk met het kerkhof errond wel degelijk op deze plaats stond. Hierop wijzen de uitbraaksporen met de talrijke mortelfragmenten en de verstoorde graven waarbij in graf 2 en 3 nog een aantal menselijke botfragmenten van meerdere individuen werd aangetroffen.

7.1.7 Bibliografie

7.1.7.1 Literatuur

BEULLENS L. 2005: *De Bovenberg door de eeuwen heen*, Heembode (Herent) 21 (2-3), 8-16.

MINNEN B. 1993: *Beisem (Veltem-Beisem)*. In: Albums De Croÿ: Het Hertogdom Aarschot onder Karel van Croÿ (1595-1612), 284-285, Brussel.

SCHMIDT E. 1972: *Atlas of Animal Bones*, Amsterdam/London/ New York.

VANNOPPEN H. 1976: *De geschiedenis van Veltem-Beisem, het dorp van Lodewijk van Velthem*, Tielt.

VERBESSELT J. 1972: *Tussen Zenne en Dijle IV, Het parochiewezenen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw XIV*, Pittem.

7.1.7.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020a: *Parochiekerk Sint-Michiel* [online], <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/914> (geraadpleegd op 22 januari 2020).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020B: *Parochiekerk Sint-Michiel* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/41889> (geraadpleegd op 22 januari 2020).

BUURTCOMITÉ DE BOVENBERG 2020: *De Bovenberg van Veltem-Beisem* [online], <http://bovenberg-veltem.blogspot.com/> (geraadpleegd op 25 februari 2020).

HERENT 2020: *Ontstaansgeschiedenis Veltem-Beisem* [online], <https://www.herent.be/product/287/ontstaansgeschiedenis-veltem-beisem> (geraadpleegd op 25 februari 2020).

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV 2020: *Planchetkaarten Oostenrijkse Nederlanden 1764-1771* [online], <https://mapire.eu/en/map/firstsurvey-habsburg-netherlands/?layers=153&bbox=511220.72330770245%2C6603349.591745059%2C512775.73910187906%2C6603767.606743493> (geraadpleegd op 25 februari 2020).

⁵² Schmidt 1972.

8 EIND 18DE EEUW – 19DE EEUW

GEERT VYNCKIER

8.1 TOEVALSVONDST ID 3253: FRANS WALRAVENSTRAAT 82 - LOT (PROV. VLAAMS-BRABANT)

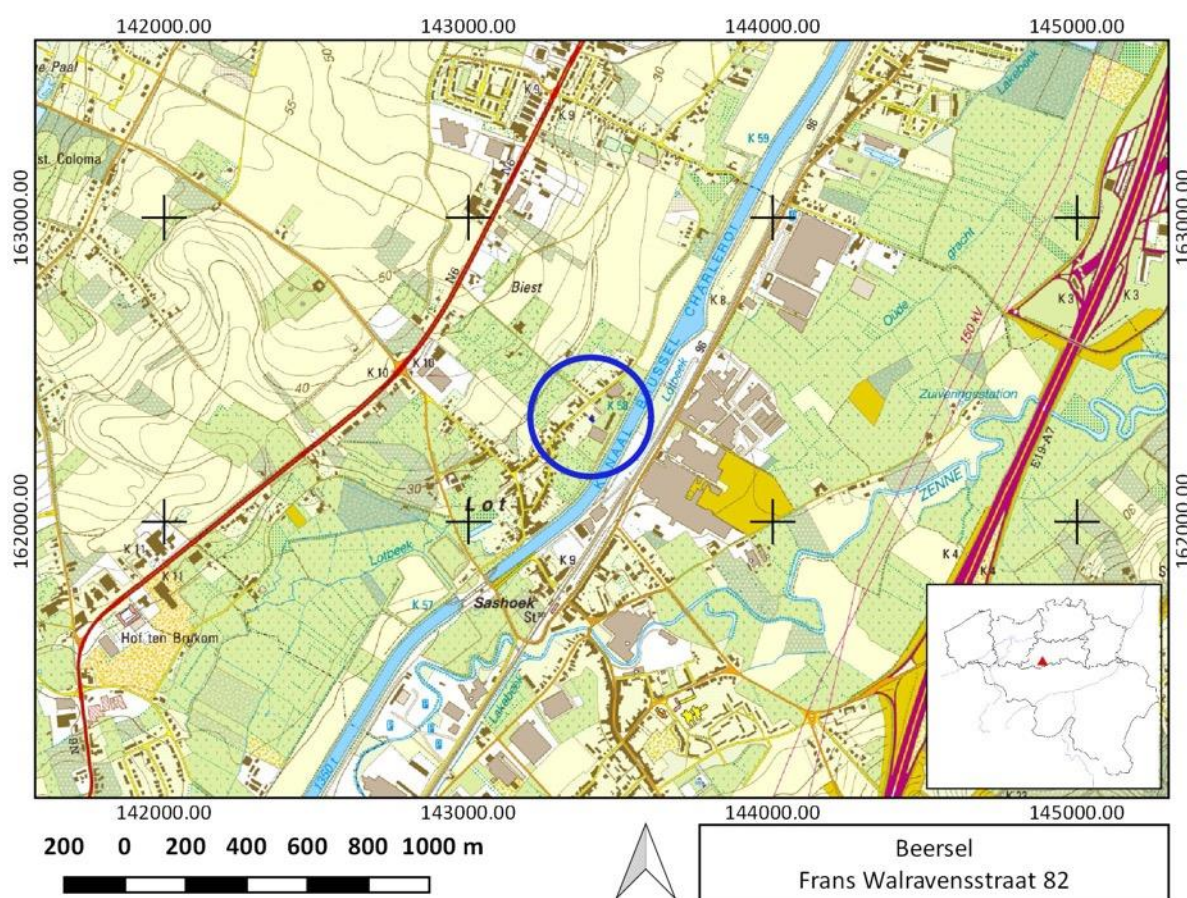
8.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Beersel, Lot
Adres:	Frans Walravenstraat 82
Kadasterlocatie:	Beersel, Afdeling 5, Sectie C, perceel 167N2
Ligging:	x: 162341,24m / y: 143410,45m x: 162330,69m / y: 143398,90m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 3253 (melding ID 532)
Datum vondstmelding:	16/01/2020
Evaluatie ter plaatse:	21/01/2020 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/5486
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke & Sylvia Mazereel (agentschap Onroerend Erfgoed)

8.1.2 Situating

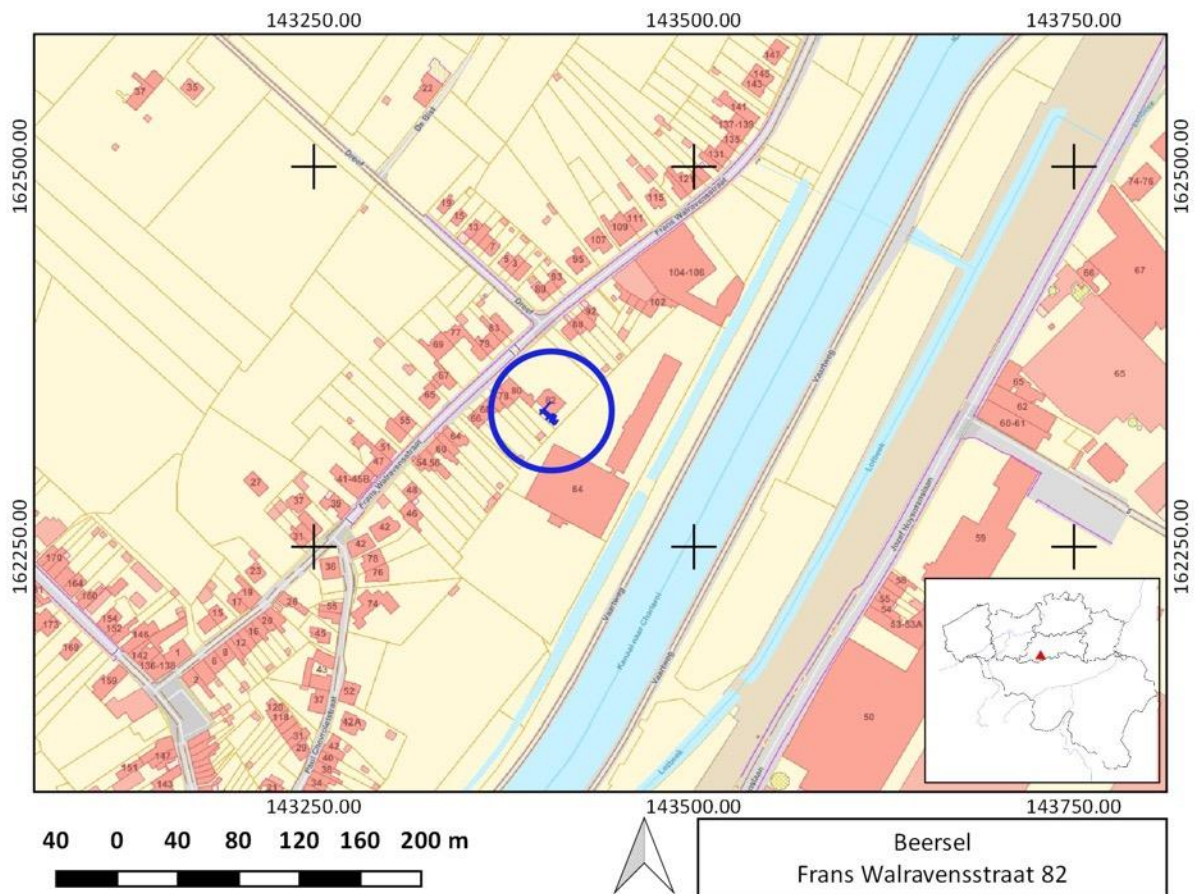
Tijdens werken voor nutsleidingen en tuinwerken op het voormalige domein van het kasteel Wolfshagen aan de Frans Walravenstraat 82 te Lot in de onmiddellijke nabijheid van en rond de nog bestaande gerestaureerde portierswoning werden aan de zuidwestzijde talrijke restanten van bakstenen muren funderingen en een water- of beerput aangetroffen (fig. 1 en 2). De vondsten gebeurden na de afbraak, na 2016, van een zuidelijke recentere aanbouw van de portierswoning (fig. 3). De eigenaar legde deze gedeeltelijk bloot en verwittigde het agentschap Onroerend Erfgoed (fig. 4). Een archeoloog van het agentschap ging ter plaatse kijken. Die dag werden alle muurrestanten gedocumenteerd. De archeologische vondsten die door de eigenaar vooral in de water- of beerput werden aangetroffen, werden ter verdere studie meegenomen. Ook enkele vondsten die tijdens de restauratie van de woning onder vloeren en in het gebouw werden aangetroffen werden meegenomen.

Op ditzelfde terrein werd begin in 2016 al een toevalsvondst gedocumenteerd waarvan een onderzoeksrapport werd opgesteld⁵³.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

⁵³ Vynckier 2019 en Inventaris Onroerend Erfgoed 2019.

Figuur 17: Locatie van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

Figuur 3: De aanbouw van de portierswoning in 2016 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

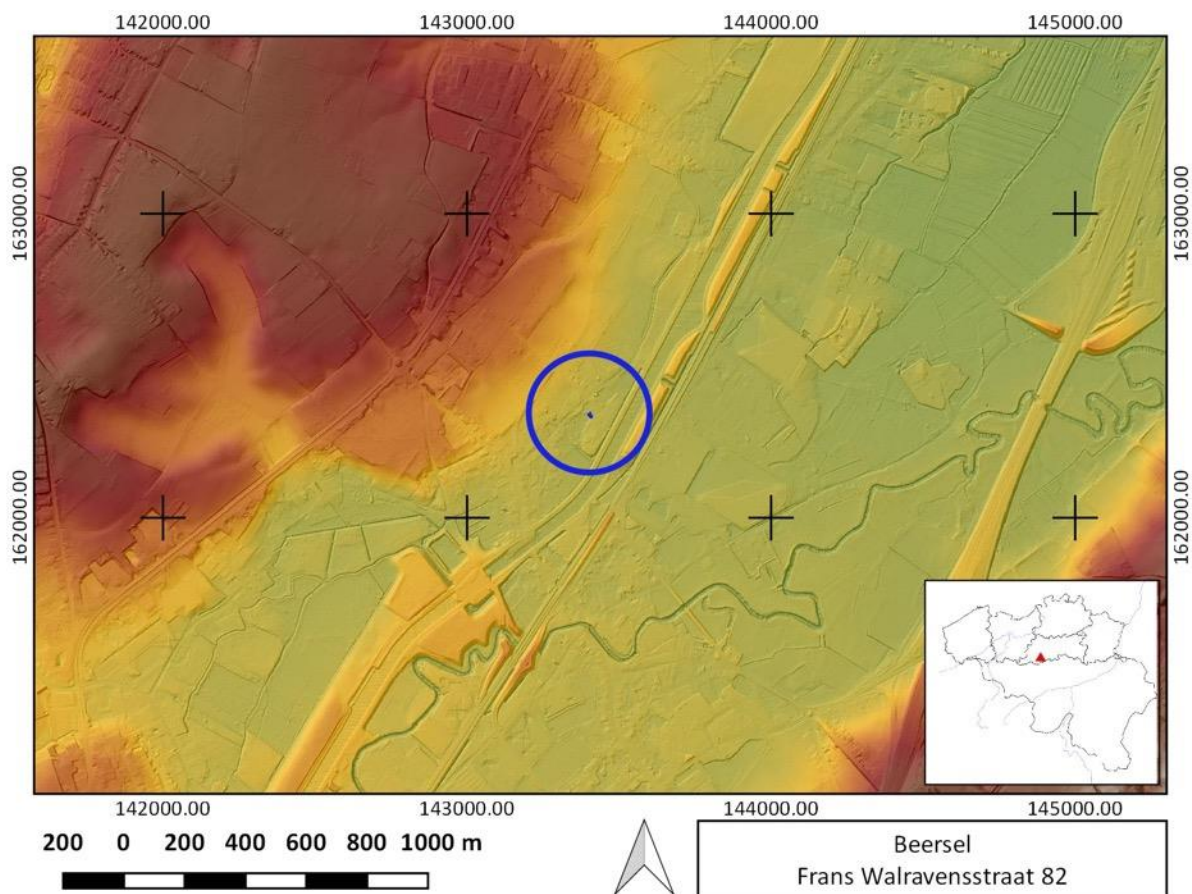

Figuur 4: Luchtfoto na het vrij leggen van de aanwezige funderingen in 2019 (© Foto: Alexander Willems).

De onderzochte site is gelegen in de Brabantse zandleemstreek in het Dijlebekken aan de noordelijke rand van de alluviale vlakte van de Zenne (fig. 5). In de 13de eeuw was dit gebied alom bekend om zijn drassige Zennebeemden⁵⁴. Het omliggende terrein wordt ontwaterd door meerdere beken zoals de Beverbeemd, Lubbeek, Elstbeek en Lotbeek. Ook ligt het net ten noorden van het kanaal Charleroi-Brussel waarvoor pas vanaf 1827 de eerste werken werden aangevat en dat in 1832 plechtig geopend werd. Ten zuiden van en op de oude site aan de oever van het kanaal, ligt nog een industrieel complex dat werd uitgebouwd vanaf 1969. Het terrein ligt op kunstmatige en sterk vergraven grond (OT) en in bebouwde zone (OB). De bodems in de nabijheid bestaan in het noorden vooral uit droge leembodems zonder profiel (Abp) of droge leembodems met textuur B horizont (Aba). In het zuiden, richting Zenne bestaan de bodems vooral uit zeer gleyige (Efp) tot sterk gleyige (Eep) kleibodems zonder profiel. Net ten noorden en ten zuiden van de Zenne bestaan de bodems uit droge (Abp) tot matig droge leembodems zonder profiel (Acp) en is er sprake van een pakket colluvium. Op het gewestplan ligt de site in woongebied met in het zuiden ervan industriegebied en een bufferzone. Het uitgegraven terrein ligt op een gemiddelde hoogte van ca. 26m TAW.

⁵⁴ Bosmans 2005, 7.

Figuur 5: Locatie van de toevalsvondst op het DHM (© AGIV).

8.1.3 Historische gegevens

Het terrein waar de toevalsvondst werd aangetroffen bevindt zich op het domein van het voormalige kasteel Wolfshagen in de onmiddellijke nabijheid van en rond de nog bestaande portierswoning, het enig overgebleven restant van het kasteel, samen met een tot woning omgevormde kapel die iets meer naar het westen gelegen is⁵⁵.

De oorsprong van deze kasteelsite gaat mogelijk terug tot de 12de eeuw toen op deze plaats een feodale motte lag⁵⁶. Ze behoorde toe aan de heren van Aa, een van de oudste en rijkste families van Brabant. De motte maakte deel uit van het verdedigingssysteem van hun domeinen. In de loop der eeuwen werd het kasteel veelvuldig verbouwd maar het behield steeds een oude kern. De bewaarde portierswoning met aanhorigheden, die in 2014 bijna werd gesloopt⁵⁷ in functie van een verkaveling, maar uiteindelijk door één persoon werd aangekocht en gerestaureerd, dateert waarschijnlijk van het einde van de 18de of het begin van de 19de eeuw. In 1966 werd het kasteel, met neoclassicistisch uitzicht, zelf gesloopt om er een industrieel complex neer te zetten.

Aan de hand van historische kaarten en tekeningen werd in het rapport van de vorige toevalsvondst, de bouwevolutie op het terrein beschreven in de zone van de motte en het latere domein van Wolfshagen⁵⁸.

⁵⁵ Vynckier 2019, 13 en Inventaris Onroerend Erfgoed 2020b.

⁵⁶ Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a.

⁵⁷ Het Nieuwsblad 2014.

⁵⁸ Vynckier 2019, 12-20.

In dit verslag wordt beschreven wanneer de bouwactiviteit op de plaats achter de portierswoning begint en hoe deze eruit zag.

De kaarten van Couvreur (1719), Villaret (1745-1748) en Graaf de Ferraris (1771-1778) tonen op de plaats van de toevalsvondst niet echt gebouwen of een duidelijke portierswoning met een eventuele achterbouw.

In 1797 werd het goed aangeslagen door de Franse bezetter en werd het verkocht. In hoeverre de oudere gebouwen, zichtbaar op vorige oudere kaarten, bewaard bleven en afgebroken zijn is moeilijk te zeggen. Wel zien we op het primitief kadaster (1830-1834) (fig. 6), de Atlas der buurtwegen (midden 19de-eeuw), de kaarten van Popp (1842-1880) ten opzichte van vorige kaarten een andere invulling van het domein⁵⁹. De oudere grachten rond het domein zijn bijna volledig gedempt. Slecht een L-vormige waterpartij blijft over ten oosten van het nieuwe kasteel met in de hoek een uitgewerkt eiland dat toegankelijk was via twee bruggen.

Het nieuwe centrale kasteel is min of meer rechthoekig en vertoont zowel aan de voor- als aan de achterzijde een trappenpartij. Wel weten we voortgaand op de foto's en prentkaarten uit het begin van de 20ste-eeuw dat het kasteel een neoclassicistisch uitzicht had voor de sloop in 1966⁶⁰. De zgn. portierswoning zelf, die op bovenstaande kaarten een U-vormig plan vertoont en waarvan geen afbeeldingen bestaan, werd grotendeels gevrijwaard van afbraak en bleef bestaan totdat het gerestaureerd werd in 2016. De oostelijk gelegen waterpartij werd gedempt voor de aanleg van een industrieel complex.

Figuur 6: Het kasteel van Wolfshagen op het primitief kadaster (© KBR).

8.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

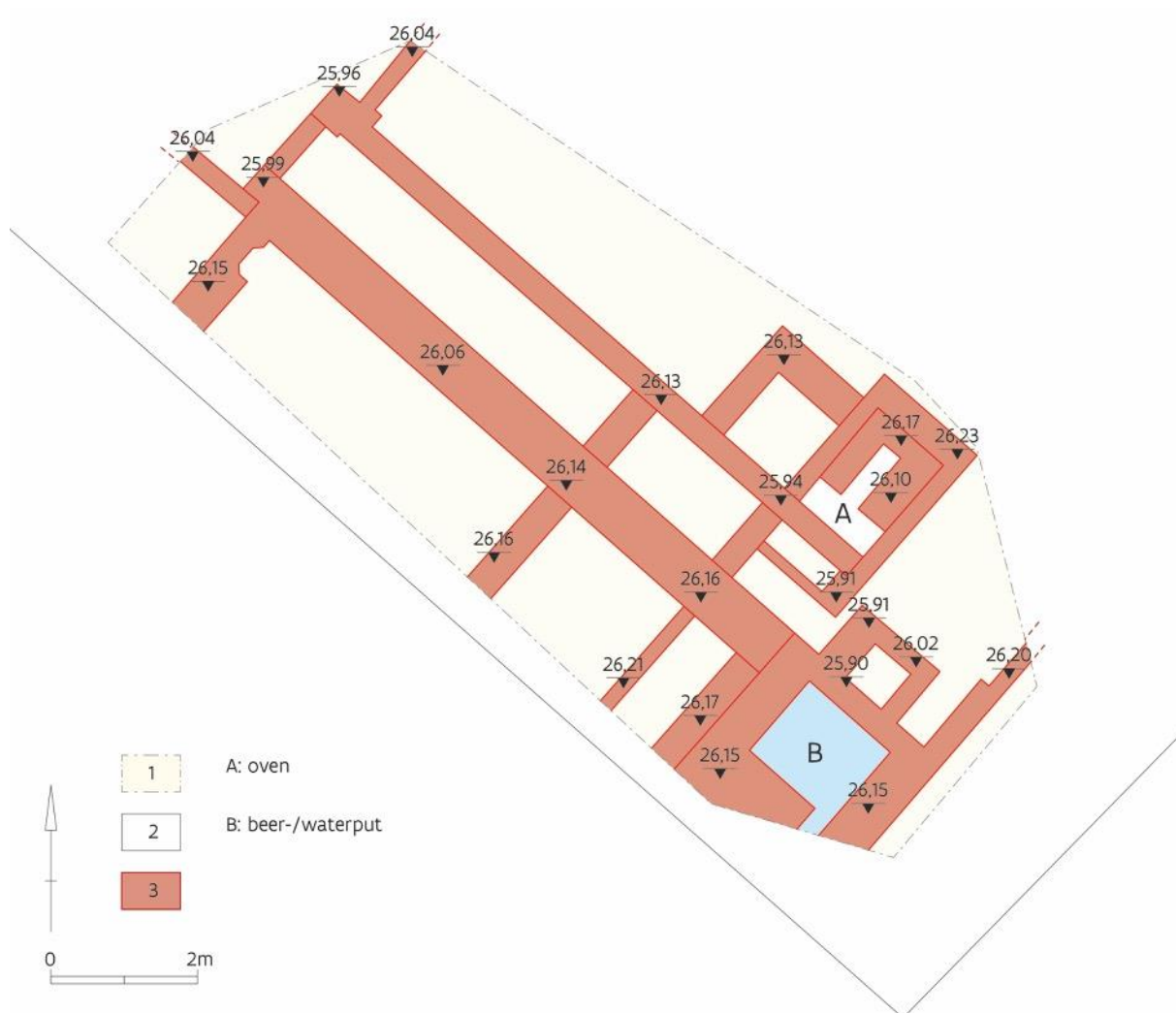
Bij aankomst op het terrein lagen de muurresten vrij. Waarschijnlijk werden ze reeds vroeger, in het najaar van 2019, door de eigenaar gevonden. Buiten het weghalen van de verdorde grashalmen en het verder vrij leggen van de muurfunderingen werd er niet gegraven. De resten blijven *in situ* zitten en worden afgedekt om het niveau van dit deel van de tuin op het zelfde niveau te brengen als de rest van de tuin. De resten bevonden zich allemaal ten zuidwesten van de zgn. portierswoning en het na

⁵⁹ De veranderingen van de invulling van het domein en het oprichten van de nieuwe gebouwen moeten we dus situeren tussen 1797 en 1834.

⁶⁰Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a.

De gedocumenteerde muurresten (fig. 8 en fig. 9) strekken zich uit over een oppervlakte van ca. 13x6m. Alle muurfunderingen zijn opgebouwd met bakstenen van dezelfde maat nl. 22x10x2cm. De muren, lopende van noordwest naar zuidoost, zijn gemetseld met een gele zandige kalkmortel (fig. 10). Deze lopende van noordoost naar zuidwest vertonen een eerder witgele kalkmortel (fig. 11). De breedte van de funderingen varieert tussen 30 en 70cm. In het oosten van de onderzochte zone bevindt zich een U-vormige uitbouw (fig. 8, A en 12) met twee stevigere en bredere binnenmuren. Tussen deze laatste was duidelijk een houtskool en sintelrijke opvulling te bemerken. Dit kan wijzen op een oven of kachel die zich in deze ruimte bevond. In de zuidoostelijke hoek van het terrein bevinden zich vier robuustere muurfunderingen van meer dan 60cm dikte die samen ongeveer een vierkant vormden van ca. 2,70 x 2,50m (fig. 8 B en fig. 13). Deze muren waren aan de binnenzijde bezet met een grijze kalkmortel en waren 80cm diep te volgen. De maat binnenin bedraagt 1,50 x 1,30cm. Deze water- of beerput was, gezien de duidelijke aanzet op de noordelijke en zuidelijke muur, overdekt met een tongewelf. In het zuidoosten was de put opengewerkt. Waarschijnlijk kon langs hier overtollige water in zuidoostelijke richting naar de Zennevallei lopen.

Figuur 8: Gedetailleerd plan van de aangetroffen muurresten. 1: onderzochte zone; 2: perceelsgrens; 3: muurfunderingen. A: oven; B: water-/beerput (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 9: Luchtfoto van de aangetroffen resten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Volgende glazen voorwerpen werden aangetroffen: 1 fragment van de hals van een groene wijnfles, een klein flesje in wit opaak glas, een fragment van doorschijnend vensterglas met druppelmotief, een groot en een kleiner wijnglas van eenzelfde servies, een klein doorzichtig flesje, een glazen kruik met bolle buik versierd met druppelmotief, 6 fragmenten van een doorzichtige fles met maat aanduiding aan de buitenzijde, een ander fragment van een klein doorzichtig flesje, 5 fragmenten van een doorzichtig ovaal schelpvormig schaalpje in kristal met als opschrift *BACCARAT*⁶⁴. Baccarat is een stad en productiecentrum in de regio Meurthe-et-Moselle in noordoost Frankrijk dat al sinds 1764 tot op heden kristal vervaardigt. Een laatste opvallend bruin glazen flesje heeft een ovaalronde afgeplatte vorm en een lange hals waarop beide zijanten de letters *BOVRIL LIMITED* staan (fig. 15). BOVRIL is een merknaam van een rundextract⁶⁵ dat in Edinburg in 1880 werd uitgevonden door John Johnston⁶⁶. Deze vorm van flesje werd nog niet in geautomatiseerde machines vervaardigd en dateren van voor 1913⁶⁷.

⁶⁷ What the Victorians threw away 2020.

Het geheel van aangetroffen vondsten doet ons vermoeden dat deze in de waterput moeten zijn geraakt ten vroegste eind 19de eeuw en voor 1966, tijdens de afbraak van het kasteel en enkele bijgebouwen van het domein.

Ook bij het recentelijk uitbreken van vloeren en muren, in het kader van de restauratie van de woning binnenin, werden meerdere voorwerpen door de eigenaar aangetroffen, een 40-tal voorwerpen in totaal. Vanwaar ze allemaal juist komen is niet meer exact geweten. 18 in metaal, 1 knoepje in been, 6 fragmenten leder van industrieel gestikte schoenen, 1 glazen hals van een fles, 8 houten voorwerpen, 4 aardewerken voorwerpen en 2 kaartjes in papier.

Als belangrijkste vondsten vermelden we er slechts een aantal. Als eerste is er een opwindbaar speelgoed model in metaal van een tractor of treintje met een bij behorende sleutel (fig. 21).

Figuur 21: Metalen speelgoed tractor/treintje (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Er werd ook een munt van 25 centiemmen van Albert I met een centraal gaatje aangetroffen. Het opschrift luidt op de kopzijde: Koninkrijk België met centraal een grote A en de datum 1922 (fig. 22). Aan de muntzijde staat een palmtak met het getal 25 C^{en}. Het gaat om het type Michaux dat dateert van na WO I⁷². Een ander voorwerp deels in metaal maar deels ook in hout, is een mondharmonica van het merk *WIENER TREMOLO* vervaardigd in Duitsland (*MADE IN GERMANY*)⁷³ (fig. 23). Een tweede muziekinstrument volledig uit *Fagus sylvatica* (beukenhout)⁷⁴ is een fluitje van 13,8 cm lang en een

⁷² Users Skynet 2020.

⁷³ Wikipedia 2020f.

⁷⁴ Met dank aan collega Kristof Haneca voor de determinatie van het hout.

doormeter van 1,3 cm zonder toon gaatjes in het middendeel. Of het hier gaat om een lokfluitje of een onafgewerkte blokfluit is niet te achterhalen (fig. 24).

Figuur 22: 25 cent van Albert I uit 1922 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 23: Mondharmonica (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 24: Houten fluitje (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Interessant is een houten plank die werd aangetroffen (fig. 25) en waarop duidelijk enkele lijnen verwijzen naar een perceelsgrens, een weg (*Chaussée*) en paadjes. De dubbele en driedubbele lijnen onderaan de plank geven misschien het kanaal aan van Brussel-Charleroi, waarmee men in 1827 gestart was en dat plechtig werd geopend in 1832⁷⁵. Onderaan staan enkele onduidelijke letters (*cfaer*) die misschien duiden op een afkorting van *conferatur*. Verder is er een duidelijk afgebakende groene zone. Bovenaan zijn de woorden *vendre* en *Loth* nog duidelijk leesbaar. Het gaat hier blijkbaar om een

⁷⁵ Wikipedia 2020c.

houten aankondigingsbord, bestaande uit meerdere planken, waarop het domein te koop wordt aangeboden. Dit onvolledige bord kan dateren uit de periode 1797 toen het domein door de Fransen werd verkocht maar dit is niet zeker. Wellicht is het van een latere datum als de dubbele en driedubbele lijnen onderaan de plank het kanaal weergeven.

Figuur 25: Fragment van een houten verkoopbord (© agentschap Onroerend Erfgoed).

In de woning werden twee pijpjes aangetroffen. Eentje in gewoon pijpvaardewerk en het andere in ceramiek. Op deze laatste pijp staat het productiecentrum ingedrukt nl. *GOEDEWAGEN GOUDA* (fig. 26). Deze pijpenmakerij werd in 1779 opgericht⁷⁶. Later werd er tevens aardewerk gefabriceerd (vanaf 1853). Na Wereldoorlog II, door afname van de vraag naar pijpen, concentreerde het bedrijf zich op het vervaardigen van gebruiksaardewerk.

⁷⁶ Wikipedia 2020b.

Figuur 26: Fragment van een pijpje in pijpvaardewerk en een pijp in ceramiek (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Als laatste vermelden we nog twee papieren voorwerpen. Een eerste is een doodsprentje van Nicolas Klepper gestorven in 1912 (fig. 27), het tweede een postkaart met op de voorzijde een foto van een waterval op de Molinee⁷⁷, een zijrivier van de Maas die een landschappelijk aantrekkelijke dal heeft (fig. 28). De deels beschadigde postkaart is geadresseerd aan: *Madame et Monsieur Billet, Chateau de Loth, Loth, Brabant*. De gebruikte postzegel met een portret van Albert I werd afgestempeld op 6-7 juni 1924. Deze postzegel, type Houyoux, naar ontwerp van de Belgische schilder Léon Houyoux, werd in gebruik genomen vanaf 21 juli 1922 en bleven geldig tot begin 1948⁷⁸.

Figuur 27: Doodsprentje van Nicolas Klepper (© agentschap Onroerend Erfgoed).

⁷⁷ Wikipedia 2020d.

⁷⁸ Postzegel Blog.NI. / Be. 2020.

8.1.6 Bibliografie

8.1.6.1 Literatuur

BOSMANS F. 2005: *De Heerlijkheid van Wolfshagen*, Lewe 24-1, 5-70.

VYNCKIER G. 2019: *Een toevalsvondst aan de Frans Walravenstraat 82 te Lot (Beersel)*. Onderzoeksrapport van een archeologische toevalsvondst 121, Brussel. [online], <http://oar.onroerendergoed.be/publicaties/OAOE/121/OAOE121-001.pdf>.

8.1.6.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2019: *Kasteel Wolfshagen* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/5486> (geraadpleegd op 22 januari 2020).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020a: *Portierswoning kasteel Wolfshagen* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/216610> (geraadpleegd op 22 januari 2020).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020b: *Wolfshagenkapel* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/38901> (geraadpleegd op 22 januari 2020).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020c: *Lot* [online] <https://id.erfgoed.net/themas/14067> (geraadpleegd op 22 januari 2020).

HET NIEUWSBLAD 2014: *Erfgoed verdwijnt door verkaveling. Portierswoning Wolfshagen in Lot wordt gesloopt* [online], https://www.nieuwsblad.be/cnt/blhde_20140111_001 (geraadpleegd op 22 januari 2020).

OUDE KLEIPIJP.NL 2020: *Pijpenmaker te Gouda* [online], <http://www.oude.kleiijp.nl/Verzameling/pijpenkop260.htm> (geraadpleegd op 17 februari 2020).

POSTZEGEL BLOG.NL. / BE. 2020: *Koning Albert I type 'Montenez'* [online], <https://www.postzegelblog.nl/2016/11/21/koning-albert-i-type-montenez/> (geraadpleegd op 17 februari 2020).

SCOTSMAN FOOD & DRINK 2020: *10 things you (probably) didn't know about Bovril* [online], <https://foodanddrink.scotsman.com/drink/10-things-you-probably-didnt-know-about-bovril/> (geraadpleegd op 13 februari 2020).

USERS SKYNET 2020: *De munten onder koning Albert 1* [online],
<http://users.skynet.be/peterdegroote/BelgFrank/Serie/Alb1-NED.html> (geraadpleegd op 17 februari 2020).

WHAT THE VICTORIANS THREW AWAY 2020: Bovril Bottles from 1908: *Food and drink* [online], <http://www.whatthevictorians threw away.com/project/bovril-bottles-from-1908/> (geraadpleegd op 17 februari 2020).

WIKIPEDIA 2020a: *Baccarat (company)* [online], [https://en.wikipedia.org/wiki/Baccarat_\(company\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Baccarat_(company)) (geraadpleegd op 13 februari 2020).

WIKIPEDIA 2020b: *Goedewagen (bedrijf)* [online], [https://nl.wikipedia.org/wiki/Goedewaagen_\(bedrijf\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Goedewaagen_(bedrijf)) (geraadpleegd op 17 februari 2020).

WIKIPEDIA 2020c: *Kanaal Brussel-Charleroi* [online], https://nl.wikipedia.org/wiki/Kanaal_Charleroi-Brussel (geraadpleegd op 17 februari 2020).

WIKIPEDIA 2020d: *Molignée* [online], <https://nl.wikipedia.org/wiki/Molign%C3%A9e> (geraadpleegd op 17 februari 2020).

WIKIPEDIA 2020e: *Rosenthal (company)* [online], [https://en.wikipedia.org/wiki/Rosenthal_\(company\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Rosenthal_(company)) (geraadpleegd op 13 februari 2020).

WIKIPEDIA 2020f: *Tremolo harmonica* [online], https://en.wikipedia.org/wiki/Tremolo_harmonica (geraadpleegd op 17 februari 2020).

9 18DE EEUW - 19DE EEUW

GEERT VYNCKIER

9.1 TOEVALSVONDST ID 3349: WIJNEGEMHOF 2 - WIJNGEM (PROV. ANTWERPEN)

9.1.1 Administratieve gegevens

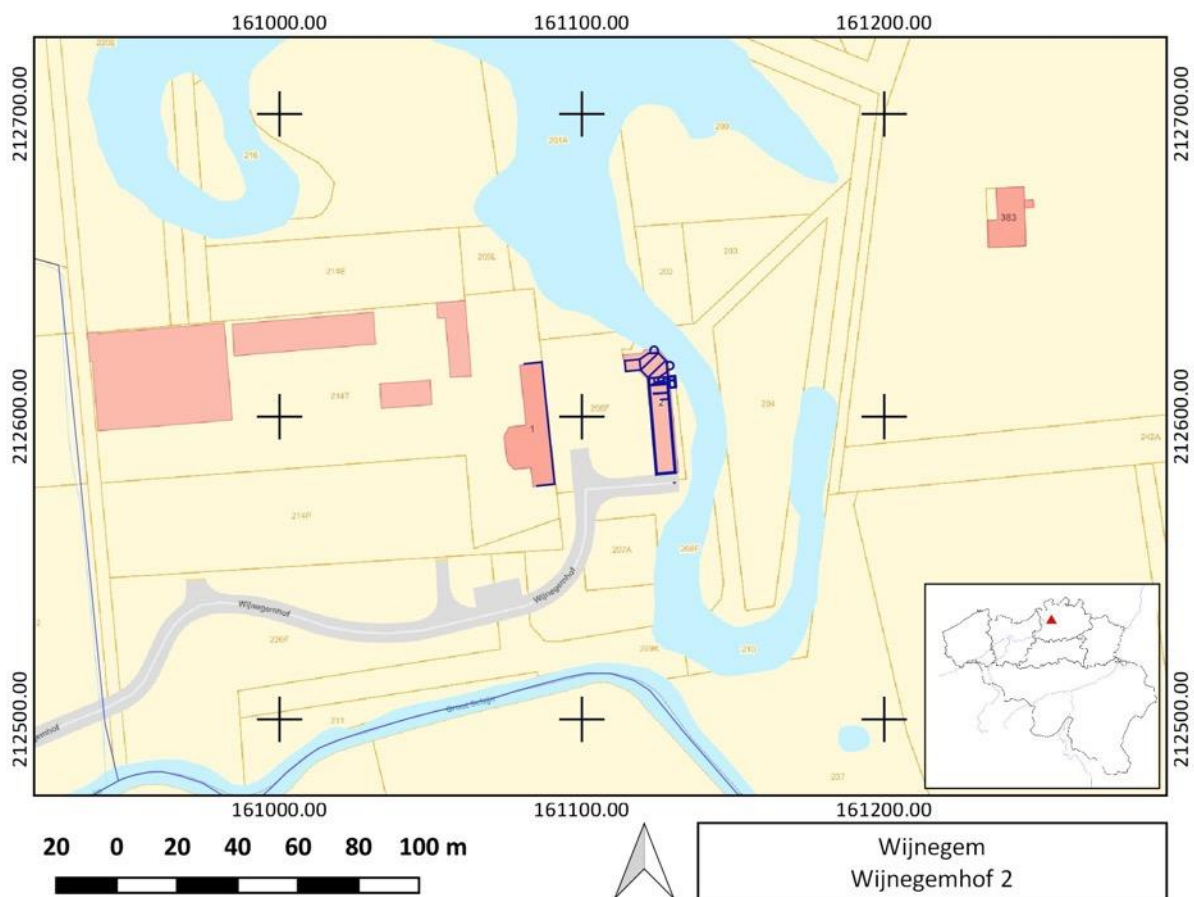
Gemeente:	Wijnegem, deelgemeente Wijnegem
Adres:	Wijnegemhof 2
Kadasterlocatie:	Wijnegem, Afdeling Wijnegem, Sectie B, perceel 334C
Ligging:	x: 161131,24m / y: 212613,54m x: 161122,45m / y: 212607,48m (Lambert72)
Eigenaar:	Gemeente Wijnegem
Dossier toevalsvondst:	ID 3349 (melding ID 537)
Datum vondstmelding:	27/01/2020
Evaluatie ter plaatse:	31/01/2020 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/226594
Foto's:	Geert Vynckier en Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Sylvia Mazereel en Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

9.1.2 Situering

Bij een restauratiecampagne van het kasteel van Wijnegem (een beschermd monument) werden in en ten oosten van het gebouw, het koetshuis of remise, grenzend aan de Jan Vlemincktoeren enkele bakstenen constructies aangetroffen (fig. 1 en 2). De toevalsvondst werd aan het agentschap Onroerend Erfgoed gemeld en een archeoloog kwam ter plaatse om de vondsten te evalueren (fig. 3).

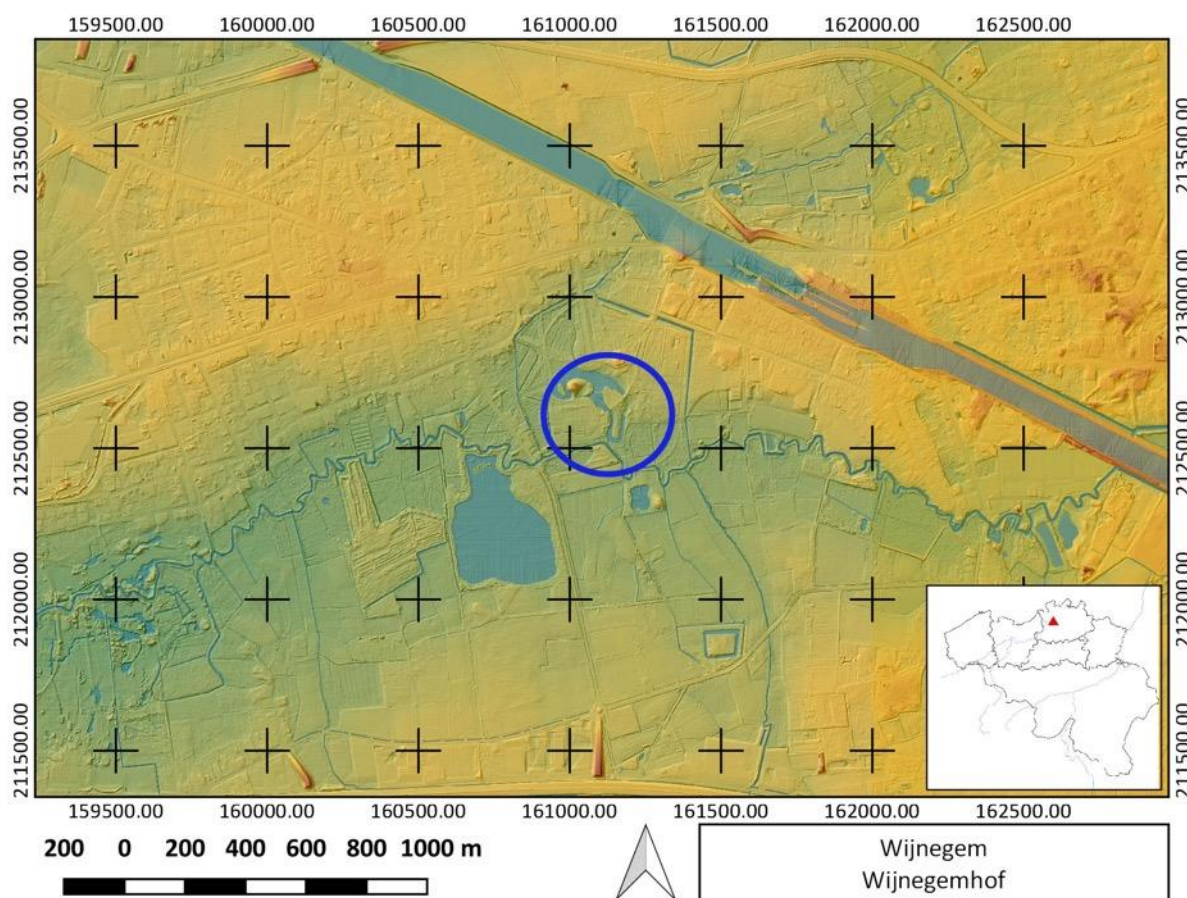

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

De onderzochte site in het Wijnegemhof bevindt zich in het Schijn- en Scheldebekken in een park gelegen in het noorden van en in de alluviale vlakte van het Grote Schijn ten zuidwesten van de kerk van Wijnegem. Het Schijn bestaat eigenlijk uit twee rivieren, het Klein Schijn en het Groot Schijn die samenkomen net voor ze in de Schelde vloeien. De onderzochte site is gelegen op een hoogte van ca. 6,10 tot 6,80m TAW (fig. 4). Het perceel ligt op sterk vergraven grond (OT) omgeven in het noorden door een dicht bebouwde zone (OB), in het oosten door droge zandgronden met dikke antropogene humus A horizont (I-Zbm), matig droge zandbodems met dikke antropogene humus A horizont (Zcm)

en zeer natte lichte zandleembodem zonder profiel met veen op geringe diepte (vPfp), in het zuiden met zeer natte lichte zandleembodem zonder profiel (sLfp) en in het westen met zeer natte lichte zandleembodem zonder profiel (sPfp). Op het gewestplan ligt de site in parkgebied.

Figuur 4: Locatie van de toevalsvondst op het DHM (© AGIV).

9.1.3 Historische gegevens⁸²

De Jan Vlemincktoeren en het aangrenzende koetshuis zijn twee overblijfselen van het 16de-eeuwse Wijnegemhof en diens voorganger het Hof ter Borch. Dit Hof werd reeds vermeld in 1407 en omvatte een huis met boomgaard, weiden en akkers. Het was één van de belangrijkste leengoederen op Wijnegems grondgebied.

Rond 1525 wordt het terrein aangekocht door Jan Vleminck de Oude die er in 1530 een waterkasteel in Spaanse stijl laat bouwen. Het kasteel werd aangevuld met ruime voorgebouwen verzameld rond een binnenplein (fig. 5). De toegangspoort werd bekroond met een achthoekige duiventoren. Het eigenlijke kasteel lag iets ten zuiden van de resterende gebouwen en de rivier, het Schijn.

Van het eigenlijke kasteel zijn er nog slechts enkele funderingen en kelders aanwezig op het domein waarvan enkele in 1978 tijdens een opgraving door de Heemkundige Kring Jan Vleminck van Wijnegem werden blootgelegd. Later, in juli 2008 werden tijdens een werfcontrole door het toenmalige VIOE eveneens funderingen aangetroffen bij vernieuwingswerken aan de huidige toegangsweg⁸³. Tijdens dit onderzoek werden meerdere bakstenen muren aangetroffen van het Kasteel ter Borch waarvan alleen de noordwestelijke hoek van het kasteel zichtbaar werd (fig. 6 en 7).

⁸² Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a; Inventaris Onroerend Erfgoed 2020b; Aelvoet 2014.

⁸³ Debruyne 2008.

Figuur 5: Het oorspronkelijk kasteel van Wijnegem op een oude gravure. Toestand in de 16de eeuw⁸⁴ (© Aelvoet).

Figuur 6: Plan van de resten van Kasteel ter Borcht uit 2008 (© Aelvoet en Debruyne).

⁸⁴ Aelvoet 2014, 45.

Figuur 7: Overzicht op de resten van Kasteel ter Borcht tijdens de opgraving in 2008 met rechts bovenaan de Jan Vlemincktoeren (© agentschap Onroerend Erfgoed; foto: Sofie De Bruyne).

Vervolgens wisselt het domein voortdurend van eigenaar. In 1834 komt het in handen van Catherina Stuyck de weduwe van Mathias Joostens. In de verkoopakte wordt het domein als volgt beschreven: *Kasteel, remisiën, stallingen, hovenierswoning, hovingen, vijvers, bosschen, landen, weilanden, windmolen en maalderswoning samen 158 bunder*. Na haar dood gaat het goed in 1836 naar haar zoon Gerardus Constantinus Joosten echtgenoot van Catherina Elsen. Zij laten in 1856 het waterkasteel afbreken en bouwen iets verder op een *plaisantie*. Alleen het koetshuis, enkele stallingen en de duiventoren blijven staan. De *plaisantie* wordt afgebroken in 1935 en de toenmalige eigenaars laten op het domein een villa bouwen. Uiteindelijk, in 1977, komt het domein in handen van het Ministerie van Financiën dat het in 2001 aan de gemeente Wijnegem verkoopt. Op een figuratieve kaart van C. Everaert uit 1768⁸⁵, die het meer noordelijk gelegen kasteel 't Verbrand Hof in 's Gravenwezel en Wijnegem weergeeft staat alleen een tekening van het hoofdgebouw van het Kasteel ter Borcht (fig. 8).

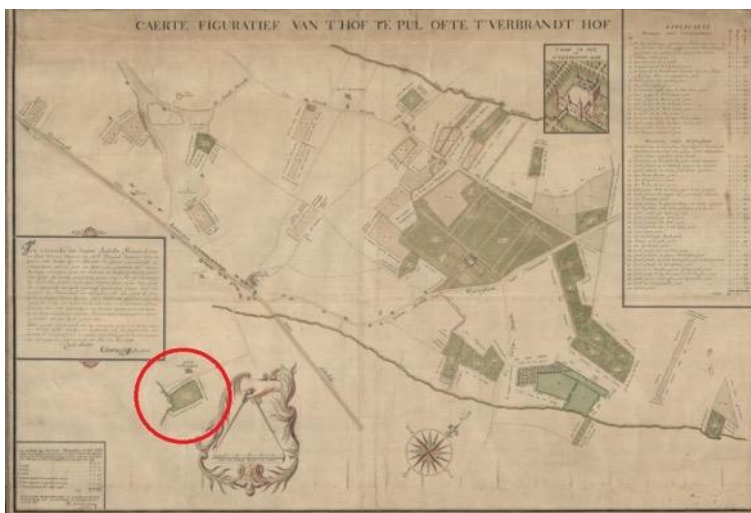

Fig. 8: Het Kasteel ter Borcht op een kaart van C. Everaert uit 1768 (© RA).

Op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) waar het Spaans waterslot in grondplan wordt weergegeven (fig. 9) zien we links een omgrachte gecultiveerde tuin die via een brug bereikbaar is. Het eigenlijke kasteel is L-vormig waarvan de funderingen van het noordoostelijk deel werden

⁸⁵Rijksarchief 2020.

aangetroffen in 2008⁸⁶. De toen aangesneden kelders aan de westzijde bevonden zich blijkbaar onder het plein. Het kasteel wordt met het noordelijk volledig omgrachte binnenplein verbonden met een stenen brug. Vanuit het binnenplein en door de Jan Vlemincktoeren kon men het kasteel verlaten over een stenen brug die er tot op vandaag nog ligt.

Figuur 9: Het Kasteel ter Borcht op de kaart van graaf de Ferraris (© AGIV).

Figuur 10: het Kasteel van Wijnegem op het primitief kadaster (© RA).

Op het primitief kadaster (1830-1834) (fig. 10), de Atlas der Buurtwegen (1841-1843) en de kaart van Popp (1842-1880) zien we dat de noordelijke vleugel ten westen van de Jan Vlemincktoeren op het noordelijke binnenplein is afgebroken. Het eigenlijke kasteel heeft er blijkbaar een noordelijke vleugel bijgekregen. Hiervan is tijdens de opgraving van 2008 echter niets aangetroffen. Rond het kasteel zijn talrijke parallelle kanaaltjes aangelegd. Zoals hoger vermeld wordt het waterkasteel zelf in 1856

⁸⁶ Zie hoger.

baksteenfragmenten. Spoor S3 en Spoor 10 (fig. 10, S3 en S10) zijn verspreid over de rest van de ruimte en zijn zo goed als identiek aan vorige sporen. Alleen zijn ze zuiverder en hebben ze minder bijmenging van witte mortel- en fijne baksteenfragmenten. Spoor S4 is een rechthoekig spoor dat 1,25 op 1m meet en een bruine zandige opvulling heeft met bijmenging van witte mortel- en fijne baksteenfragmenten. Het gaat hier waarschijnlijk om een ondiepe kuil die een andere donkerdere vulling kreeg. Spoor S6, eveneens iets donkerder van kleur en met talrijke bijmenging van baksteen- en mortelfragmenten, interpreteren we als de opvulling van een insteek voor de fundering van spoor S9 (fig. 10, S6 en S9).

De bakstenen funderingen in de binnenruimte zijn allemaal opgebouwd met dezelfde soort bakstenen (14x7x4cm) en werden gemetseld met een witgrijze kalkmortel. Alleen de opbouw van de verschillende funderingen verschilt. Spoor S2 (1,68x1,25m) bestaat uit drie muurtjes van ca. 16cm breed en bevindt zich tegen de noordelijke zijde van deze ruimte (fig. 10, S2 en fig. 11). Het westelijke muurtje, voor zover we konden zien, is minstens opgebouwd met twee rijen baksteen die op hun zijde op elkaar werden gemetseld. Het zuidelijke en het oostelijke muurtje is telkens opgebouwd uit een rij bakstenen in strek en een rij in kops verband. Opvallend is dat aan de noordzijde van deze door muurtjes gevormde rechthoek er tegen de nog bestaande opgaande muur enkele op de smalle zijde geplaatste bakstenen te zien zijn. We veronderstellen dat dit de resten zijn van een bakstenen vloer die zich over de volledige rechthoek uitstreckte en deel uitmaakte van eventueel een haard of oven die zich hier bevond. Ten zuiden van deze constructie zijn twee parallelle bakstenen funderingsmuurtjes zichtbaar (elk ca. 17cm breed) die ongeveer 28cm van elkaar liggen (fig. 10, S7, 8 en 9 en fig. 12). Het noordelijke muurtje, spoor S7, is 3,75m lang en buigt in het westen af in een hoek van 45° om nog een 60-tal cm verder te lopen. Dit muurtje bestaat uit één rij op de zijde geplaatste bakstenen met eronder een rij kops geplaatste bakstenen. Op de hoek bevindt zich een blok kalksteen. Het zuidelijke parallelle muurtje, spoor S9, is identiek opgebouwd en 5,83m lang. Tussen beide muurtjes bestaat de opvulling uit zand vermengd met talrijke witte mortelfragmenten die soms een opvallende vlakke zijde hebben. We vermoeden dat dit de restanten zijn van een uitgebroken bodembedekking? vloer? die zich tussen beide muurtjes bevond. Op drie plaatsen is tegen dit zuidelijke muurtje een baksteen aangetroffen die misschien te maken heeft met de bodemopvulling van dit door de twee muurtjes gevormde afwateringskanaaltje (fig. 13). Dit kanaaltje gevormd door beide muurtjes, loopt tot tegen de oostelijke muur van deze ruimte waar het in het verleden duidelijk door de buitenmuur verder liep naar de constructie die buiten werd aangetroffen. Deze doorgang is dichtgemetseld (fig. 14). Iets meer naar het zuiden, op 2,75m van het afwateringskanaal bevindt zich een muurtje, Spoor S11, dat 16cm breed en 4,67m lang is en aan de westzijde onderbroken. We veronderstellen dat er zich hier een doorgang (1,14m breed) bevond (fig. 10, S11 en fig. 15). Dit muurtje is opgebouwd uit identieke bakstenen als voorgaande en er zijn nog vier opeenliggende rijen te herkennen afwisselend in kops- en strekverband. Dit muurtje duidt op een oude kamerindeling binnen het gebouw.

Figuur 11: Spoor S1 en S2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 16: De rechthoekige bakstenen constructie, citerne, aan de buitenzijde van het gebouw (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 17: De rechthoekige bakstenen citerne vanuit het zuiden (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 18: De rechthoekige bakstenen citerne vanuit het oosten (© agentschap Onroerend Erfgoed).

9.1.6 Bibliografie

9.1.6.1 Literatuur

AELVOET I. 2014: *Landschapsbeheersplan 2015-2042 (Met inbegrip Uitgebreid Bosbeheerplan) Park Wijnegemhof*, Rapport Oktober 2014, Antwerpen.

DEBRUYNE S. 2008: *Rapportage werfcontrole*. Wijnegem, park Wijnegemhof, VIOE.

9.1.6.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020a: *Domein Wijnegemhof* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/14286> (geraadpleegd op 6 maart 2020).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020b: *Wijnegem – Omgeving Jan Vlemincktoeren en remise* [online], <https://plannen.onroerenderfgoed.be/plannen/31> (geraadpleegd op 6 maart 2020).

BAY BOTTLES 2020: *Mike's Glass Bottle Collection and their History*, S.S.Stafford, Inc. [online], <https://baybottles.com/tag/staffords-commercial-ink/> (geraadpleegd op 23 maart 2020).

Etsy 2020: *Prachtige kobalt blauwe S.S. Staffords inktfles* [online],
https://www.etsy.com/nl/listing/752525717/prachtige-kobalt-blauwe-ss-staffords?ga_order=most_relevant&ga_search_type=all&ga_view_type=gallery&ga_search_query=staffords+inkt&ref=sr_gallery-1-1 (geraadpleegd op 23 maart 2020).

RIJSARCHIEF BELGIË 2020: *Carte Figurative van 't Hof te Pul ofte 't Verbrand hof* [online], [Imageviewer Rijksarchief in België](#) (geraadpleegd op 23 maart 2020).

10 19de eeuw

GEERT VYNCKIER EN ISABELLE JANSEN

10.1 TOEVALSVONDST ID 5724: VELDONKSTRAAT 371 - BAAL (PROV. VLAAMS-BRABANT)

10.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Tremelo, deelgemeente Baal
Adres:	Veldonkstraat 371
Kadasterlocatie:	Tremelo 2, Afdeling 2, Sectie B, perceel 264V
Ligging:	x: 177843,20m / y: 186801,10m x: 177845,60m / y: 186803,60m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 5724 (melding ID 632)
Datum vondstmelding:	19/09/2020
Evaluatie ter plaatse:	01/10/2020 (Geert Vynckier & Isabelle Jansen)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980328
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

10.1.2 Situering⁸⁹

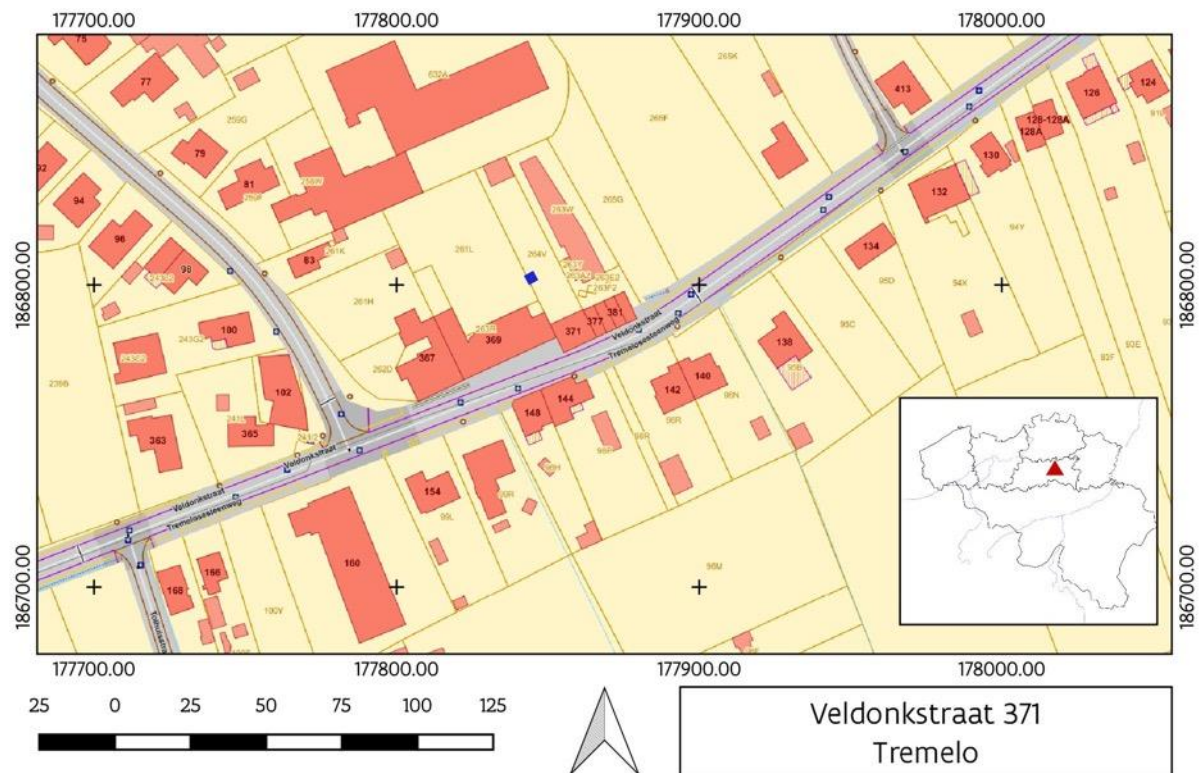
Bij graafwerken in de achtertuin werden door de eigenaar van dit perceel in de Veldonkstraat 371 te Tremelo enkele bakstenen funderingen en een waterput aangetroffen (fig. 1 en 2). De eigenaar meldde de toevalsvondst aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Twee archeologen van het agentschap gingen ter plaatse om de vondsten te documenteren (fig. 3).

De site ligt in de Zuiderkempen in het Dijlebekken en in de vallei tussen de Zwartebeek in het zuiden en de Leibeek in het noorden. Op de bodemkaart ligt de vindplaats op niet gekarteerde gronden (OB) omgeven door matig droge lemige zandbodems op plaatsen met een dikke antropogene humus A-horizont (Scm en Scm(g)). Het gebied is op het gewestplan ingekleurd als woongebied met landelijk karakter omgeven door agrarisch gebied.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

⁸⁹ De plaats van de toevalsvondst bevond zich voor 1977 op het grondgebied van Betekom dat daarna wordt toegevoegd aan deelgemeente Baal die onder gemeente Tremelo valt. Daardoor is het kadasterarchief ouder dan 1977 op te zoeken in de documenten van Betekom (Begijnendijk, afdeling II) en het jongere bij Baal (Tremelo, afdeling II). Met dank aan Nina Van Meerbeeck voor deze informatie.

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB (© AGIV).

Figuur 3: Toestand op het terrein op 1 oktober 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

10.1.3 Historische gegevens⁹⁰

De site ligt op perceel dat in het westen grenst aan het perceel waar nu de laatste gebouwen van de Oude Brouwerij het Tolhuis staan. Op deze plaats is er al een melding van een hoeve in 1589. Deze hoeve kreeg later de naam 'Het Tolhuis'. Het eigenlijke Tolhuis op de weg van Mechelen naar Aarschot stond aan de overzijde van de straat waar tol werd geheven in naam van de hertog van Aarschot. In 1677 wordt in een huurcontract vermeld dat de hoeve bestond uit een *huys en hoff, schuere, stalle en brouwerije*. In 1871 wordt de brouwerij verder uitgebreid met een aanbouw in noordoostelijke richting. In 1929 wordt de achterliggende noordwestelijke vleugel verbouwd maar in 1956 weer

⁹⁰Inventaris Onroerend Erfgoed 2021.

afgebroken. De hoeve en de gebouwen bleven als brouwerij, mits de nodige verbouwingen, in gebruik tot het begin van de 20ste eeuw.

Op de wandkaarten van het Hertogdom Aarschot (1759-1775)⁹¹ (fig. 4) en de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) bestaat de hoeve uit drie aparte niet aan elkaar aangesloten gebouwen in U-vorm. Pas op het primitief kadaster (1822) (fig. 5) bestaat het uitgebreide Tolhuis uit aaneengesloten gebouwen in een U-vorm. Dit zien we eveneens op de latere kaart van Popp (1842-1879) en de Atlas der Buurtwegen (1841). Het is net ten zuiden van de noordelijke vleugel dat de toevalsvondst zich bevond. Op een plan van verkoop uit 1892, bij het overlijden van de toenmalige eigenaar staat hetzelfde gebouw als op voorgaande plannen. Op de notarisakte van de erfverdeling uit datzelfde jaar is de noordoostelijke vleugel van het gebouw verdwenen⁹² (fig. 6).

Figuur 4: Het Tolhuis op de wandkaarten van het hertogdom Aarschot opgesteld in opdracht van de hertog van Arenberg (© RA).

Figuur 5: Het Tolhuis op het primitief kadaster (© RA).

Figuur 6: Kadasterplan op de notarisakte van erfverdeling uit 1892 (© Jan Van Dijck).

⁹¹ Van Ermen 1998, Kaart 13 Aarschot.

⁹² Met dank aan Nina Van Meerbeeck deskundige onroerend erfgoed, Interleuven voor deze informatie.

10.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

In de door de eigenaar gegraven put op het perceel was naast muurfunderingen en een gemetseld afvoerkanaal, de ronde aanzet van een waterput zichtbaar. Op het terrein gebeurde alleen een beperkte documentatie van de archeologische resten (fig. 7) die de eigenaar achteraf met worteldoek overdekte vooraleer de put terug dicht te gooien. Alles wordt *in situ* bewaard.

Figuur 7: De archeologische resten in de gegraven put (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De ronde waterput in het oosten was opgebouwd uit kops geplaatste, met een gele zandige kalkmortel gemetselde bakstenen (18x8,5x5cm). De doorsnede van de buitendiameter bedroeg ca. 1,5m. De waterput was gedempt met grond vermengd met een grote hoeveelheid glazen fragmenten van flessen (fig. 8). Hieronder waren een aantal flessen met het opschrift “*Brouwerij Tolhuis M. Verbruggen te Betecom*”⁹³. Ook flessen uit Booischot, Boortmeerbeek, Aerschot, Waarloos, Werchter, Haacht en Mechelen zaten in deze opvulling⁹⁴.

Figuur 8: Talrijke glasscherven van flessen waren bij het dempen in de waterput gegooid (© Stief Leunis)⁹⁵.

Ten oosten van de waterput bevond zich een gemetseld afvoerkanaal (fig. 9), lopend van noord naar zuid, opgebouwd met een zelfde soort baksteen en mortel zoals de waterput. Vier rijen bakstenen, kops gemetseld, vormden een vloertje van ca. 60 à 70cm breed - hoe diep de fundering doorliep

⁹³ We weten dat in 1910 de toenmalige eigenaar Marcel Verbrugge-De Meijer de brouwerij uitbreidde; Inventaris Onroerend Erfgoed 2021.

⁹⁴ Alle vondsten worden bewaard bij de eigenaar die deze informatie doorgaf.

⁹⁵ Deze foto werd door de eigenaar genomen nadat hij de waterput iets verder heeft opengelegd na ons bezoek en de aanwezige scherven ter plaatse met een gieter had afgespoeld. Mondelinge mededeling Stief Leunis.

A photograph of an archaeological excavation showing a rectangular brick structure, possibly a kiln or furnace, with a scale bar and an arrow indicating orientation. The structure is built from reddish-brown bricks and is partially buried in dark soil. A white and black checkered scale bar with an arrow pointing downwards is placed on the structure for scale. The surrounding area is dark and appears to be a trench or excavation site.

Aan de westzijde van de put waren twee haaks op elkaar staande funderingen zichtbaar (fig. 10). De eerste lopend van oost naar west was in westelijke richting deels afgebroken. De muur was ca. 20 à 25cm breed en opgebouwd uit een rij kops- en strek geplaatste bakstenen. Ook hier zijn dezelfde bakstenen en mortel gebruikt. Net zoals in de andere fundering die smaller is dan de eerste (ca. 20cm) en slechts uit 1 baksteen strek geplaatst bestond. Deze muur die van noord naar zuid loopt buigt duidelijk af richting noorden en behoort misschien toe tot en andere waterput?

⁹⁶ Ook deze vondsten bevinden zich bij de eigenaar.

10.1.5 Afspraken en conclusies

De aangetroffen funderingen en de waterput behoren met grote waarschijnlijkheid allemaal tot de voormalige brouwerij en lagen ten zuiden van de noordelijke vleugel in het midden van het erf. Deze is pas, volgens de historische en cartografische bronnen aanwezig vanaf ten vroegste 1822 (primitief kadaster) en verdwijnt rond 1872 ten laatste (notariële akte). Het glasensemble dat werd aangetroffen in de waterput werd verder niet bekeken.

De huidige restanten van dit oude industrieel complex blijven *in situ* bewaard. De eigenaar heeft de archeologische resten van deze brouwerij afgedekt met worteldoek voor het dichtgooien en de vondsten worden bij hem bewaard.

10.1.6 Bibliografie

VAN ERMEN E. 1998: *De wandkaarten van het hertogdom Aarschot (1759-1775), opgesteld in opdracht van de hertog van Arenberg*, Cartografische bronnen voor de geschiedenis van het Vlaamse landschap, Brussel.

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021: *Brouwerij Het Tolhuis* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/306831> (geraadpleegd op 29 september 2021).

11 19DE EEUW

JORDY MOIES EN GEERT VYNCKIER

11.1 TOEVALSVONDST ID 5808: SCHOTELSTRAAT 2 - DIEST (PROV. VLAAMS-BRABANT)

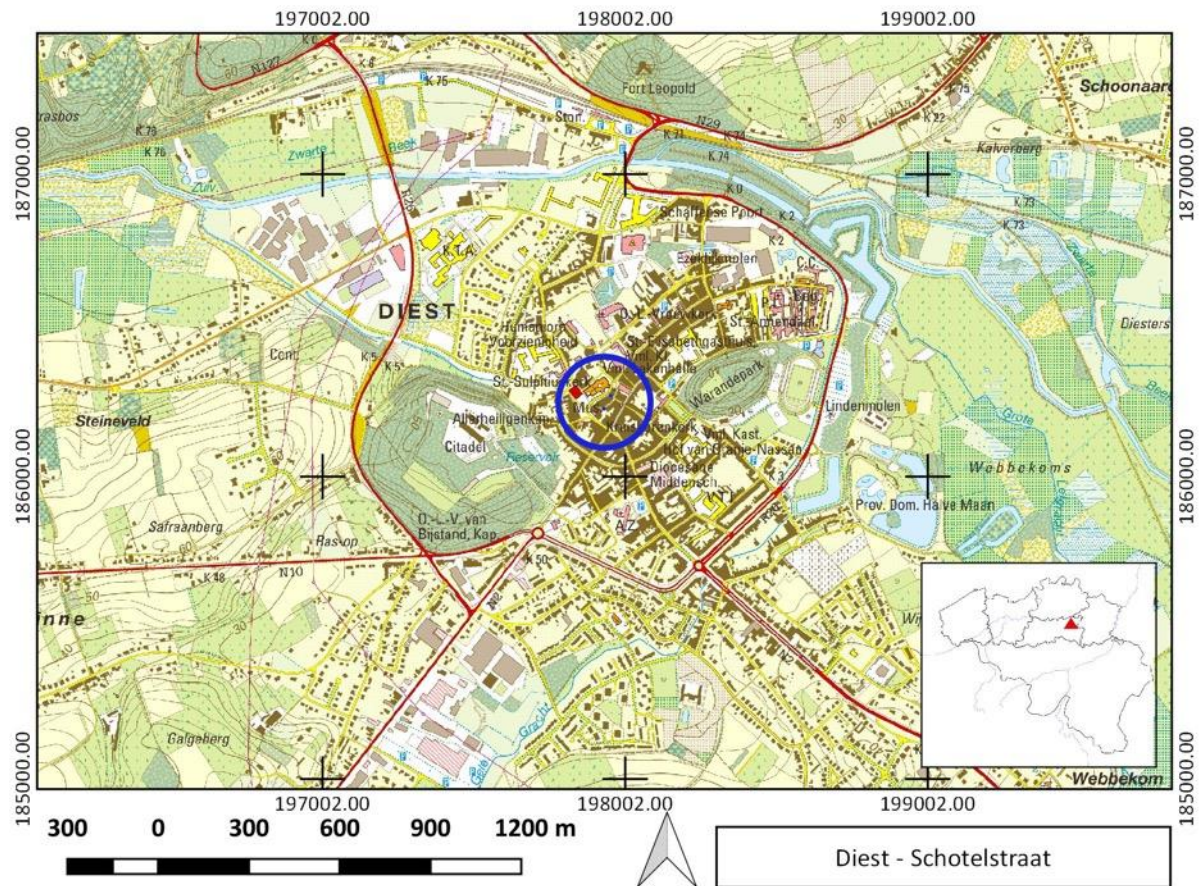

11.1.1 Administratieve gegevens

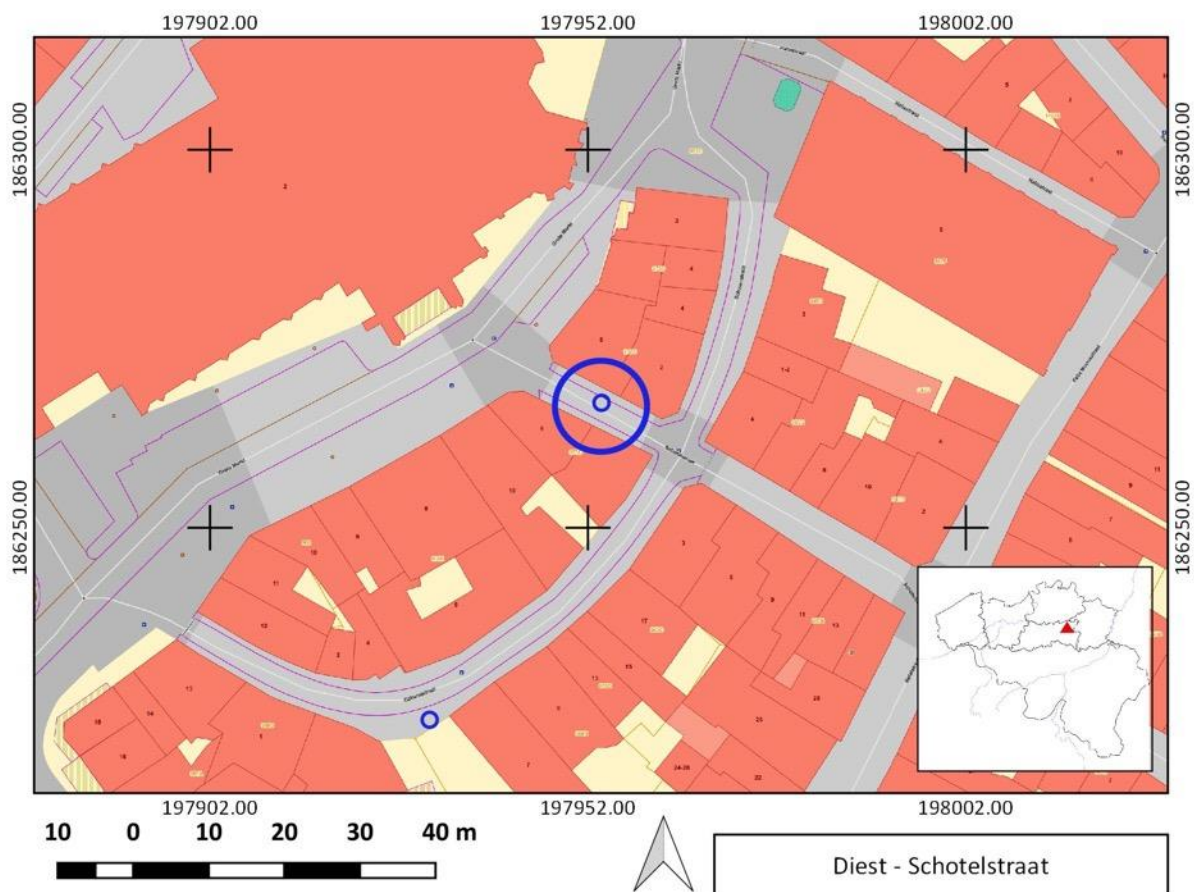
Gemeente:	Diest, deelgemeente Diest
Adres:	Schotelstraat 2
Kadasterlocatie:	Openbaar domein
Ligging:	x: 197953,78m / y: 186266,53m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Diest
Dossier toevalsvondst:	ID 5805 (melding ID 639)
Datum vondstmelding:	08/10/2020
Evaluatie ter plaatse:	08/10/2020 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980369
Foto's:	Olivier Buyckx
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

11.1.2 Situering

Bij rioleringswerken ter hoogte van de Schotelstraat 2 in het centrum van Diest werd een bakstenen waterput aangetroffen (fig. 1 en 2). Landmeter expert Olivier Buyckx (HOSBUR bvba) kwam ter plaatse en deed een melding van een toevalsvondst bij het agentschap Onroerend Erfgoed. De waterput werd aangetroffen onder de openbare weg. Aan de vinder werd gevraagd om de nodige documentatie (metingen en foto's) te bezorgen aan het agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB (© AGIV).

11.1.3 Historische gegevens⁹⁷

De Schotelstraat ligt op de hoek van de Grote Markt, in het verlengde van de zijingang van de kerk. De Sint-Sulpitiuskerk stamt oorspronkelijk uit de 9de eeuw. Tegen de 11de eeuw is er al een hele bewoningskern ontstaan rond deze kerk die het gebied beslaat op de zuidelijke oever van de Demer tot aan de huidige Oscar Nihoulstraat, de Lakenhalle, de Schotelstraat, de Cabaretstraat, de Grote Markt tot voor den Haan en de Keizer, de Allerheiligenberg en de Paanhuisstraat.

Op een plan van het centrum van Diest uit 1786⁹⁸ en het primitieve kadaster uit 1830-1834 is er geen aanduiding te zien van een waterput (fig. 3 en 4) in de Schotelstraat.

⁹⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a en Inventaris Onroerend Erfgoed 2020b.

⁹⁸ Kaarten en Plannen, reeks II, nr. 132. Plan de la ville de Diest levée 1786.

Figuur 3: Detail van het Plan Routier De La Ville De Diest Levé, uit 1786 met aanduiding van de plaats van de waterput (© KBR).

Figuur 4: De Grote Markt van Diest en de Schotelstraat op het primitief kadaster uit 1830-1834 met aanduiding van de plaats van de waterput (© KBR).

11.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Bij de graafwerken voor de aanleg van nutsleidingen werd een ronde bakstenen waterput aangesneden (fig. 5). De ronde waterput had een doorsnede van 1m (buitenkant), en ligt op ca. 24m TAW en was tot minstens 4m diep bewaard. De put is opgetrokken in donkerrode bakstenen⁹⁹ en witgrijze kalkmortel. Onderaan is er in de waterput een loden buis zichtbaar die kan wijzen op de aanwezigheid van een bovengrondse pomp die verdwenen is. Er werden geen vondsten aangetroffen.

⁹⁹ Wegens omstandigheden kon er geen maat van de bakstenen worden opgemeten.

11.1.6 Bibliografie

VAN RANSBEECK L. & VYNCKIER G. 2020: *Archeologische toevalsvondsten* In: DEGRYSE H. (red.), Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant 2020, Leuven, 26-31.

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020a: Grote Markt en omgeving [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/302501> (geraadpleegd op 11 december 2020).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020b: Historische stadskern van Diest [online]
<https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140037> (geraadpleegd op 11 december 2020).

HIDRODOE 2023: *Door de eeuwen heen*. [online], <https://www.hidrodoe.be/over-water/door-de-eeuwen-heen> (geraadpleegd op 18 januari 2023).

DE WATERGROEP 2023: *Historiek*. [online], <https://www.dewatergroep.be/nl-be/over-de-watergroep/wat-doen-we/historiek> (geraadpleegd op 18 januari 2023).

12 19DE EEUW

LISA VAN RANSBEECK

12.1 TOEVALSVONDST ID 5861: MONSEIGNEUR VAN WAEYENBERGHLAAN - LEUVEN (PROV. VLAAMS-BRABANT)

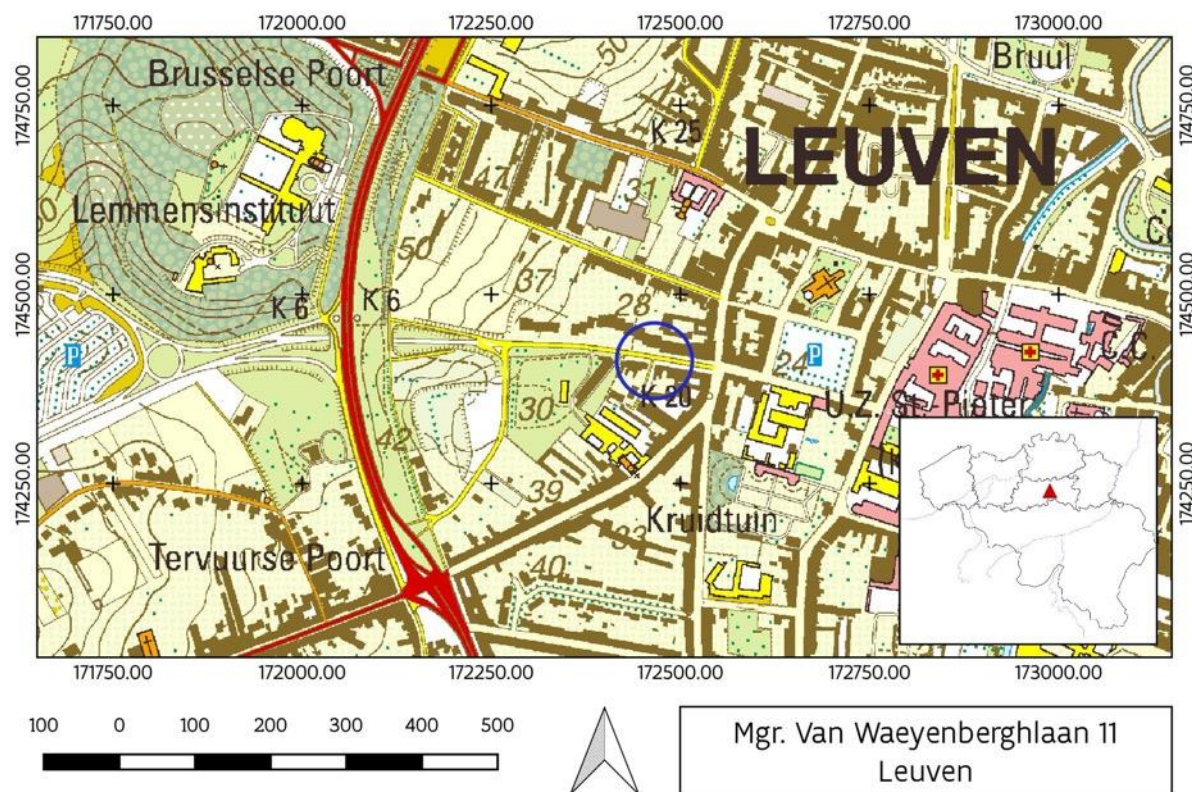

12.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Leuven, deelgemeente Leuven
Adres:	Monseigneur Van Waeyenberghlaan
Kadasterlocatie:	Openbaar domein
Ligging:	x: 172462,90m / y: 174416,94m x: 172467,25m / y: 174411,56m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Leuven
Dossier toevalsvondst:	ID 5861 (melding ID 645)
Datum vondstmelding:	15/10/2020
Evaluatie ter plaatse:	15/10/2020 (Lisa Van Ransbeeck)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980454
Foto's:	Lisa Van Ransbeeck (stad Leuven)
Aanmaak kaarten:	Lisa Van Ransbeeck & Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

12.1.2 Situering

Tijdens rioleringswerken in de Mgr. Van Waeyenberghlaan in het stadscentrum van Leuven werden bakstenen muren en vloeren aangetroffen (fig. 1 en 2). De vondst werd door de aannemer aan de stadsdiensten gemeld. De stadsarcheoloog van de stad Leuven ging ter plaatse kijken en meldde de toevalsvondst aan het agentschap Onroerend Erfgoed. De evaluatie van de vondst gebeurde door de stadsarcheoloog op 15 oktober 2020. De vondst werd ingemeten op 21 oktober 2020.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB (© AGIV).

12.1.3 Historische gegevens

De Goudsbloemstraat en Tervuursestraat waren eeuwenlang een deel van de uitvalsweg naar Brussel. De Goudsbloemstraat werd vooral gebruikt bij regenweer, als de lager gelegen Wagenweg dwars over het Biestplein (huidige Sint-Jacobsplein) onder water stond. Op de overgang van de Goudsbloemstraat naar de Tervuursestraat bevond zich aan westzijde een smal straatje: de Mannekensstraat of Mennenstraat¹⁰². Deze straat werd in de tweede helft van de 20ste eeuw verbreed en Mgr. Van Waeyenberghlaan genoemd.

Op het primitief kadaster van 1813 en de kaart van Vandermaelen (1846-1854) (Figuur 3 en 4) is zichtbaar dat er zich aan de noordoostzijde van de straat enkele bebouwing bevond op de hoek met de Goudsbloemstraat. Er verschijnt pas extra bebouwing aan de noordkant van de Mannekensstraat op de topografische kaart van 1891 (fig. 5). Op foto's uit de eerste helft van de 20ste eeuw is de noordelijke bebouwing van de straat zichtbaar (fig. 6). Deze bebouwing verdween definitief bij de verbreding tot de huidige Mgr. Van Waeyenberghlaan.

¹⁰² Inventaris onroerend erfgoed 2020a.

Figuur 19: Primitief kadaster van 1813 met links onderaan de Mannekesstraat, de locatie van de toevalsvondst bevindt zich net op de rand van de figuur (© stadsarchief Leuven).

Figuur 4: Topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854) met situering toevalsvondst (© AGIV).

Figuur 5: Topografische kaart van 1891 met situering toevalsvondst (© NGI).

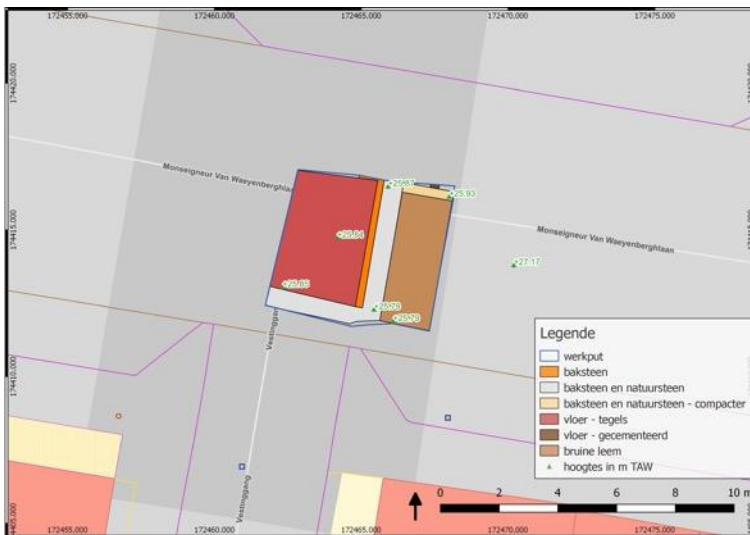

Figuur 6: Foto vanuit het zuidwesten op de noordelijke bebouwing van de Mannekensstraat (1ste helft 20ste eeuw) (© Stadsarchief Leuven).

12.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

De funderingsmuren en vloeren werden opgeschoond, gefotografeerd, beschreven en ingemeten. Het gaat om twee kelderruimtes. Alle keldermuren waren uitgebroken tot op het vloerniveau, ze bevonden zich ca. 1,30cm onder het huidige straatniveau (fig. 7). Op de vloer van de meest westelijke kelderruimte bevond zich een zwart laagje (fig. 8). Bij opschoning kwam een tegelvoer van aardewerken tegels van 20x20x3cm tevoorschijn. Deze tegels bevonden zich in een kalkmortelbed op een laagje sintels van 3 à 4cm dik (Figuur). Hieronder bevond zich een bruine zandleemlaag, die ook ten oosten van de vloer werd aangetroffen. De vloer was aan noord-, oost en zuidzijde begrensd door een muurfundering. De grens van de vloer aan westzijde bevindt zich buiten de werkput en kon niet vastgesteld worden (fig. 7).

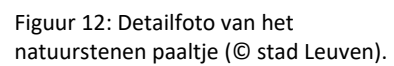
Figuur 7: De aangetroffen kelderresten van de toevalsvondst op GRB (© AGIV en stad Leuven).

De muur ten noorden en oosten van de vloer was ca. 22,5cm breed en bestond uit verschillende baksteenformaten en een gele en een witte kalkmortel. De lengtes van de bakstenen konden niet worden vastgesteld, omdat de muur te erg beschadigd was, de breedte van de bakstenen bedroeg 9cm en 12cm. In de noordoosthoek kon vastgesteld worden dat de muur aan de binnenzijde bestreken was met een lichtblauwig grijze bepleistering van kalkmortel (Figuur). Ten oosten tegen deze bakstenen muur bevond zich een 60 à 64cm brede fundering opgebouwd uit bakstenen, baksteenbrokken en natuursteenbrokken, die een hoek maakte en daarmee ook de zuidelijke begrenzing van de vloer vormde (Figuur). Enkele natuurstenen waren duidelijk hergebruikte elementen; natuurstenen (kalkstenen) met afgewerkte kanten van dorpels of lateien, mooi rechthoekig afgewerkte blokken en een natuurstenen (kalksteen) paaltje (Figuur). De bakstenen en natuurstenen van deze fundering sloten niet goed op elkaar aan, er bevonden zich weinig mortel en veel holle ruimtes tussen de verschillende stenen. De aanwezige kalkmortels in deze fundering waren een zachte gele kalkmortel en een hardere witte kalkmortel. Deze fundering was nog 20cm dieper bewaard. Haaks op deze slordige fundering bevond zich een 30cm brede muurfundering (Figuur). Deze west-oost gerichte muur was gelijkaardig opgebouwd aan diegene waartegen deze zich bevond, maar was compacter van aard. De fundering was opgebouwd uit hetzelfde materiaal, maar bevatte minder holle ruimtes en meer kalkmortel. Ten noorden van deze fundering, op de rand van de werkput bevond zich een keldervloer (Figuur , rechts op de foto). Hiervan kon slechts een klein deel worden vrij gelegd,

Figuur 11: Foto vanuit het zuidoosten op de fundering opgebouwd uit herbruikmateriaal (© stad Leuven).

13 19DE EEUW

STEFFIE PEETERMANS, GEERT VYNCKIER EN ISABELLE JANSEN

13.1 TOEVALSVONDST ID 5999: LEUVENSESTEENWEG 100 – SINT-JORIS-WINGE (PROV. VLAAMS-BRABANT)

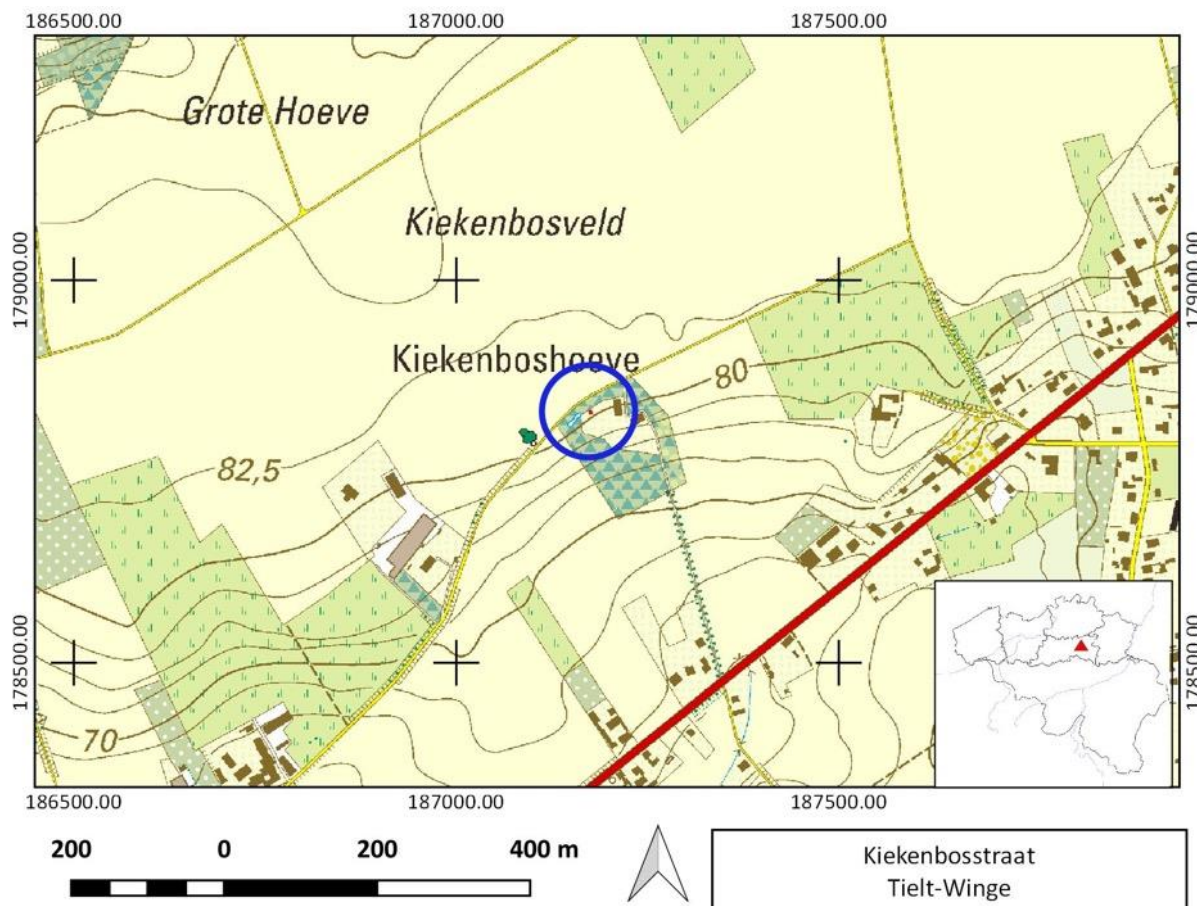
13.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Tielt-Winge, deelgemeente Sint-Joris-Winge
Adres:	Leuvensesteenweg 100
Kadasterlocatie:	Tielt-Winge, Afdeling 1, Sectie C, perceel 504L
Ligging:	x: 187174,36m / y: 178825,53m x: 187177,52m / y: 178829,70m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 5999 (melding ID 655)
Datum vondstmelding:	28/10/2020
Evaluatie ter plaatse:	03/11/2020 (Geert Vynckier, Isabelle Jansen & Steffi Peetermans)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/1054
Foto's:	Geert Vynckier & Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

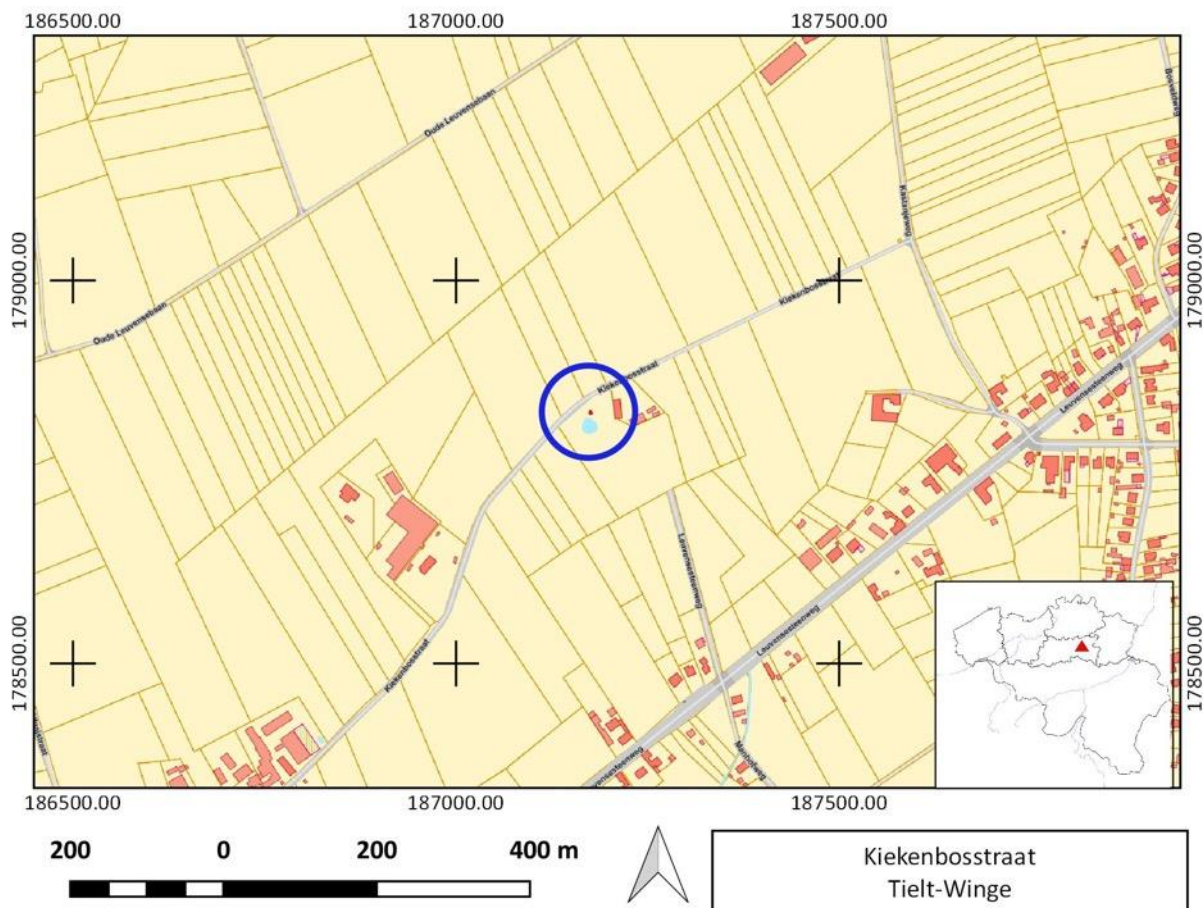
13.1.2 Situering

Bij het rooien van een boom werd door de eigenaar van het perceel restanten van een muur aangetroffen (fig. 1 en 2). Deze vondst werd op 28 oktober 2020 gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Op 3 november 2020 werd de locatie bezocht. Tijdens dit bezoek werden de sporen ingemeten.

De onderzochte toevalsvondst is gelegen op perceel C504I, ten zuiden van de Kiekenbosstraat en ten zuidwesten van het centrum van Tielt-Winge. Op dit perceel bevinden zich momenteel bomen en een vijver. De toevalsvondst bevindt zich net ten noorden van deze vijver. Dit perceel maakt deel uit van de Kiekenboshoeve.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

De onderzochte site is gelegen in het traditioneel landschap van het zandlemig Hageland. Het Hageland wordt gekenmerkt door (beboste) heuvelruggen en valleien. In dit landschap zijn panoramische vergezichten mogelijk, deze worden echter meestal begrensd door topografie en vegetatie¹⁰³.

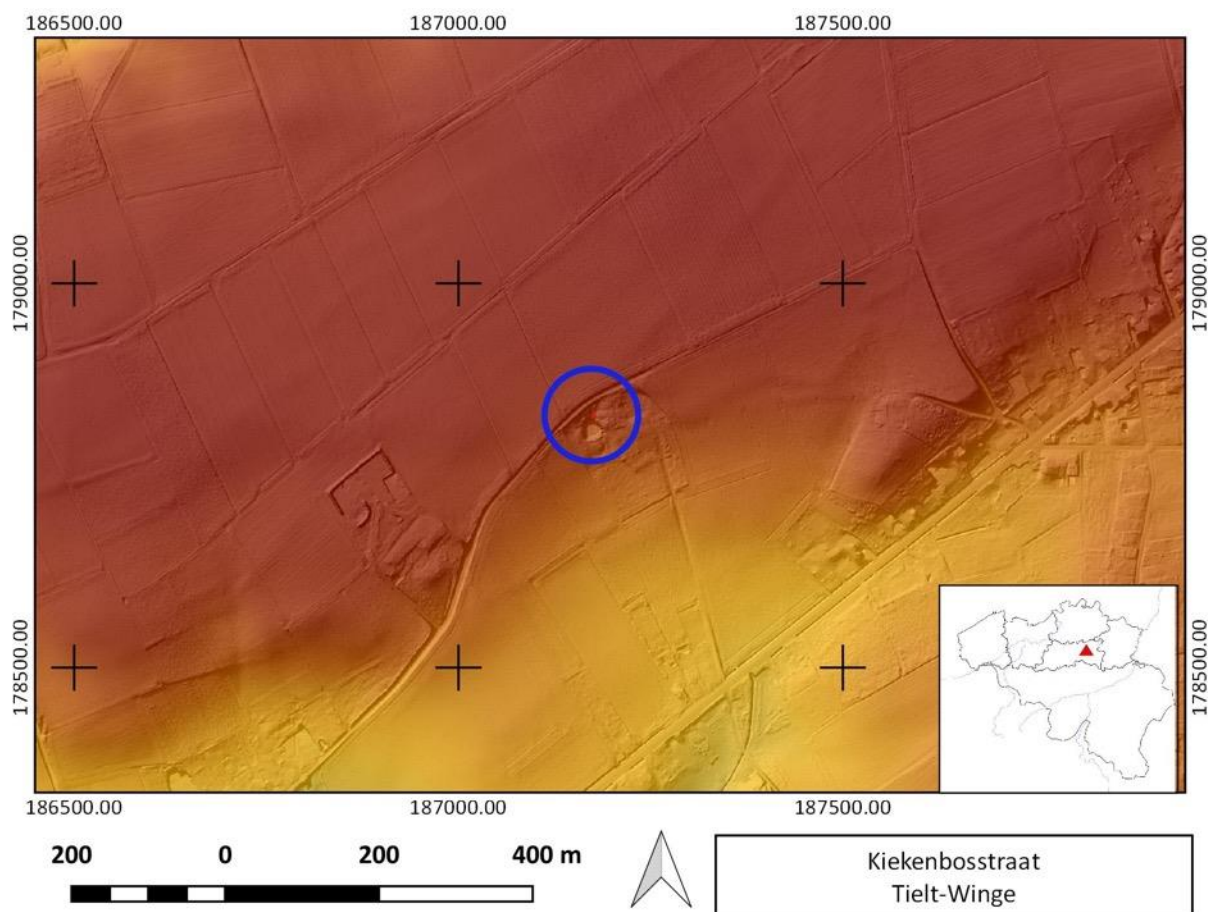
Topografisch is de site gelegen op de zuidelijke helling van een heuvelrug die zich uitstrekt over Tiel-Winge en Bekkevoort (fig. 3). Deze rug bestaat onder andere uit de Roeselberg ten westen, de Blereberg ten oosten en de Alsberg ten noorden van de site. Deze heuvelrug is vermoedelijk een restant van de Diestiaanse getuigenheuvels¹⁰⁴. Ten noorden van de site strekt zich het Walenbos uit, een 500ha groot natuurreservaat¹⁰⁵. Het perceel varieert van 70m TAW in het zuiden tot 80,6m TAW in het noorden.

Hydrologisch wordt de heuvelrug omringd in het zuiden en westen door de Wingevallei: ten westen stroomt de Winge en ten zuiden de Wingebek. Ten noorden van de heuvelrug stroomt de Grote Motte met zijn zijrivieren. Zowel de Winge als de Grote Motte behoren beiden tot het Demerbekken.

¹⁰³ Antrop *et al.* 2002.

¹⁰⁴ Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a.

¹⁰⁵ Inventaris Onroerend Erfgoed 2020b.

Figuur 3: Locatie van de toevalsvondst op het DHM (© AGIV).

Het perceel is gelegen in de zandleemstreek. Het bodemtype (wLca) dat aanwezig is op de locatie van het perceel bestaat uit een matig droge zandleembodem met een textuur B-horizont. In deze bodemtypes komen klei-zandsubstraten voor die op geringe diepte beginnen. In de ruimere regio komen tevens deze matig droge zandleembodems met textuur B-horizont voor (Lca). De restanten van de muur bevinden zich ten noorden van de huidige vijver, gelegen ten westen van de hoeve. De hoeve is op de bodemkaart aangeduid als niet gekarteerde bodem (OB). Op het gewestplan ligt de site in landbouwgebied.

13.1.3 Historische gegevens

Het toponymie van *Kiekenbos* kent verscheidene afleidingen: *Cugkenbosschs*, *Cuckebosch*, *Kiekenbosch*, ... De naam is in eerste instantie geen verwijzing naar een bos dat hier zou gevestigd zijn, het wordt in de vroegste bronnen gebruikt als familienaam. Deze familienaam wordt voor het eerst vermeld in Sint-Pieters-Rode in 1226 onder de naam van Joannes de Kukenbosh. Tevens in Leuven leefde in de 14de eeuw Jan van Cukenboch. Enkele eeuwen later duikt de naam ook op in Tielt. In 1523 wordt de naam Peeter van Cugkenbossche vermeldt, alsook in 1613 Oriaen van Cuekenbosch, in 1613 Lijsbeth van Cugkenbosch en in 1623 wordt een weduwe Cukenbosch vermeld¹⁰⁶.

Naar de plaatsnaam *Kiekenbos* wordt voor het eerst verwezen in 1523 *inde pyssen hoeue opt cugenbosch*. Deze naam verwees naar een aantal velden die grenzen aan de Kiekenbosstraat te Tielt-Winge¹⁰⁷. Eveneens kreeg het pachthof dat zich hier bevindt deze naam. De verwijzing naar deze hoeve werd voor het eerst vermeld in 1523: *inde hoeue van cugkenbossch*.¹⁰⁷ Alsook werden afleidingen van

¹⁰⁶ Kempeneers 2016, 16.

¹⁰⁷ Kempeneers 2016, 16.

deze naam aan deze hoeve toegekend omstreeks 1657, 1777, 1822, 1843 en 1870 waarna het in 2001, de huidige naam Kiekenboshoeve kreeg¹⁰⁸.

De hoeve zou, volgens overleveringen, in de 12de eeuw opgericht zijn door de Tempeliers. Het aangetroffen aardewerk duidt tevens op een vroege bewoning, er werd namelijk talrijk aardewerk aangetroffen door de eigenaar van het Andenne-type. Dit aardewerk valt volgens de typologie van Dhr. Borremans in de groep Andenne-type, periode 1 (fig. 4). Deze worden gesitueerd vanaf het midden van de 11de eeuw tot het derde kwart van de 12de eeuw¹⁰⁹.

Figuur 4: Andenne aardewerk volgens Dhr. Borremans type 1, aangetroffen in de Kiekenboshoeve (© Ludo Vander Meeren).

Omstreeks 1552 is de hoeve in handen van Arnoldus Van Den Wouwer. Arnoldus heeft zijn eigendom afgebakend met palen voorzien van zijn initialen. Alsook laat hij gepersonaliseerde kruiken van Raeren maken met zijn initialen ADW en een medaillon (fig. 5). Deze werden gebruikt als relatiegeschenken. Hiervan zijn scherven aangetroffen op de site van de Kiekenboshoeve. In 1586 is het Kiekenboshof door A. Van Den Wouwer opgeknapt en uitgebreid.

Rond 1600 werd het Kiekenboshof en het landgoed verkocht aan Jacques De Bay, hij was professor aan de universiteit van Leuven in de Theologie en Denken. Rond deze periode werd het Kiekenboshof en zijn landgoed in kaart gebracht (fig. 6)¹¹⁰. Hierop wordt het landgoed figuratief afgebeeld en lijkt het te bestaan uit drie hoofdgebouwen met twee bijgebouwen. Ten zuiden en ten westen hiervan ligt een boomgaard 't Vissecot genoemd. Ten zuiden van deze hoofdgebouwen bevinden zich nog verscheidene bossen, boomgaarden en akkerlanden die behoren tot de eigendom van het Kiekenboshof.

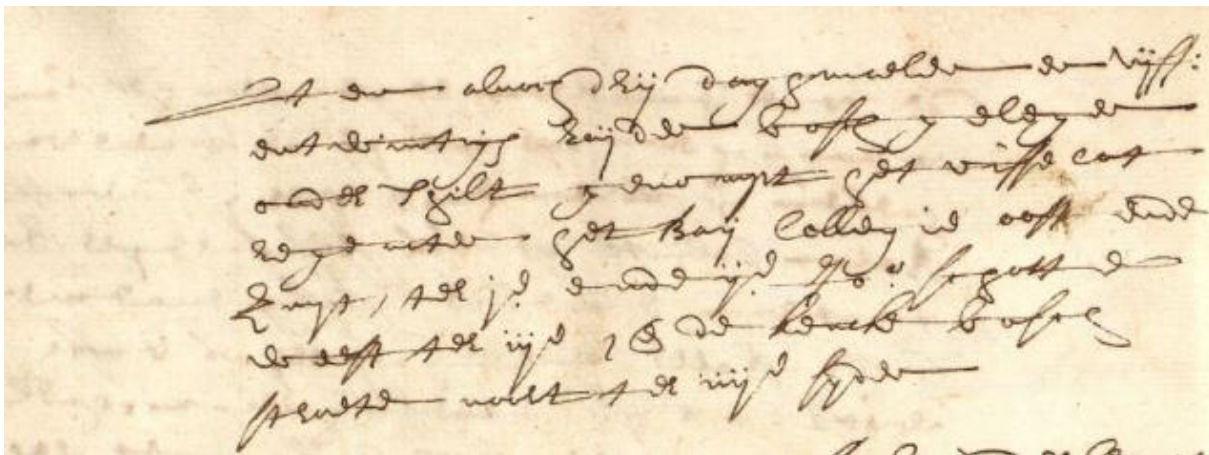
Figuur 5: Raeren kruik met initialen ADW en medaillon, aangetroffen in de Kiekenboshoeve (© Ludo Vander Meeren).

¹⁰⁸ Kempeneers 2016, 38.

¹⁰⁹ Vander Meeren 2001, 3-4.

¹¹⁰ Vander Meeren 2001, 4-6.

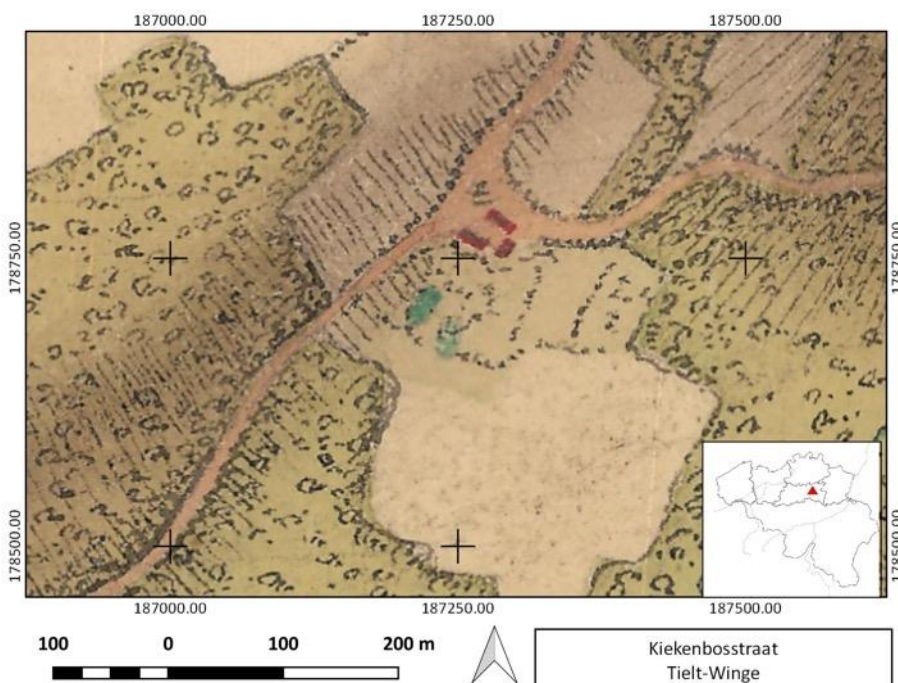
Item alnoch drij daghmaelen en vijffentwintigh roijden bosch gelegen onder thilt genompt het vissecot regenoten het baij collegie oost ende zuijt ter i[e] ende ii[e] jo(nke)[r] schotte weest ter iii[e] e(nde) kercke bosch straete noort ter iii[e] sijden¹¹².

Figuur 7: Afschrift uit een akte van de schepenbak van Leuven, anno 1728 (© Itineranova¹¹³).

Uit bovenstaande akte kunnen we afleiden dat het landgoed naast het Kiekenboshof in 1728 ongeveer 0,9ha en 7,68a omvatte, het is gelegen onder Tielt en wordt *het vissecot* genoemd. Ten oosten ervan ligt het *Baij college* (Kiekenboshof), ten zuiden bevindt zich een jong bos, ten westen bevindt zich het Kerkcke bos en ten noorden een straat.

In de periode 1745-1748 is het Kiekenbos zichtbaar op de Villaret-kaart (fig. 8). De hoeve zelf bestaat uit drie gebouwen die U-vormig ten opzichte van elkaar staan. Ten zuiden van deze gebouwen bevindt zich weiland en twee vijvers. De gebouwen bevinden zich op een kruising tussen Sint-Joris-Winge, Tielt en Molenbeek. Ten zuiden van deze locatie staat op de Villaret-kaart *de Keucke Bosch* vermeld, deze naam lijkt te verwijzen naar het bos dat zich hier uitstrekt.

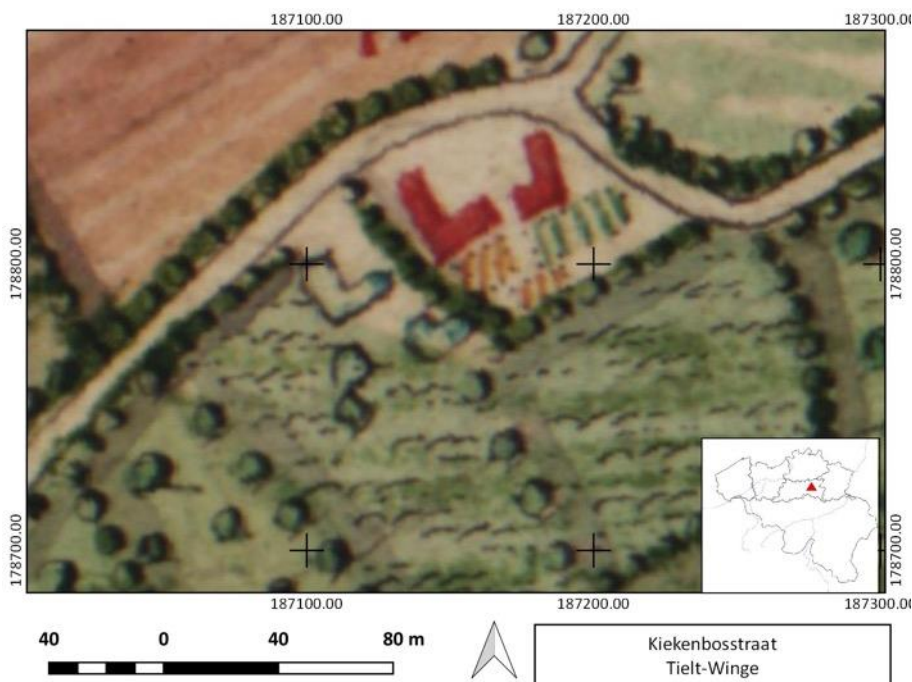
Figuur 8: Het Kiekenboshof op de kaart van Villaret-kaart uit 1745-1748 (© AGIV).

¹¹² Vander Meeren 2001.

¹¹³ Intineranova 2020.

Rond 1777 wordt het landgoed tevens weergegeven op de Ferrariskaarten (fig. 9). Het landgoed hoorde bij de parochie 45 van Sint-Joris-Winge, zuidelijk gelegen ten opzichte van de Kiekenboshoeve. Rond deze periode bestond de Kiekenboshoeve uit twee L-vormige gebouwen met ten zuiden hiervan verscheidene moestuinen. Dit landgoed werd omgeven door een haag. Ten noorden en oosten hiervan liepen straten die de verbinding mogelijk maakte naar Sint-Joris-Winge, Tielt en Molenbeek. Ten zuiden en ten westen van de Kiekenboshoeve bevindt zich (moerassig) weiland met hoogstambomen. Ten westen van de Kiekenboshoeve lijken zich twee vijvers te bevinden.

Rond 1783 werd de Kiekenboshoeve gehuurd door Adriaan Goethuys. Op het einde van de 18de eeuw, in 1792-1793 werd er een nieuw woonhuis gebouwd op de plaats waar het huidige woonhuis zich bevindt. Tevens werden de andere gebouwen vergroot en met elkaar verbonden. Een onderstaande foto (fig. 10), genomen in 1913, geeft de voorkant van het woonhuis weer dat gebouwd werd in 1792¹¹⁴.

Figuur 9: Het Kiekenboshof op de kaart van Ferraris uit 1771--1778 (© AGIV).

Figuur 10: De voorkant van het woonhuis te Kiekenboshof omstreeks 1913 (© Ludo Vander Meeren).

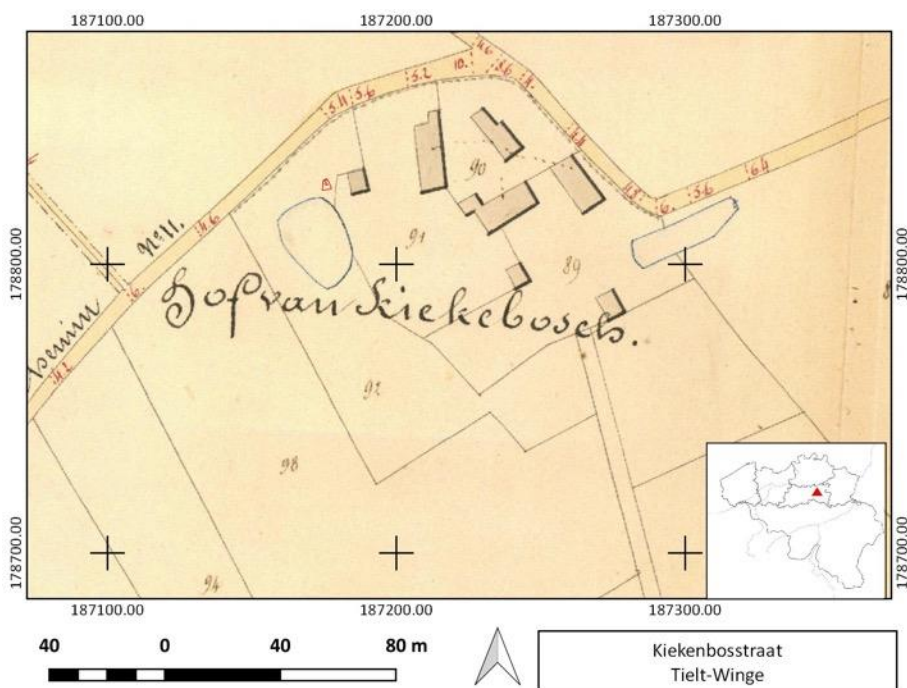
¹¹⁴ Vander Meeren 2001, 10.

Het landgoed wordt rond 1795 voor een periode van 9 jaar verhuurd aan Joannes Verhaegen, echtgenoot van Theresia Van de Poel, weduwe van Adrianus Goethuys. Het landgoed omvatte 25 bunder, zo'n 36,5ha. Deze huurovereenkomst werd gesloten voor 300 gulden, 4 karwijen met een kar die getrokken werd door 4 paarden en 2 zakken aardappelen¹¹⁵.

In 1796 wordt de Kiekenboshoeve in beslag genomen door het Franse Gouvernement. Tijdens deze periode, namelijk de *Beloken tijd* (1796-1801) werden er missen gelezen in de kelder van het woonhuis. De originele altaarsteen is nog steeds bewaard en is geschonken aan de kerk van Sint-Martinus in Tielt-Winge. Joannes Verhaegen en Theresia Van de Poel kopen op 14 januari 1807 het landgoed Kiekenbos van het Frans Gouvernement¹¹⁶.

Enkele gronden aan de *Oud Leuvensebaan* worden geërfd door Franciscus Goethuys, hij bouwt de *Goedhuyshoeve* in 1821-1822¹¹⁷.

Rond 1840 wordt het *Hof van Kiekenbosch* weergegeven op de Atlas der Buurtwegen (fig. 11). Afhankelijk van de opgemaakte overzichtsplannen of detailplannen verschilt de grote van de betrokken gebouwen. Het landgoed bestond in deze periode uit vier (of vijf) hoofdgebouwen en drie (of twee) bijgebouwen. Wederom staat het Kiekenbos ten noorden van het landgoed in verbinding met Sint-Joris-Winge, Tielt en Molenbeek. Er bevinden zich tevens twee vijvers aan het landgoed (ten zuidoosten en ten zuidwesten van de gebouwen).

Figuur 11: Het Kiekenboshof in de Atlas der Buurtwegen uit 1843-1845 (© AGIV).

In augustus 1914 wordt het woonhuis en bijgebouw gedeeltelijk opgeblazen door het Belgisch leger (5de Linierregiment, 2de Legerdivisie) om zo een verdedigingslinie te vormen (vanuit het Kiekenbosveld naar Kiezegem) tegenover de Duitsers¹¹⁸.

In 1917 wordt het woonhuis en bijgebouw opnieuw opgebouwd door de toenmalige eigenaars, dokter Eugene Dewee en Pharailde Van de Plas. De heropbouw werd uitgevoerd door Brussels architect Crétien G. Veraart. De onbeschadigde muren en kelder werden behouden. Het gebouw werd *villa Kiekenbosch* en werd ingericht als exclusief kuur- en hersteloord voor de rijkere klasse uit Brussel

¹¹⁵ Vander Meeren 2001, 11.

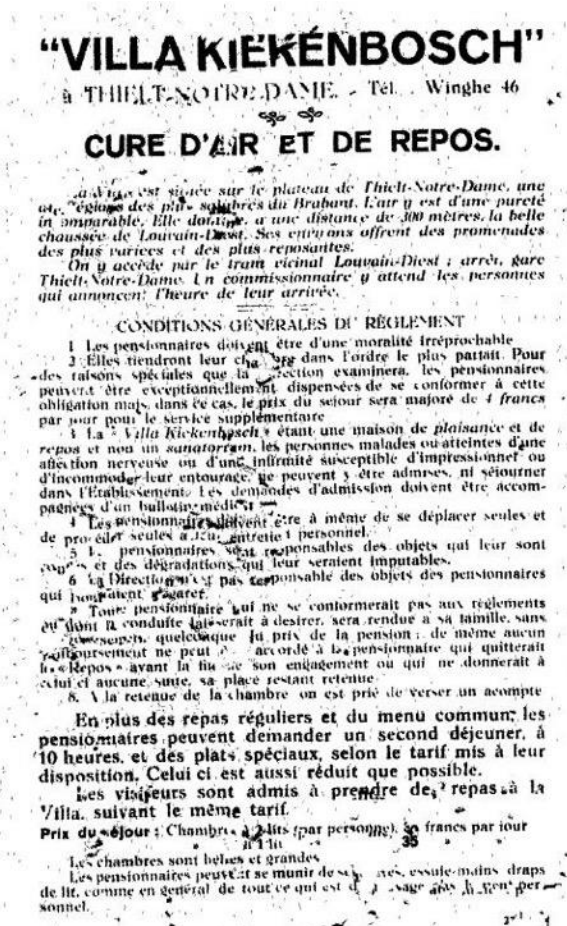
¹¹⁶ Vander Meeren 2001, 12.

¹¹⁷ Vander Meeren 2001, 13.

¹¹⁸ Vander Meeren 2001, 13.

(fig. 12). Door financiële problemen werd Eugene Dewee echter gedwongen tot een openbare verkoop¹¹⁹.

De Belgische militaire luchtvaart, meer concreet piloot adjudant Jordens en observator luitenant Kisch maakte op 20 juni 1929 onderstaande luchtfoto van het *Chateau Kiekenbosch* (fig. 13). Hierop zijn twee hoofdgebouwen te zien, alsook enkele vijvers ten westen van de gebouwen. Tevens ten westen en ten zuiden is een boomgaard zichtbaar¹²⁰.

Figuur 12: Reclamefolder over *Villa Kiekenbosch* omstreeks 1917 (© Ludo Vander Meeren).

Figuur 13: Luchtfoto van *Chateau Kiekenbosch* omstreeks 20 juni 1929 (© Ludo Vander Meeren).

¹¹⁹ Vander Meeren 2001, 13-14.

¹²⁰ Vander Meeren 2001, 15.

Rond 1930 werd door de zusters van het Heilig Hart van Maria van Berlaar een landbouwschool opgericht voor naschools onderwijs. De school noemde *Huize Lessius* en had als directeur E.H.K. Havermans.

In 1933 wordt het Kiekenbos aangekocht door Josephus Vander Meeren en Louisa Jochmans. De school verhuist in 1945 naar Bekkevoort. In 1940 wordt door Henderik Verreydt de eerste *Recollectiedag der Werkliedenbonden* gehouden in het Kiekenbos. Uit deze en nog twee andere bewegingen groeide later *Het georganiseerd Verzet*¹²¹.

De eigenaar diende in 2001 een aanvraag in om de hoeve te beschermen als monument. De aanvraag werd door het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap beantwoord met een negatief advies. Het gebouw zou met de wederopbouw in 1917 teveel gewijzigd zijn¹²².

Momenteel is het Kiekenbos nog steeds in handen van de familie Vander Meeren. Dit domein bestaat momenteel uit vier gebouwen, met aansluitend een moestuin, boomgaard en een vijver.

13.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Tijdens het bezoek aan de site op 3 november 2020 werd een kuil met een omvang van ongeveer 3,70 op 4m geobserveerd, in deze kuil waren muurresten zichtbaar (fig. 14).

De restanten van de muur werden opgekuist met truweel en borstel en ingemeten. De losse stenen, alsook het losse zand boven de vaste bodem werden verwijderd zodat een duidelijk beeld kon verkregen worden van deze restanten. Het profiel in de aanwezige put werd tevens opgekuist. De aangetroffen muurresten werden *in situ* bewaard en de aangetroffen sporen werden gecoupeerd. De site werd ten slotte ook aan metaaldetectie onderworpen.

Figuur 14: Overzichtsfoto toevalsvondst Kiekenbosstraat (©agentschap Onroerend Erfgoed).

¹²¹ Vander Meeren 2001, 15-16.

¹²² Vander Meeren 2001, 17.

Figuur 16: *In situ* bewaarde resten van de muur gebonden met aardmortel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 17: Coupe van de paalkuil ten oosten van de muur (© agentschap Onroerend Erfgoed).

De eigenaar heeft gedurende verscheidene jaren talrijke vondsten gedaan ter hoogte van deze kuil. Het gaat hier om enorme verzameling aardewerkscherven waaronder Ardenne aardewerk, rood aardewerk met standvinnen, wit aardewerk met geel en groen (koper)glazuur, borden met slibversiering, Raeren aardewerk, steengoed, majolica en Westerwaldkruiken. De chronologie van dit aardewerk loopt ruwweg van de 12de tot en met de 19de eeuw.

De eigenaar heeft ter hoogte van de kuil ook enkele metaaldetectievondsten gedaan waaronder één munt. Het betreft hier één stuiver in biljoen geslagen onder Albrecht en Isabella (1598-1621), de munt kan gedateerd worden tussen 1612-1621¹²³. Er werd ook een medaillon in een koperlegering gevonden met een afbeelding van Christus en Onze-Lieve-Vrouw.

13.1.5 Afspraken en conclusies

Bij het rooien van een boom trof de eigenaar in de kuil restanten van een muur aan. Deze toevalsvondst werd gedaan ter hoogte van het Kiekenboshof. Toponymisch gaan verwijzingen naar de naam *Kiekenboshof* terug tot de 13de eeuw. Mondelinge overleveringen beweren dat de hoeve gesticht is in de 12de eeuw door Tempeliers. Vanaf de 16de eeuw wordt het Kiekenboshof weergegeven op plannen. Doorheen de tijd werden de hoofd- en bijgebouwen verbouwd en herbouwd en veranderde ook de functie ervan. Onder andere een woning, een kwartier voor het Frans gouvernement, een kuur- en hersteloord, een landbouwschool, een verzetshoofdkwartier,... Het

¹²³ Vanhoudt 2007, l416.

Het aardewerk, dat de eigenaar gedurende jaren op zijn erf heeft verzameld, wordt in academiejaar 2022-2023 onderworpen aan een uitgebreide studie en inventarisatie door student archeologie Robbe Morren van de KULeuven onder begeleiding van doctor assistent Johan Claeys.

ITINERANOVA 2020 *Akte R°12.1-R°15.1* [online], <https://www.itineranova.be/in/SAL7611/R%C2%B012.1-R%C2%B015.1/act> (geraadpleegd op 16 november 2020).

14 19DE EEUW

JORDY MOIES, GEERT VYNCKIER EN KOEN DE GROOTE

14.1 TOEVALSVONDST ID 6168: WAGENMAKERSSTRAAT 32 - OLEN (PROV. ANTWERPEN)

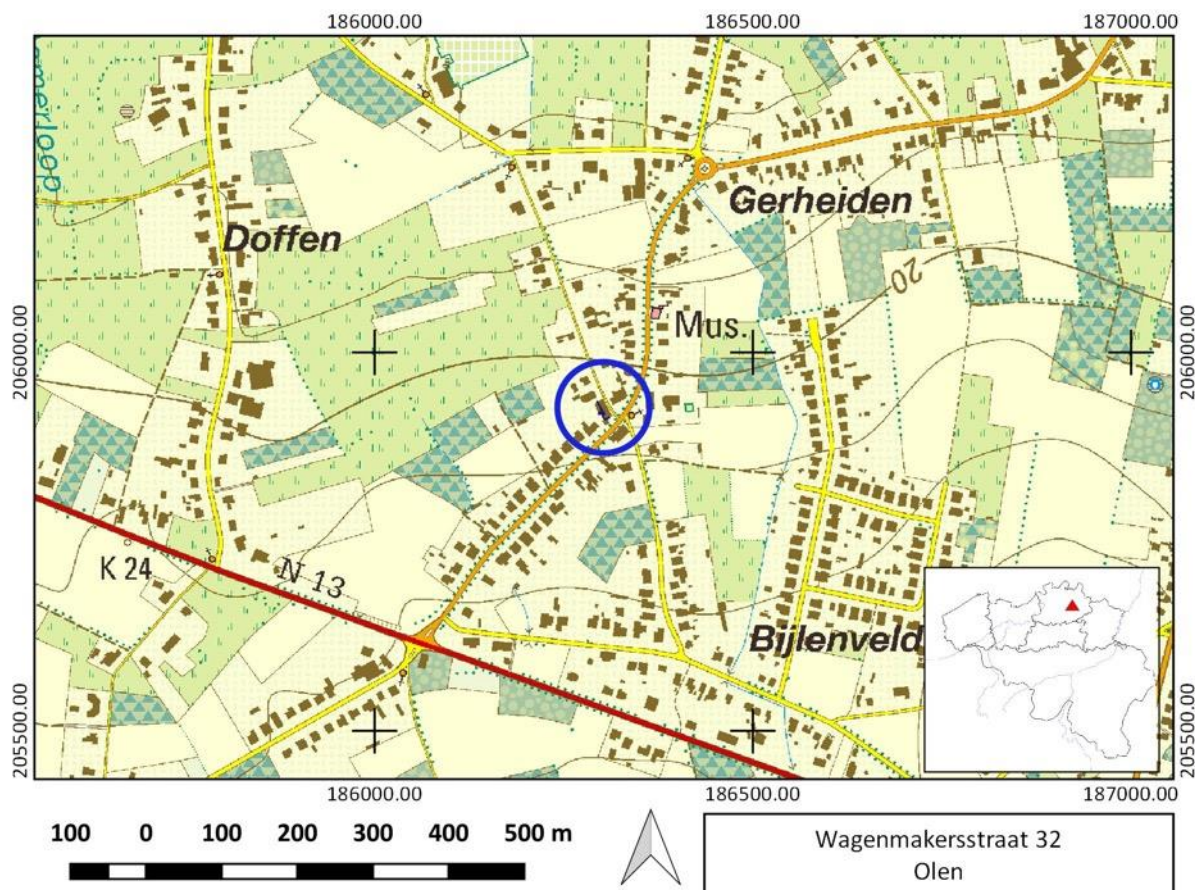

14.1.1 Administratieve gegevens

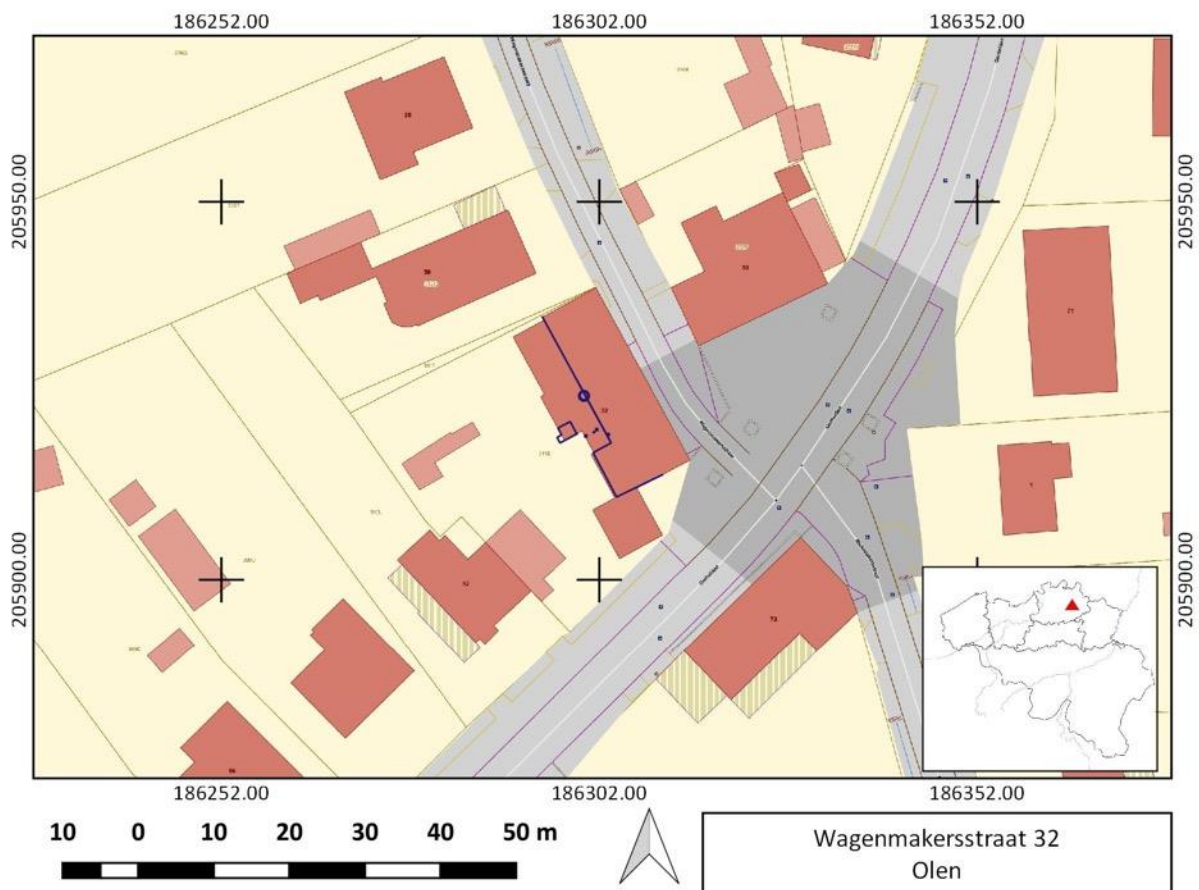
Gemeente:	Olen, deelgemeente Olen
Adres:	Wagenmakersstraat 32
Kadasterlocatie:	Olen, Afdeling 1, Sectie B, perceel 311E
Ligging:	x: 187174,36m / y: 178825,53m x: 18717,52m / y: 178829,70m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 6168 (melding ID 663)
Datum vondstmelding:	13/11/2020
Evaluatie ter plaatse:	20/11/2020 (Geert Vynckier, Jordy Moies en Steffie Peetermans)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980729
Foto's:	Geert Vynckier en Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

14.1.2 Situering

De vondsten besproken in dit rapport, waaronder een waterput opgetrokken in baksteen, werden aangetroffen te Gerheiden, gehucht van Olen (fig. 1 en 2), naar aanleiding van afbraakwerken van een recentere aanbouw achteraan het centrale woongedeelte van de wagenmakerij (fig. 3 en 4). De eigenaars troffen de restanten aan van een waterput, een kelder en losse vondsten in aardewerk, glas en metaal. Zij brachten de lokale IOED Land van Nete en AA op de hoogte. Deze laatsten stuurden iemand ter plaatse op 13 november 2020 om een eerste vaststelling te doen. Er werd door de IOED een kort verslag van de vaststelling opgesteld en de toevalsvondst werd op 17 november gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Op 20 november werd een verder onderzoek uitgevoerd. Daar het enkel een beperkt aantal vondsten betrof en de eigenaars de aangetroffen structuren *in situ* willen bewaren, werd er verder geen actie ondernomen.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

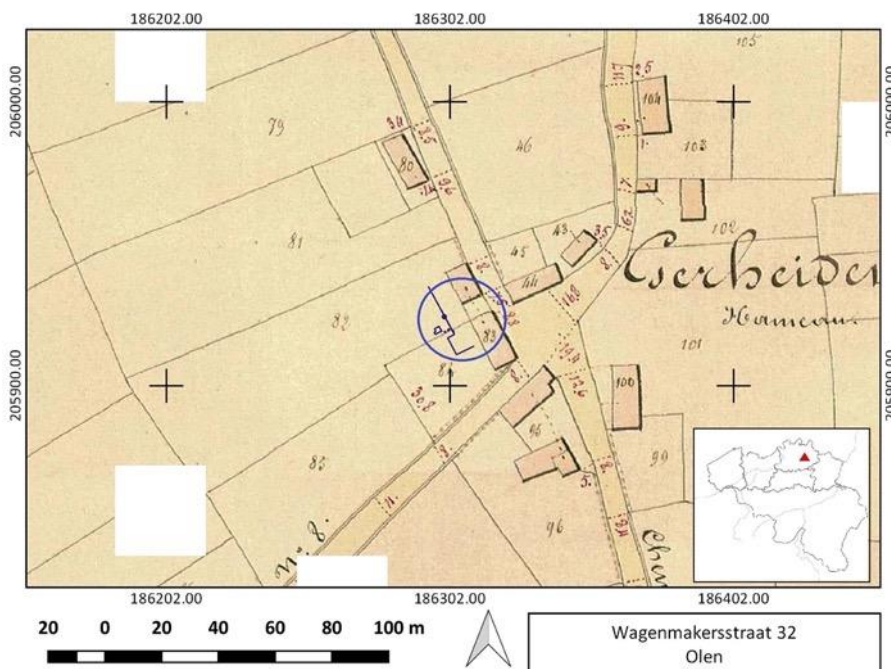
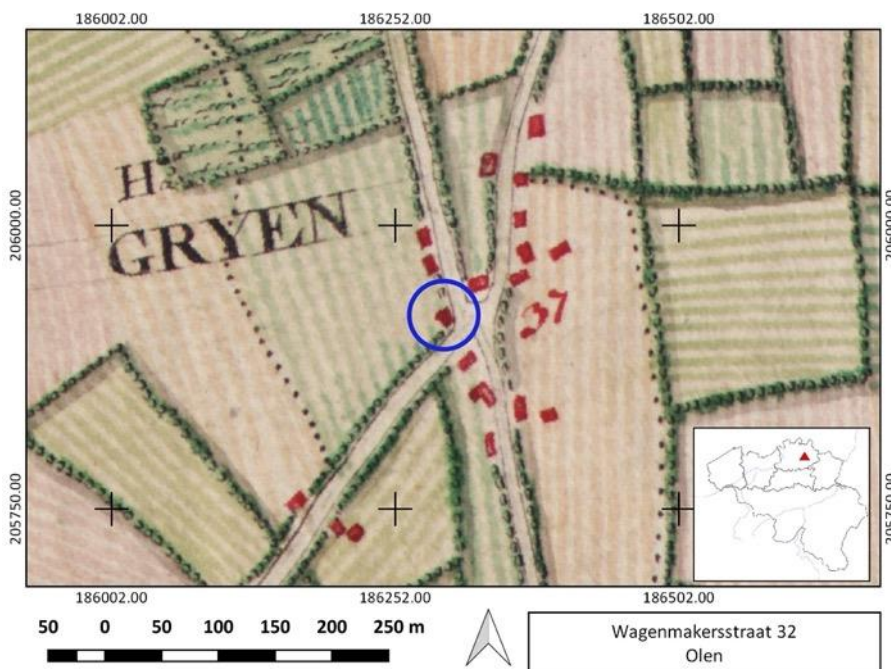

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB (© AGIV).

Figuur 3: De voorgevel van de wagenmakerij met links de werkplaats, centraal het woongedeelte en rechts de oude stallen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

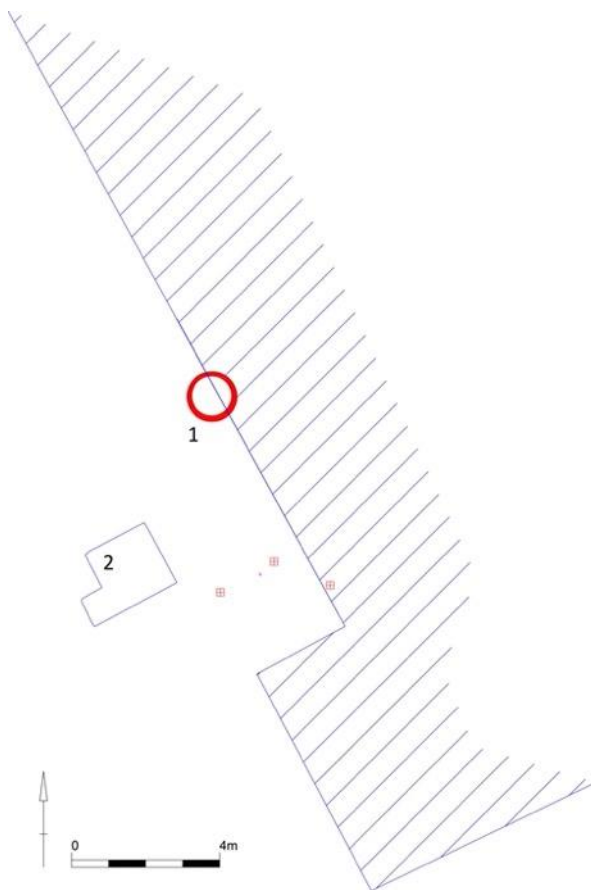

14.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Voor dit verslag werd enkel een vaststelling van de archeologische resten op het terrein uitgevoerd. Met de eigenaars werd overeengekomen dat de archeologische sporen en structuren *in situ* bewaard worden. Hierdoor is er geen verder onderzoek met ingreep in de bodem vereist (fig. 7).

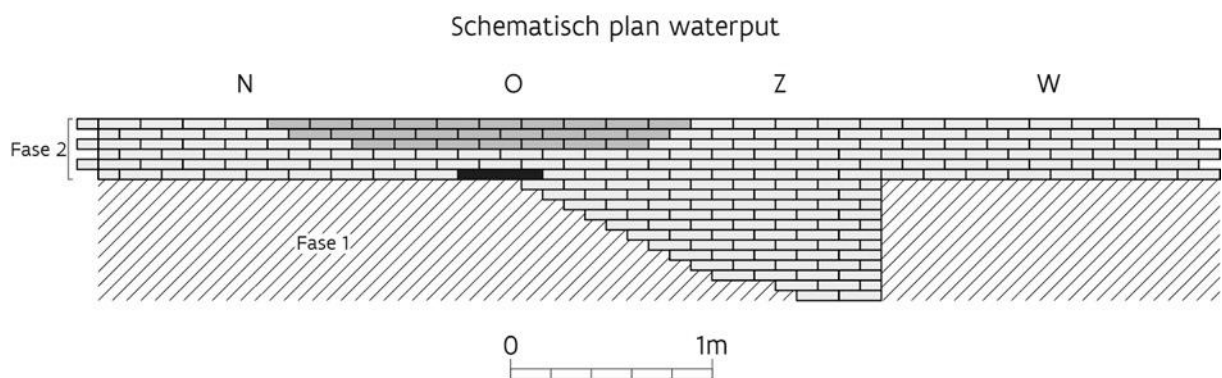
Voor de registratie van de structuren, werden de waterput en de muurtje van de kelder eerst opgekuist en vervolgens gefotografeerd (fig. 8). De waterput werd in detail beschreven en er werd met een magneet gecontroleerd of er geen ijzeren voorwerpen in de put aanwezig waren. De rest van het perceel werd kort met een metaaldetector onderzocht (fig. 9). De losse vondsten, verzameld door de eigenaar tijdens de werken werden gefotografeerd.

Figuur 7: Plan van de opgemeten sporen. 1: de waterput; 2: de werkput voor de nutsleidingen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 8: Opschonen van de waterput (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 12: Schematische voorstelling van de bouwfases van de waterput: In het zwart de ijzerzandsteen (© agentschap Onroerend Erfgoed: Jordy Moies).

Spoor 2 betreft een kleine kelder, opgebouwd in baksteen en aan de binnenkant bepleisterd met een cement met kiezel (fig. 7, 2 en 13). Naar het zuidwesten zit een kleine uitstulping in het plan van de kelder wat waarschijnlijk bedoeld om was een verluchtingsgat te voorzien. Volgens de eigenaars maakte dit keldertje deel uit van de verbouwingen in de jaren '50 van de 20ste eeuw. Het is opmerkelijk dat het keldertje niet aansluit op de oudere kelder onder het woongedeelte van het huis. Boven deze bijgebouwde kelder stond een bijbouw die dus ook uit de jaren 1950 dateerde.

Bij de werken op het perceel werden ook wat losse vondsten aangetroffen¹²⁴. Deze werden ter plaatse gefotografeerd.

Het grootste deel van de ceramiek die op de site is aangetroffen bestaat uit rood aardewerk (22) (fig. 14). Sommige zijn in de periode 1450/1600 te situeren, nl. het fragment van een papkom met dekkend slib rechtsboven op de foto. Het bordfragmentje centraal met concentrische sliblijnen is te dateren in de 17de eeuw, ten vroegste late 16de. De teileranden links bovenaan zijn van een type dat in de 17de of 18de eeuw kan gedateerd worden. Twee grijze scherven (fig. 14, rechts onderaan), een fragment van een standring en een oor van een kan/kruik zijn te dateren in de 14de of 15de eeuw, ten laatste eerste helft 16de. Verder vermelden we nog twee scherven in steengoed. De faïence (fig. 15) waaronder een bord met transferprint, is te dateren in de 19de tot eerste helft 20ste eeuw, wat ook een datering lijkt voor de overige stukken.

Tussen de vondsten zaten 4 glazen flesjes die kunnen gedetermineerd worden als inktpotjes of als flesjes voor reukwaren (fig. 16).

De metalen vondsten omvatten het lemmet van een hakmes, een deel van een scharnier, een metalen ring en een verder niet te determineren fragment (fig. 17).

Ook werden er door de eigenaar meerdere munten op het perceel aangetroffen (fig. 18 en 19) die allemaal te dateren zijn in de 20ste eeuw.

Figuur 14: Ceramiek aangetroffen op de site (© agentschap Onroerend Erfgoed).

¹²⁴ Bestudeerd door Jordi Moies en nagekeken door Koen De Groote.

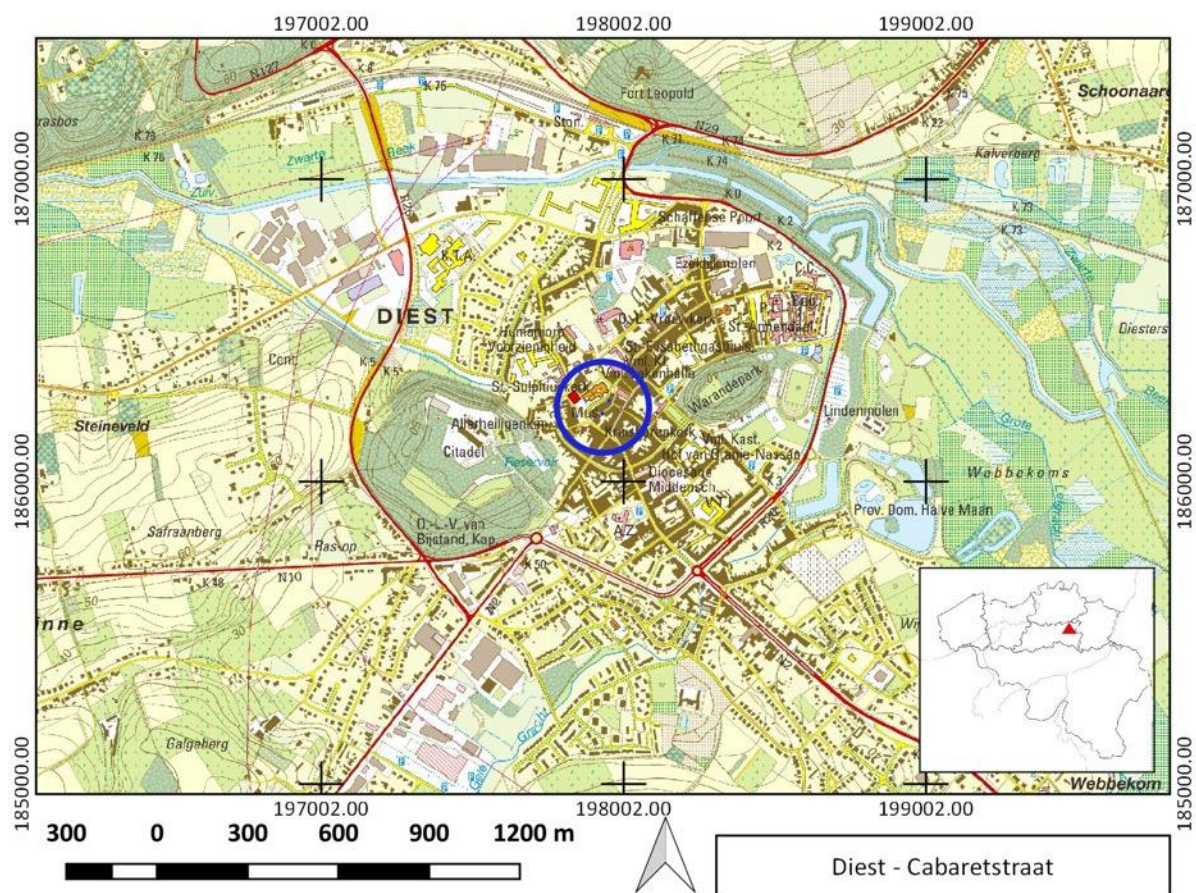

JORDY MOIES EN GEERT VYNCKIER

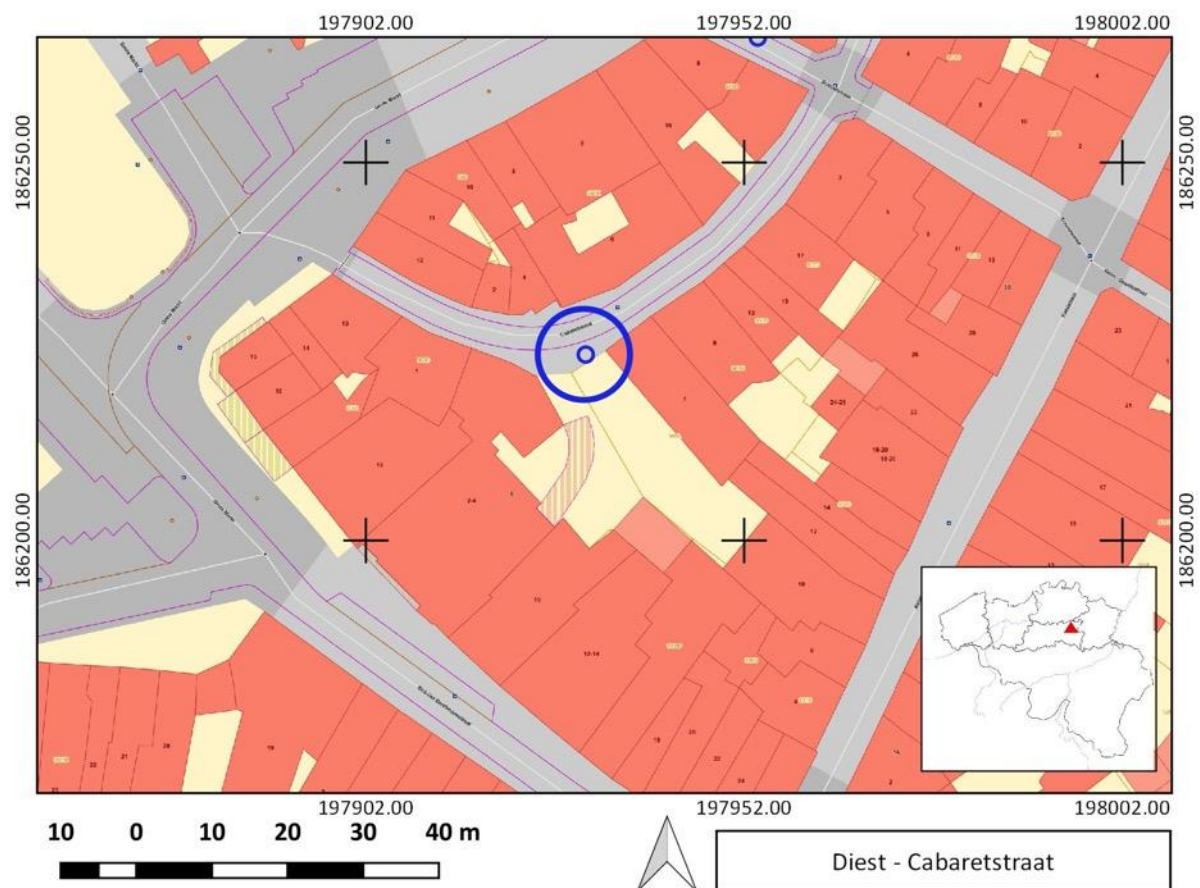
Gemeente:	Diest, deelgemeente Diest
Adres:	Cabaretstraat 3
Kadasterlocatie:	Openbaar domein
Ligging:	x: 197931,05m / y: 186224,59m (Lambert72)
Eigenaar:	Stad Diest
Dossier toevalsvondst:	ID 4702 (melding ID 591)
Datum vondstmelding:	12/06/2020
Evaluatie ter plaatse:	15/06/2020 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980342
Foto's:	Geert Vynckier
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

15.1.2 Situering

Bij rioleringswerken in het centrum van Diest ter hoogte van de Cabaretstraat 3 werd een waterput aangetroffen bij het uitgraven van een sleuf voor de aanleg van nutsleidingen (fig. 1 en 2). De waterput was afgedekt met een compacte grindlaag. Landmeter-expert Olivier Buyckx (HOSBUR bvba) kwam ter plaatse en deed een melding van een toevalsvondst bij het agentschap Onroerend Erfgoed. Op 15 juni 2020 werd de locatie bezocht en onderzocht. De waterput werd ingemeten door een landmeter van de aannemer.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2: Locatie van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

15.1.3 Historische gegevens¹²⁵

Doordat de Cabaretstraat zo dicht bij de kerk en de Grote Markt gelegen is, heeft deze een lange geschiedenis. Vanaf in de 9de eeuw werd hier de Sint-Sulpitiuskerk gevestigd. Rond deze kerk ontstaat er bewoning en in de 11de eeuw beslaat de bewoning het gebied op de zuidelijke oever van de Demer tot aan de huidige Oscar Nihoulstraat, de Lakenhalle, de Schotelstraat, de Cabaretstraat, de Grote Markt tot voor den Haan en de Keizer, de Allerheiligenberg en de Paanhuisstraat.

Vanaf de 15de eeuw werd op en rond de Grote Markt de wekelijkse markt georganiseerd. De Cabaretstraat was voorbehouden voor de klerenmarkt.

Op een plan van het centrum van Diest uit 1786¹²⁶ en het primitieve kadaster uit 1830-1834¹²⁷ is er geen aanduiding te zien van een waterput (fig. 3-4).

¹²⁵ Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a en Inventaris Onroerend Erfgoed 2020b.

¹²⁶ Cartesius 2020a.

¹²⁷ Cartesius 2020b.

Figuur 3: Detail van het *Plan Routier De La Ville De Diest Levé* uit 1786 met aanduiding van de plaats van de waterput (© KBR).

Figuur 4: De Grote Markt van Diest en de Cabaretstraat op het primitief kadaster uit 1830-1834 met aanduiding van de plaats van de waterput (© KBR).

15.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Bij graafwerken voor de aanleg van nutsleidingen in de Cabaretstraat werd enkel de koepel aangesneden (fig. 5-7). De waterput is nagenoeg volledig bewaard en ligt op ca. 24m TAW. De ronde waterput had een doorsnede van 1,70m (aan de buitenkant) en was minstens 5m diep. De put was opgebouwd in donkerrode bakstenen (20x10x4cm) en witgrijze kalkmortel. De binnenkant van de put was bedekt met een witte kalklaag. Het grootste deel van de koepel was niet geraakt bij de graafwerken en is bewaard gebleven. Binnenin lijkt op ongeveer een meter onder de koepel een metalen beugel in de wand te zijn gemonteerd waarvan de functie ons ontgaat. Er werden geen vondsten aangetroffen.

Figuur 7: Binnenzicht van de waterput met zicht op de aanzet van de koepel (© agentschap Onroerend Erfgoed).

15.1.5 Afspraken en conclusies

Bij de aanleg van nutsleidingen in de Cabaretstraat werd onder het voetpad een waterput aangetroffen. De waterput was opgetrokken in rode baksteen en witgrijze kalkmortel. Bovenaan was de waterput afgewerkt met een koepel in baksteen en binnen was de schacht van de waterput bedekt met een witte kalklaag. Op historisch kaartmateriaal is geen aanduiding van een waterput te zien en in historische bronnen wordt er geen vermelding gemaakt van deze waterput. Doordat er ook geen bijkomend vondstenmateriaal is aangetroffen, is het zeer moeilijk om de waterput een datering toe te wijzen. Mogelijk stamt de waterput pas uit de 19de eeuw.

Vanaf 1836 nam de Belgische regering in de gemeentewet op dat de gemeenten verantwoordelijk waren voor openbare drinkwatervoorziening. Vanaf dan legden de gemeenten en steden waterleidingen aan. Voorheen waren waterputten een belangrijke bron van zuiver water voor de stedelingen en inwoners van de gemeenten¹²⁸. Daarom is het belangrijk om waterputten te documenteren, ze staan immers zelden aangeduid op historische kaarten. Op deze manier kan men de verspreiding van deze belangrijke watervoorziening inventariseren¹²⁹.

De waterput blijft onder de stoep en oprit van het aanpalende huis bewaard.

¹²⁸ Hidrodoe 2023 en De Watergroep 2023.

¹²⁹ Het MOT (Museum voor de oude technieken) te Grimbergen houdt een inventaris bij van de recente en oude waterputten.

15.1.6 Bibliografie

15.1.6.1 Literatuur

VAN RANSBEECK L. & VYNCKIER G. 2020: *Archeologische toevalsvondsten*. In: DEGRYSE H. (red.), Recent archeologisch onderzoek in Vlaams-Brabant 2020, Leuven, 26-31.

15.1.6.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020a: *Grote Markt en omgeving* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/302501> (geraadpleegd op 11 december 2020).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020B: *Historische stadskern van Diest* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140037> (geraadpleegd op 11 december 2020).

CARTESIUS 2020a: *Diest. Plan routier de la ville de Diest levé 1786* [online], <http://www.cartesius.be/CartesiusPortal/> (geraadpleegd op 13 januari 2021).

CARTESIUS 2020b: *Diest. Primitief kadaster 1830-1834* [online], <http://www.cartesius.be/CartesiumPortal/> (geraadpleegd op 13 januari 2021).

HIDRODOE 2023: *Door de eeuwen heen*. [online], <https://www.hidrodoe.be/over-water/door-de-eeuwen-heen> (geraadpleegd op 18 januari 2023).

DE WATERGROEP 2023: *Historiek*. [online], <https://www.dewatergroep.be/nl-be/over-de-watergroep/wat-doen-we/historiek> (geraadpleegd op 18 januari 2023).

STEFFIE PEETERMANS EN GEERT VYNCKIER

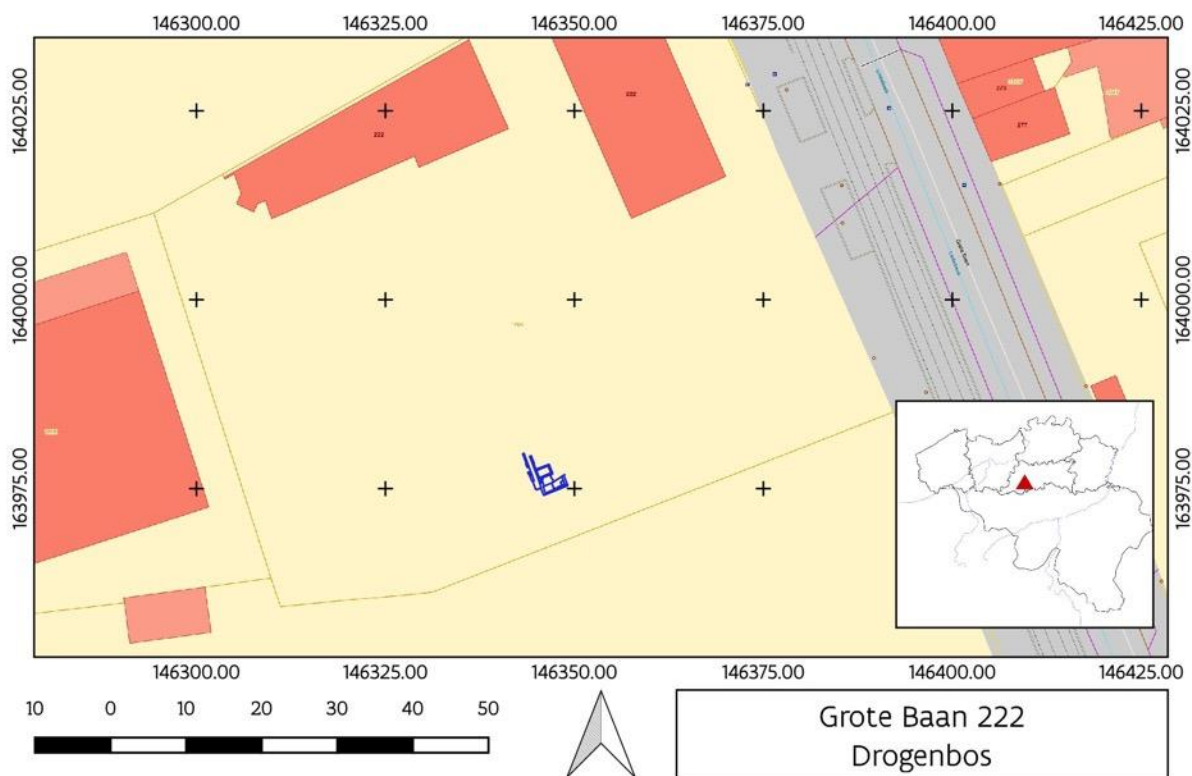
Gemeente:	Drogenbos, deelgemeente Drogenbos
Adres:	Grote Baan 222
Kadasterlocatie:	Drogenbos, Afdeling 1, Sectie B, perceel 170K
Ligging:	x: 146343,16m / y: 163974,14m x: 146349,11m / y: 163979,68m (Lambert72)
Eigenaar:	Gemeente Drogenbos
Dossier toevalsvondst:	ID 6430 (melding ID 670)
Datum vondstmelding:	09/12/2020
Evaluatie ter plaatse:	10/12/2020 (Geert Vynckier en Steffie Peetermans)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980796
Foto's:	Geert Vynckier en Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Sylvia Mazereel en Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

16.1.2 Situering

Tijdens rioleringswerken voor een herinrichting van het park aansluitend bij het huidige stadhuis, vroeger het landhuis Oud Kasteel, vond men bakstenen restanten van twee citernen met tongewelf en enkele muurfunderingen (fig. 1 en 2). De gemeente meldde deze vondst (fig. 3) aan het agentschap Onroerend Erfgoed. Een ploeg van het agentschap documenteerde de vondsten op 10 december 2020. Drogenbos ligt op ca. 10km ten zuidwesten van de stad Brussel, ten westen van het Pajottenland en in de vlakte tussen de Zenne in het westen en de Linkebeek in het oosten. Het gebied ligt in het Dijlebekken. Op de bodemkaart ligt de site op sterk vergraven gronden (OT). Het gebied is op het gewestplan ingekleurd als bos- en parkgebied.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2: Locatie van de toevalsvondst op het GRB (© AGIV).

Figuur 3: Toestand op het terrein op 10 december 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

16.1.3 Historische gegevens

De site ligt tussen de parochiekerk Sint-Niklaas¹³⁰ die zijn oorsprong kende in het begin van de 12de eeuw en het beschermd park- en kasteeldomein van Rey¹³¹ dat teruggaat tot het begin van de 18de eeuw en verbonden was met de familie van Arenberg. Tussen 1852 en 1853 bouwde de toenmalige eigenaar Henri-Joseph Rey op dit domein een rijkelijk landhuis.

¹³⁰ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021c en Inventaris Onroerend Erfgoed 2021d.

¹³¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2021a en Inventaris Onroerend Erfgoed 2021b.

Een schepenakte van 1553 vermeldt al een huis met toren in Drogenbos¹³² ten tijde van het geslacht Dovern. In een testament van Jan Niklaas Dubois uit 1642, toenmalig heer van Drogenbos, is er sprake van een huis gelegen aan het kerkhof, op de plaats waar nu nog het complex terug te vinden is¹³³. Het groeide in de tweede helft van de 17de eeuw uit tot een kasteel.

In 1717 kwam het grondgebied in handen van de familie van Arenberg die het kasteel omvormde tot een woning van de rentmeester met hoevegebouwen, paardenstallen en een orangerie. Van 1751 tot 1785 bleef het domein bewoond door de conciërge en tuinman Joseph Wittouck en zijn zoon. Tijdens de Franse revolutie werd het domein aangeslagen. In 1806 kwam alles terug in handen van de familie die de gebouwen verhuurde waarna deze meerdere functies kregen zoals onder meer een katoendrukkerij. In 1877 werden de toenmalige gebouwen gelegen achter het kasteel kadastraal geregistreerd als stal en koetshuis. Tot 1930 was het complex bewoond door een huisbewaarder/boswachter om daarna lang leeg te staan. In 1960 vatte men het plan op om het gebouw te restaureren wat uiteindelijk eind 1966 gebeurde. In 1969 werd het officieel ingehuldigd als gemeentehuis.

Figuur 4: De Sint-Niklaaskerk op een tekening uit 1773 van Ferdinand-Joseph Derons met een klein deel van het oud kasteel (© Museum NBB).

De oudste cartografische en figuratieve bronnen die we terugvonden zijn: een gekleurde tekening uit 1737 (fig. 4)¹³⁴, een figuratieve kaart uit 1775 (fig. 5), de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) (fig. 7) en een figuratieve kaart die te dateren is tussen 1701 en 1796 (fig. 6). Op de ingekleurde tekening uit 1737 is aan de zuidzijde van de Sint-Niklaaskerk een gebouwtje met een schuin dak te zien dat ter hoogte van het schip staat. Op de tweede en de laatste kaart zijn er ten zuiden van de kerk buiten het gebouw van het kasteel nog geen andere gebouwen aanwezig. Op de kaart van Ferraris zijn daarentegen wel twee aparte gebouwtjes te herkennen die verbonden zijn met een muur. Het meest noordelijke staat op de plaats zoals te zien is op de ingekleurde tekening uit 1737. Op dat ogenblik is er nog geen groot bijgebouw aanwezig dat loodrecht (noordwest-zuidoost lopend) op het kasteel gericht is.

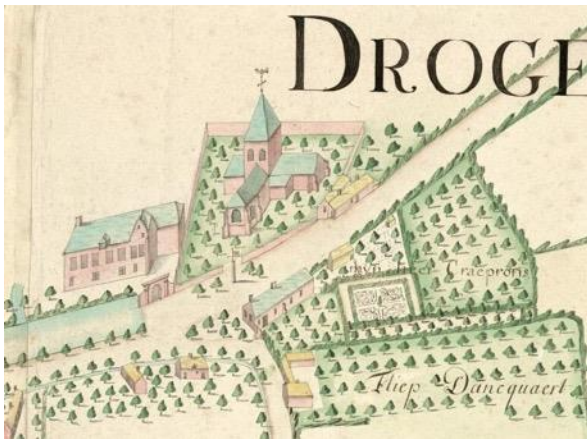
¹³² een nieuw huys metten torre daer aen staende, stallen schueren, wagenhuyse.

¹³³ het heerelyck huys met syne walle ende savoiren, stallinge, schuringe met eenen grooten hof ende boomgaert commende ter eenre aen het kerkhof, ter tweede met den uystersten tegen de straet; Poreye 1966, 13-15.

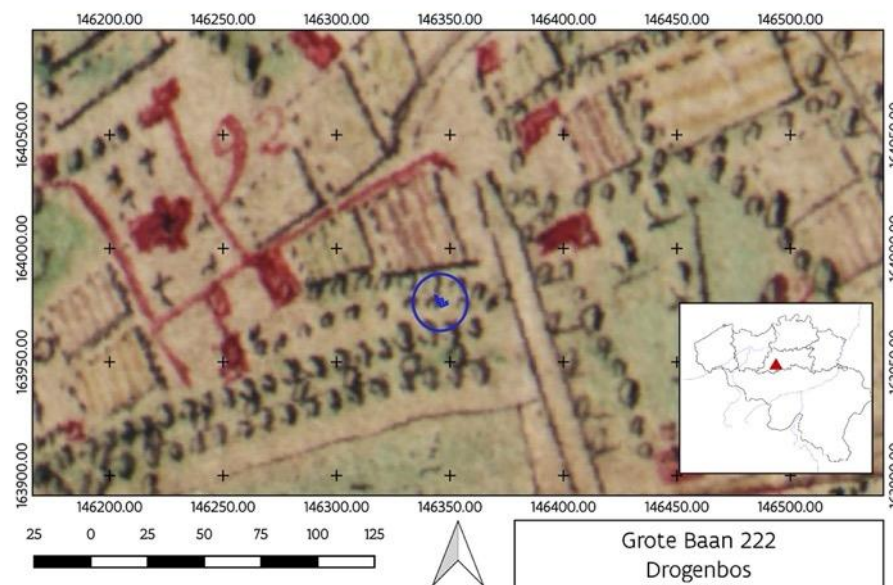
¹³⁴ Wikipedia 2021.

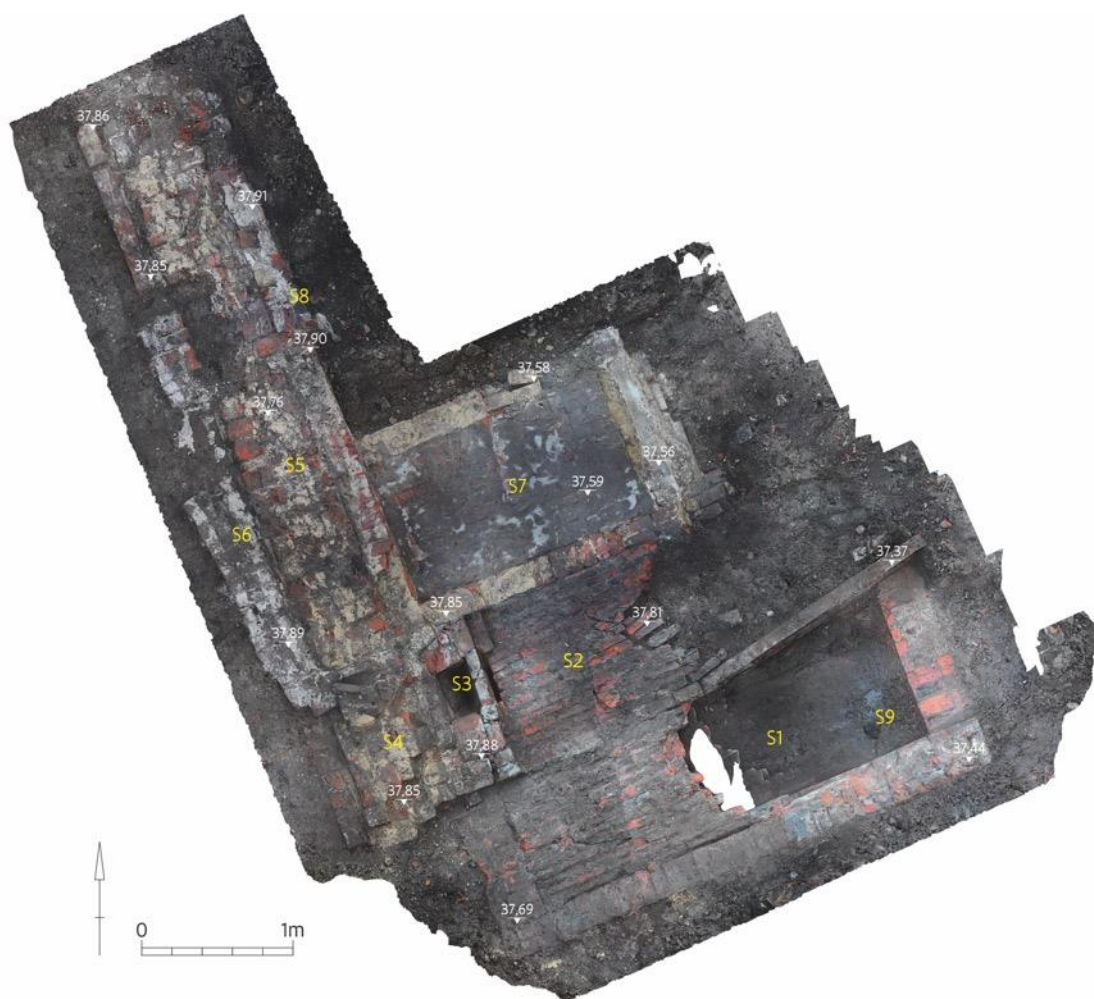
Figuur 5: Het oud kasteel van Drogenbos op een figuratieve kaart uit 1775 met als titel: 'Carte figurative de Droogenbosch (Drogenbos); dressée, le 16 août 1775, par C.-J. Everaert, géomètre juré, à l'occasion d'un procès entre l'abbesse de Forêt et les échevins et habitants dudit village de Droogenbosch' (© RA).

Figuur 6: Het oud kasteel van Drogenbos op een figuratieve kaart gemaakt tussen 1701 en 1796 met als titel: 'Cartes et plans N° 881, Carte figurative de terres appartenantes à l'abbaye de Forêt et à d'autres propriétaires, sous les villages de Forêt, Stalle, Droogenbosch, ainsi que de la route conduisant de cette dernière commune à Calvevoet; exécutée au XVIII° siècle' (© RA).

Figuur 7: De locatie van de toevalsvondst op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) (© AGIV).

Figuur 11: Sporenplan met TAW-hoogtes (© agentschap Onroerend Erfgoed: Sylvia Mazereel & Johan Van Laecke).

Figuur 12: De twee rechthoekige citernen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

16.1.5 Afspraken en conclusies

De aangetroffen citernen, muurfunderingen en vloertje kunnen, gezien hun positie, alleen maar behoren tot de gebouwen die volgens de cartografie deel uitmaken van het noordwest-zuidoost lopend nieuw gebouw dat te dateren is na 1778 (kaart van Graaf de Ferraris), en voor het midden van de 19de eeuw (het opstellen van de Atlas der buurtwegen). Op de kaart uit 1824 wordt het nieuwe gebouw onder nr. 285 aangeduid als *Fabrique*.

Ook de historische bronnen geven aan dat in die periode de kasteelgebouwen verhuurd en omgevormd werden voor verschillende functies en dienst deed als industrieel complex, zoals een katoendrukkerij. Dit moet te dateren zijn tussen 1806, toen de familie Arenberg het domein terug in handen kreeg, en 1877, toen de toenmalige gebouwen gelegen achter het kasteel – we veronderstellen dat het hier gaat om de blok die nu nog steeds achter het kasteel staat- kadastraal geregistreerd werden als stal en koetshuis.

16.1.6 Bibliografie

16.1.6.1 Literatuur

POREYE R. 1966: Drogenbos, son église et son vieux château, *Brabant* 1966, 13-15.

16.1.6.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021a: *Kasteel Rey of Calmeyn* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/39075> (geraadpleegd op 21 september 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021b: *Kasteel Rey* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/9757> (geraadpleegd op 21 september 2021).

Inventaris Onroerend Erfgoed 2021c: *Parochiekerk Sint-Niklaas* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/39072> (geraadpleegd op 21 september 2021).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2021d: *Landhuis Oud Kasteel en aanhorigheden* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/39074> (geraadpleegd op 21 september 2021).

WIKIPEDIA 2021: *Sint-Niklaaskerk* (Drogenbos) [Sint-Niklaaskerk \(Drogenbos\) – Wikipedia \[online\]](#), (geraadpleegd op 21 september 2021).

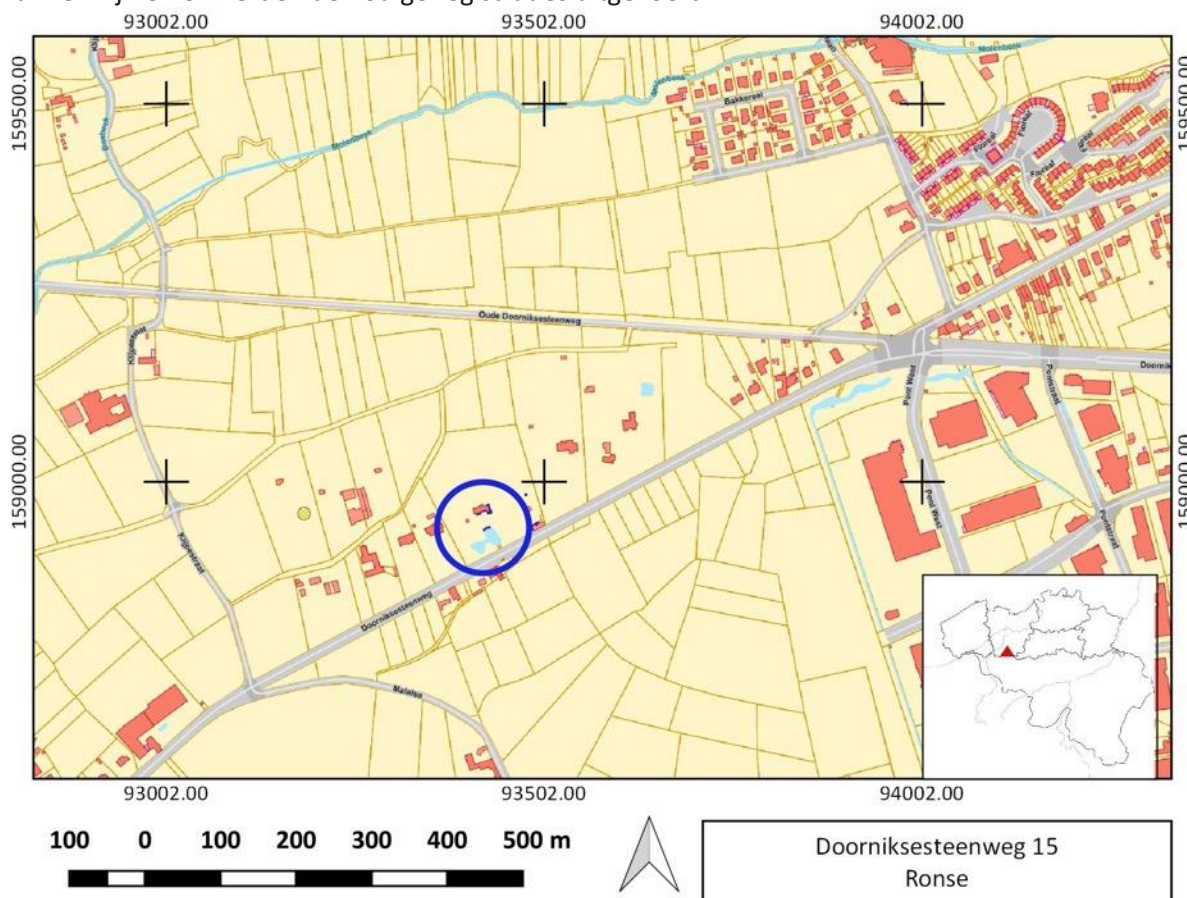
JAN MOENS

A photograph of a garden pond. In the foreground, there are green plants and fallen yellow and brown leaves. A small wooden bridge with several vertical posts crosses the pond. The water is calm, reflecting the sky and the surrounding trees. In the background, there is a white house with a blue roof and a large tree with bare branches. The ground around the pond is covered with fallen leaves and some green plants.

Gemeente:	Ronse, deelgemeente Ronse
Adres:	Doorniksesteenweg 15
Kadasterlocatie:	Ronse, Afdeling 2, Sectie D, Perceel 1317/00N000
Ligging:	x: 93419,85m / y: 158942,12m (Lambert72)
Eigenaar:	Privaat persoon
Dossier toevalsvondst:	ID 6333 (melding ID 667)
Datum vondstmelding:	01/04/2020
Evaluatie ter plaatse:	04/04/2020 (Jan Moens)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980802
Foto's:	Jan Moens (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

17.1.2 Situering

Tijdens werken ter hoogte van de vijver op het domein *Bras de Fer* aan de Doorniksesteenweg in Ronse stootte de heer Laleman op muurresten (fig. 1). Hij verwittigde het agentschap Onroerend Erfgoed van deze vondst. Hierop werd ter plaatse nagegaan wat de betekenis van deze resten zou kunnen zijn en er werden de nodige registraties uitgevoerd.

Figuur 1: Situering van het domein *Bras de Fer* op het GRB (blauwe cirkel) (© AGIV).

Het domein *Bras de Fer* is gesitueerd ten westen van de stad Ronse aan de steenweg richting Doornik (fig. 1). Dit parkdomein bevindt zich op een prominente plaats in het landschap en biedt een panoramisch zicht op de omgeving. Meer specifiek situeert het domein zich op een zuidwest – noordoost verlopende heuvel (TAW 39m) die bestaat uit matig natte zandleembodems. Het park met bijhorende gebouwen zit gevat tussen de oude weg naar Doornik in het noorden en de in 1836 nieuw aangelegde Doorniksesteenweg in het zuiden¹³⁵. De aangetroffen resten bevinden zich aan de noordzijde van de vijver die zich voor het huidige woonhuis uit 1952 uitstrekt.

17.1.3 Historische gegevens

In 1836 werd een nieuwe steenweg naar Doornik aangelegd die dwars doorheen het voormalige domein *Bras de Fer* trok. Hierdoor kwam het gelijknamige café op het domein aan de zuidzijde van de nieuwe steenweg te liggen. In 1844 werd midden op het domein aan de noordzijde van de Doorniksesteenweg een nieuw gebouw opgericht. In 1875 verenigde notaris César Snoeck (1834-1898) vier percelen tussen de oude en de nieuwe steenweg naar Doornik waarbij het bestaande woonhuis werd vergroot en omgevormd tot een *maison d'agrément* (fig. 2)¹³⁶. In de daarop volgende jaren werd

¹³⁵ Lanclus *et al.* 2022.

¹³⁶ Bras de Fer 2020.

ook een poortgebouw gebouwd, gebeurden er aanpassingswerken aan het woonhuis en liet men een artificiële torenruïne de zogenaamde *Pont du diable* optrekken. Ook het park in Engelse landschapsstijl werd in die periode aangelegd. In 1942 koopt notaris Luycx het domein van de familie Snoeck. Na het overlijden van deze nieuwe eigenaar in 1948 beslist zijn weduwe tot het afbreken van het landhuis en liet ze in 1952 een villa optrekken naar Amerikaans ontwerp in 'Louisiana'-stijl. Ook de tuinen werden heraangelegd door de landschapsarchitect Jules Buysens.

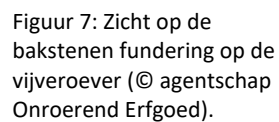
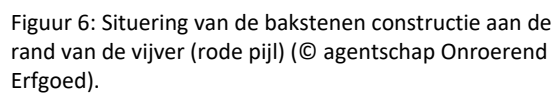
Figuur 2: Beeld van het *Château Snoeck* op het *Bras de Fer*-domein (© Jan Laleman).

De historische kaarten illustreren ook de historische evoluties van het domein. De Ferrariskaart (1771-1778) toont de situatie van voor de in 1836 nieuw aangelegde Doorniksesteenweg (fig. 3). Het oorspronkelijke domein betreft een min of meer vierkant perceel gesitueerd in de hoek van een weg aan de zuid- en oostzijde. Centraal binnen dit areaal is een gebouw afgebeeld. In de Atlas der buurtwegen uit 1841 zijn er geen gebouwen meer waar te nemen (fig. 4). Op de kadastrale kaart van Popp (1842-1879) is al het nieuw gebouwde landhuis *Château Snoeck* weergegeven (fig. 5).

Figuur 3: Situatie zoals weergegeven op de Ferrariskaart uit 1771-1778 met projectie van het huidige domein (rode polygoon) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

////////////////////////////////////

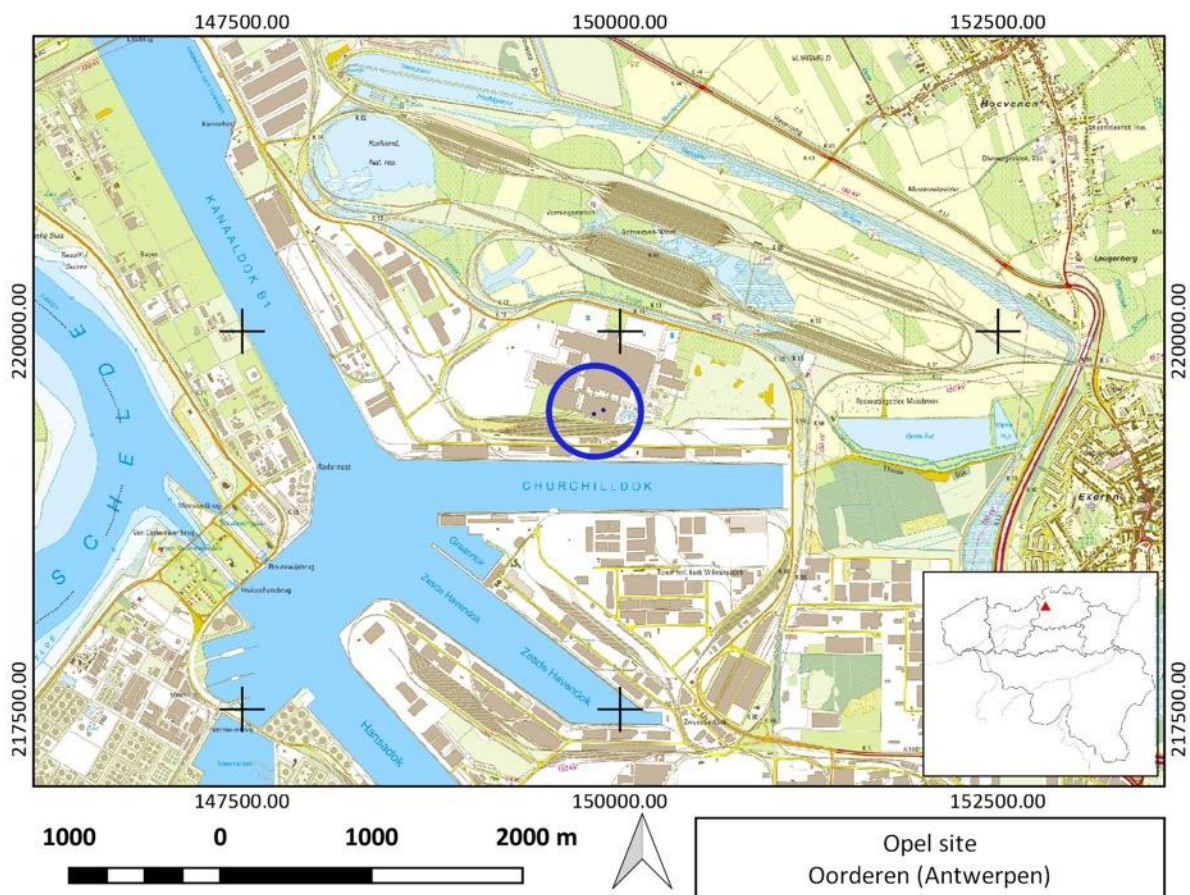
GEERT VYNCKIER

Gemeente:	Antwerpen, deelgemeente Antwerpen
Adres:	Noorderlaan 401
Kadasterlocatie:	Antwerpen, Afdeling 16, Sectie C, perceel 340P
Ligging:	x: 149897,17m / y: 219486,24m x: 149818,37m / y: 219444,80m (Lambert72)
Eigenaar:	Havenbedrijf Antwerpen nv
Dossier toevalsvondst:	ID 4668 (melding ID 589)
Datum vondstmelding:	10/06/2020
Evaluatie ter plaatse:	11/06/2020 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980340
Foto's:	Geert Vynckier, Johan Van Laecke en Kris Vandevorst (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)

18.1.2 Situering

Naar aanleiding van het herbestemmen van de terreinen van de oude *General Motors* fabrieken ten noorden van het Churchilldok in de haven van Antwerpen voerde Robby Vervoort, *Freelance Senior* archeoloog van *Research and Consultancy* een bureauonderzoek en archeologische vooronderzoeken uit¹³⁷. Hij adviseerde om de archeologische opgraving vooral te concentreren op de plaats waar het vroegere polderdorp Oorderen lag dat in de jaren '60 van de vorige eeuw gesloopt werd. De rest van het terrein dat tijdens de aanleg van het dok volledig werd bedekt met opgespoten grond uit het dok, zou archeologisch opgevolgd worden tijdens de verdere afgraaf- en sloopwerken. Bij het uithalen van enkele funderingspalen van de GM/Opel-fabriek werden op twee plaatsen enkele brokstukken in beton en baksteen aangetroffen (fig. 1 en 2). Op 10 juni 2020 werden deze gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed.

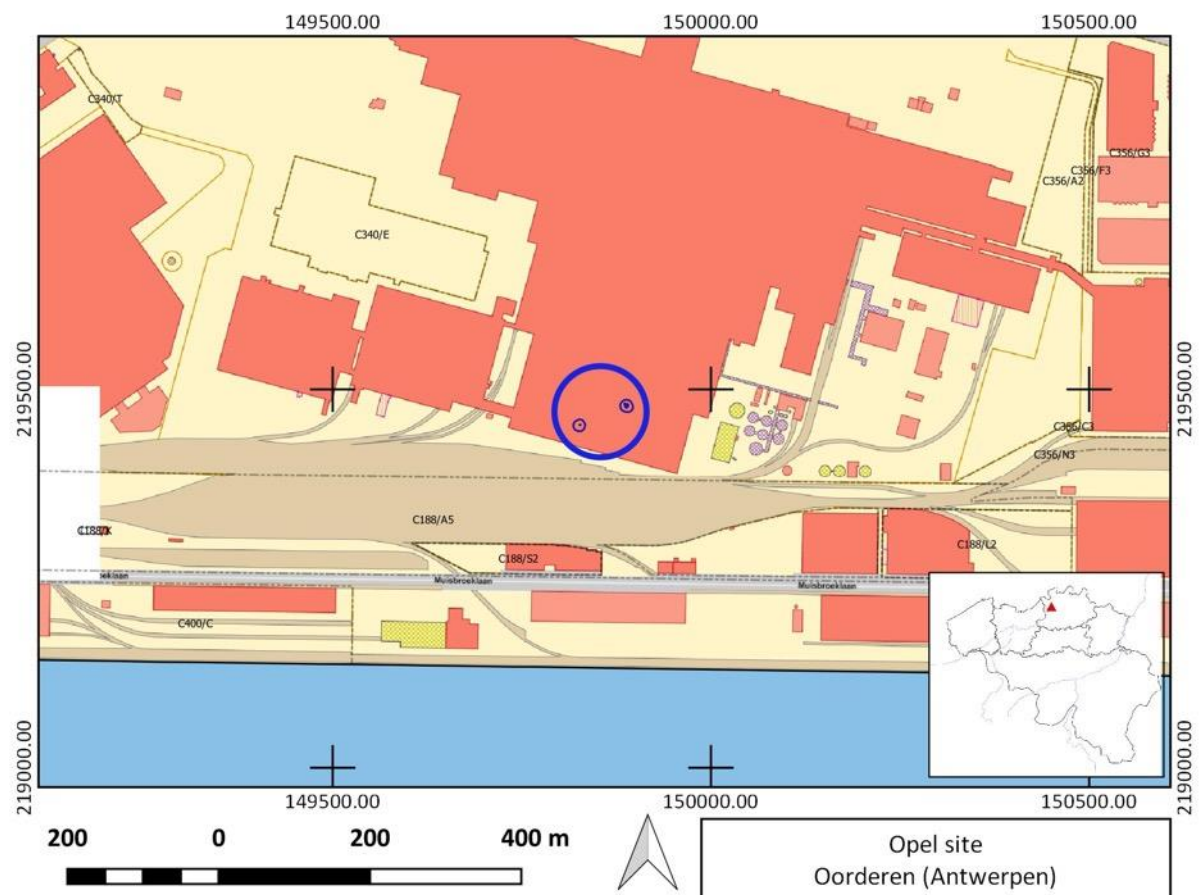
Op 11 juni werd de site bezocht samen met Robby Vervoort en werd duidelijk dat de aangetroffen restanten te maken hadden met het Duitse luchtafweergeschut, een FLAK-stelling¹³⁸ uit WO II, en de kwartieren van de soldaten die het systeem bedienden.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

¹³⁷ Vervoort 2017 en Vervoort 2020.

¹³⁸ FLAK= *Flugabwehr Kanone*.

Figuur 2: Locatie van de toevalsvondst op GRB (© AGIV).

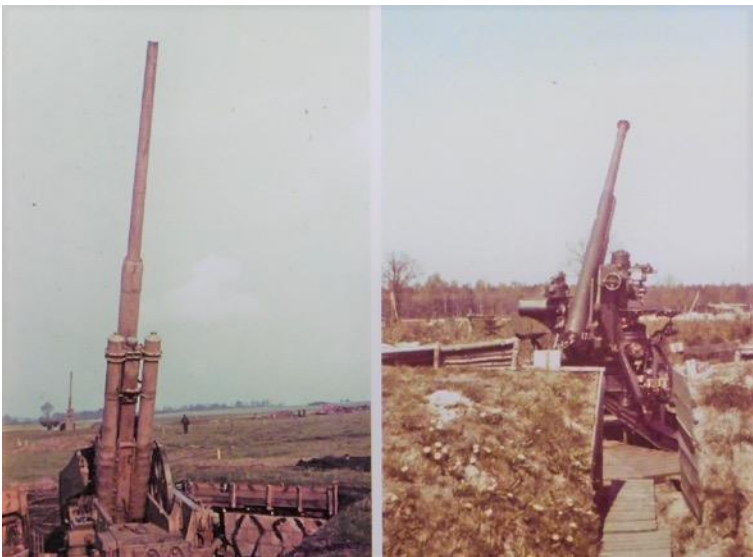
18.1.3 Historische gegevens¹³⁹

De strategische positie van de omgeving van Oorderen, net ten noorden van de haven van Antwerpen was een mogelijk doelwit voor geallieerde luchtaanvallen. De Duitse bezetter installeerde daarom in dit gebied een luchtafweerafdeling. Rond de stad werden op verschillende strategische plaatsen batterijen opgesteld waaronder de batterij ten zuidoosten van het dorp Oorderen gelegen aan weerszijden van de Brandstraat. Vanaf 1943 nam de Res.Fl.Abt. 295 de luchtafweer in de regio rond Antwerpen waar.

De FlaK te Oorderen was uitgerust met een FuMG¹⁴⁰ 39T dat vliegtuigen op een afstand van 30 km kon opsporen en volgen (fig. 3). De batterij zelf was uitgerust met buitgemaakte Franse kanonnen (fig. 4). Na de oorlog, bij de bevrijding in september 1944, werd de batterij militair buiten gebruik gesteld. Het was de bedoeling om deze gebouwen in te richten als noodhuizen voor de burgers maar uiteindelijk werden ze gebruikt als schuilplaatsen voor het vee. In 1965 werd alles afgebroken voor het bouwen van de GM/Opel fabriek.

¹³⁹ Vervoort 2017, 68-75; Philippart 2008 en Dillen *et al.* 2006.

¹⁴⁰ Funkmessgerät van Telefunken.

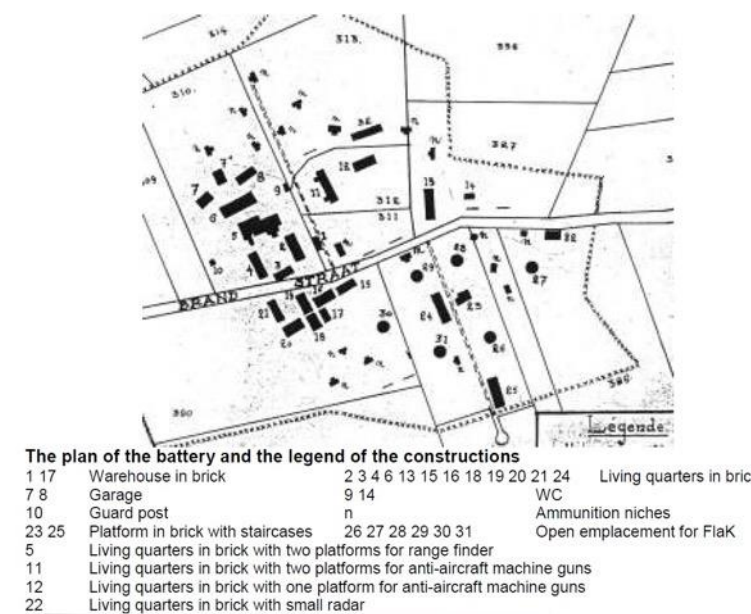
In de archeologie nota van 2017¹⁴¹ werd getracht de positie van deze Duitse luchtafweerininstallatie op huidige plannen te lokaliseren aan de hand van oude kaarten en luchtfoto's. Op een luchtfoto van Oorderen en omgeving uit 1949 zijn de gebouwen van de site nog goed herkenbaar langs beide zijden van de Brandstraat (fig. 5). Ook op de topografische kaart van Oorderen uit 1955 zijn de meeste gebouwen nog aanwezig, behalve de kleinere munitiedepots (fig. 6). Dhr. F. Philippart projecteerde deze gebouwen in 2008 in een *online* artikel op een kadasterkaartkaart en vernoemde de verschillende aanwezige gebouwen (fig. 7). Aan de hand van al deze gegevens kon de site geprojecteerd worden op het huidige GRB-plan (fig. 8)¹⁴².

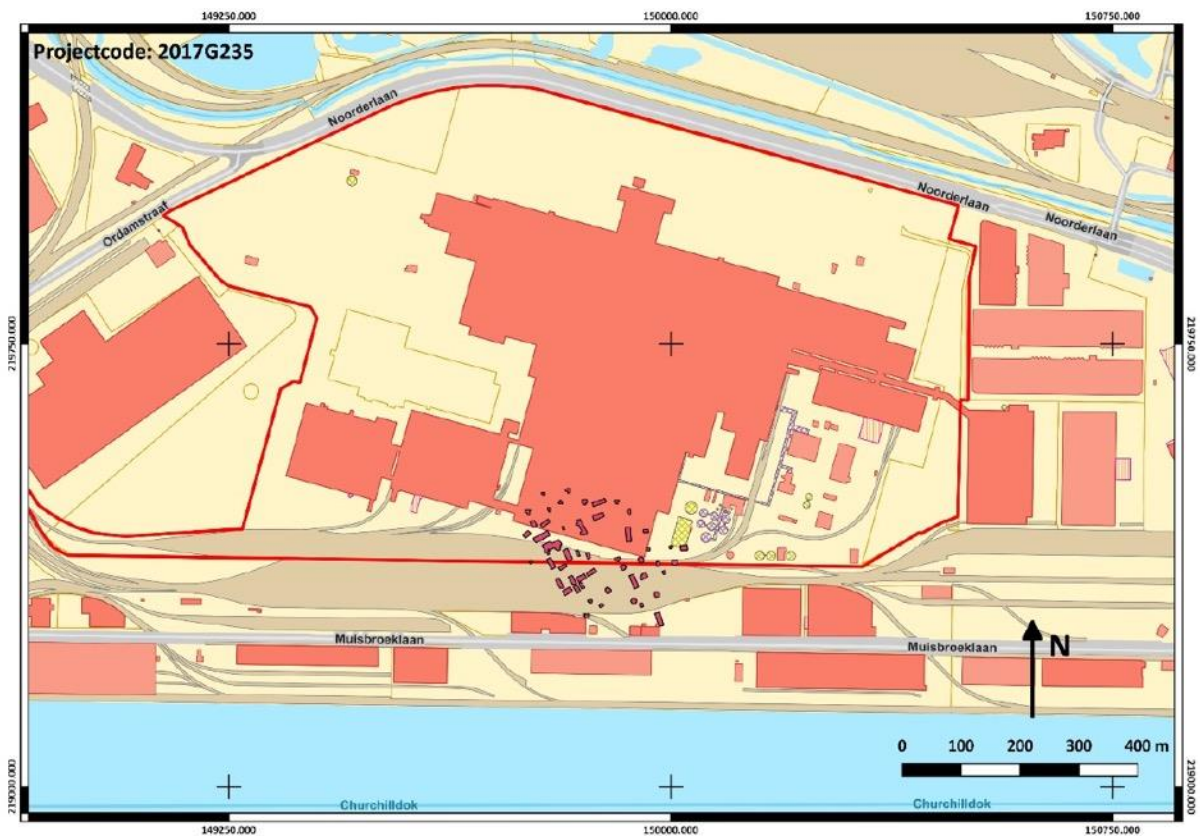
Figuur 5: FLAK-stelling op een luchtfoto uit 1949 (© NGI).

Figuur 6: FLAK-stelling op de topografische kaart uit 1955 (© NGI).

Figuur 7: Plan van de FLAK-stelling te Oorderen door F. Philippart (© WMF News).

Figuur 8: FLAK-stelling te Oordenen op het huidige GRB¹⁴³ (© AGIV).

Aan de hand van meerdere bewaarde foto's genomen tijdens WO II kunnen we ons een idee vormen van het uitzicht van de verschillende gebouwen¹⁴⁴ (fig. 9 en 10). De barakken voor de manschappen waren oorspronkelijk in hout opgetrokken en werden in de loop van de oorlog verstevigd met betonnen muren opgebouwd met *Formsteine*. Het dak werd eveneens in beton verstevigd en in de nieuwe constructies werden vensters uitgespaard. Nadien werd de houten, interne constructie verwijderd. De munitieopslag gebeurde in betonnen bunkers opgebouwd met *Formsteine*, half ingegraven in de bodem en aan de buitenzijde met aarden wallen beschermd. Verder waren er op de site eveneens meerdere gebouwen van verschillende grootte opgetrokken. Deze hadden soms kleine torentjes waarin schietgaten werden uitgespaard. Het geschut zelf stond aanvankelijk binnen een aarden wal met een houten versteviging aan de ingang. Later werden ze verstevigd met betonnen blokken (*Formsteine*).

Voor de sloop in de jaren '60 van vorige eeuw waren er nog restanten van deze gebouwen aanwezig zoals te zien is op enkele foto's uit die periode (fig. 11 en 12).

143 Vervoort 2017, 69.

144 Dillen *et al.* 2006 en Philippart 2008.

Figuur 9: FLAK-stelling soldatenvertrekken Oorderen (© Dillen en Vandewynckel).

Figuur 10: FLAK-stelling soldatenvertrekken en munitiedepots te Oorderen (© Dillen en Vandewynckel).

Figuur 11: Restanten van munitienissen voor de luchtafweerkanonnen. FLAK-stelling te Oorderen in de jaren '60 van vorige eeuw¹⁴⁵ (© Dillen en Vandewynckel).

¹⁴⁵Vervoort 2017, 74.

Figuur 12: Restanten van een barak met torentje. FLAK-stelling te Oorderen in de jaren '60 van vorige eeuw¹⁴⁶ (© Dillen en Vandewynckel).

18.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein

Tijdens het eerste bezoek op 11 juni 2020 werd het terrein bezocht samen met archeoloog Robby Vervoort die op dat ogenblik de opgraving van het Polderdorp Oorderen leidde. In samenspraak met de betrokkenen van het project op de oude GM-site werd afgesproken dat de twee plaatsen waar restanten werden aangetroffen door hen zouden worden leeggepompt zodat de resten konden worden bestudeerd (fig. 13). Een ploeg van het agentschap zou dit uitvoeren op 18 juni 2020 maar door de hevige regenval kon dit pas plaatsvinden op 24 juni. Na het opschonen van de restanten werden deze opgemeten, gefotografeerd en beschreven (fig. 14).

Figuur 13: De toestand op het terrein tijdens het eerste bezoek op 11 juni 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 14: De toestand op het terrein tijdens het onderzoek op 24 juni 2020 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

¹⁴⁶Vervoort 2017, 74.

////////////////////////////////////

Figuur 17: Betonnen restant
(© agentschap Onroerend Erfgoed).

Door de latere ophoging en opspuiten van het terrein (7 TAW) bij de bouw van de GM/Opel fabrieken zaten de restanten op ca. 4m TAW diepte. Hierdoor konden de restanten *in situ* bewaard blijven en zouden ze niet verder verstoord worden. Ook andere resten die waarschijnlijk her en der over het perceel verspreid liggen blijven gevrijwaard.

18.1.5 Afspraken en conclusies

Met deze toevalsvondst werd het duidelijk dat er zich in de ondergrond van de site nog talrijke resten¹⁴⁷ van de Duitse batterij uit WO II ten noorden van de stad Antwerpen bevinden. Het hele gebied richtte men in 1942 in met luchtafweergeschut om de haven van Antwerpen te beschermen. De site was vol gebouwd met batterijen, schuilplaatsen, munitienissen en FLAK-stellingen. Van de gebouwen en de inrichting van dit luchtafweergeschut, die nog op een luchtfoto van 1949 en een topografische kaart van 1955 zichtbaar zijn (fig. 5 en 6), kunnen zoals deze toevalsvondst aantoont nog steeds restanten aanwezig zijn. Er werd afgesproken dat de vondsten *in situ* bewaard blijven.

18.1.6 Bibliografie

18.1.6.1 Literatuur

DILLEN J. & VANDEWYNCKEL A., 2006: *Antwerpen 1941-1944. Deel a, Een bezette stad bespied*, België in oorlog, Toen en nu 3, Antwerpen.

VERVOORT R. 2017: *Archeologienota: Voormalige GM-site, Noorderlaan 401, Antwerpen (prov. Antwerpen)*, RVFSA-Rapport 34, Borgerhout [online], <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/5961>.

VERVOORT R. 2020: *Nota: Oorderen opgespoord. Verslag van resultaten van de archeologische vooronderzoeken op de voormalige site van GM, Antwerpen, (Prov. Antwerpen)*, RVFSA-Rapport 89, Borgerhout [online], <https://id.erfgoed.net/archeologie/notas/14864>.

18.1.6.2 Websites

PHILIPPART F. 2008: WMF NEWS: *The heavy FLAK battery of Oorderen near Antwerp* [online], http://www.simonstevin.org/wmfnews/WMF_2008_2.PDF (geraadpleegd op 17 september 2020).

¹⁴⁷ Vervoort 2017, 68-74.

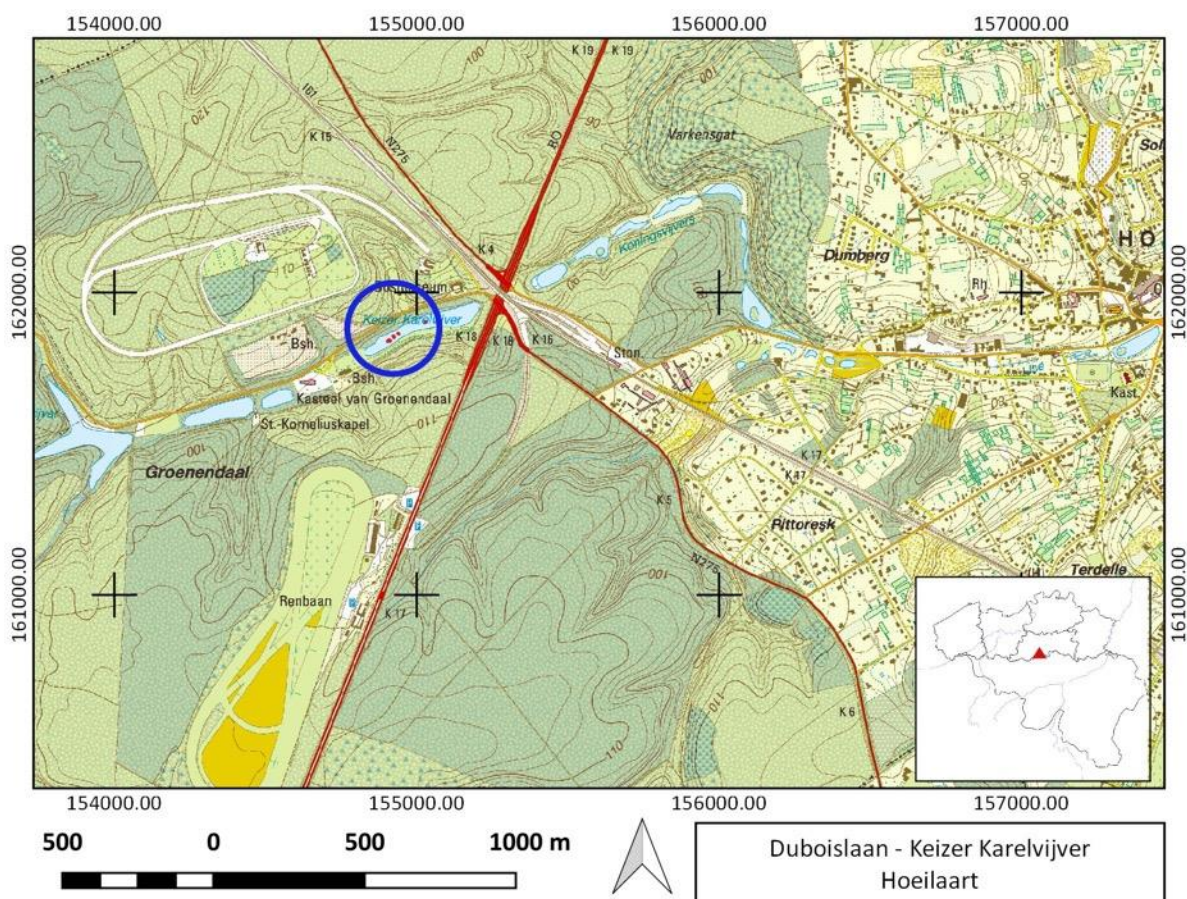
GEERT VYNCKIER

A photograph showing a close-up of a dark, wet, and textured surface, likely a roof or a ground covered in mud. The surface is densely covered with small, bright green moss or algae. Scattered across this mossy area are several small, light-colored, circular objects that appear to be stones or pieces of debris. The lighting is bright, creating strong highlights on the wet surface and the green moss.

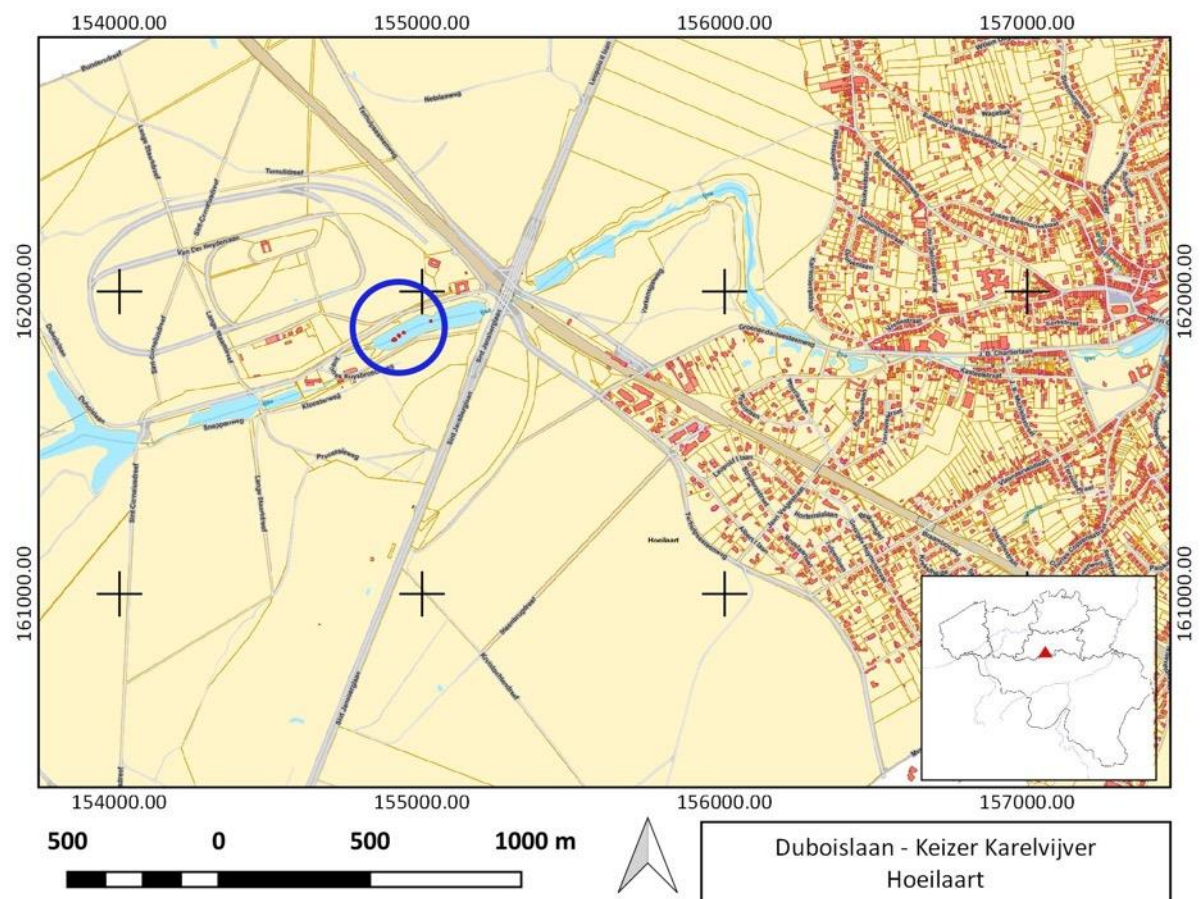
Gemeente:	Hoeilaart, deelgemeente Hoeilaart
Adres:	Duboislaan 4
Kadasterlocatie:	Hoeilaart, Afdeling 1, Sectie B, perceel 1132A
Ligging:	x: 154902,41m / y: 161837,42m x: 155031,07m / y: 160903,44m (Lambert72)
Eigenaar:	Agentschap voor Natuur en Bos
Dossier toevalsvondst:	ID 4696 (melding ID 590)
Datum vondstmelding:	11/06/2020
Evaluatie ter plaatse:	16/06/2020 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980341
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed) Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke

19.1.2 Situering

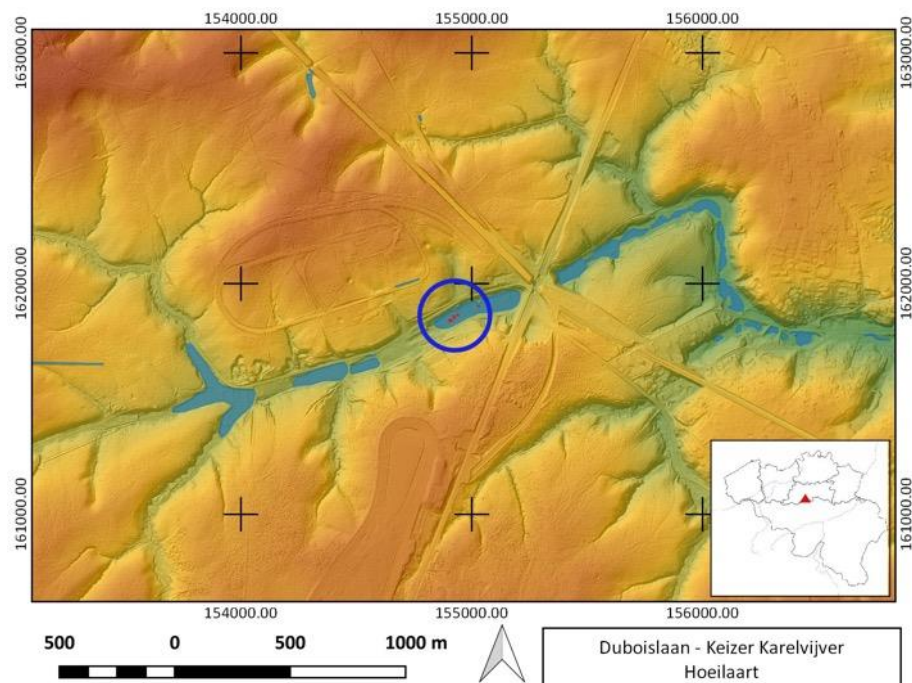
Bij landschaps- en natuurinrichting door het agentschap voor Natuur en Bos aan de Keizer Karelvijver te Hoeilaart werden na het droogleggen van de vijver her en der groepen van houten palen zichtbaar (fig. 1 en 2). Deze vondst werd op 11 juni 2020 gemeld aan het agentschap Onroerend Erfgoed. De site werd onder begeleiding van een medewerker van ANB bezocht op 16 juni 2020. Tijdens dit bezoek werden de zichtbare palen ingemeten door landmeter expert Johan Van Laecke. De palen zelf waren fysiek niet bereikbaar door de zompige ondergrond van de leeg getrokken vijver.

Figuur 1: Situering van de vondstlocatie op de topografische kaart (© AGIV).

Figuur 2: Situering van de vondstlocatie op het GRB (© AGIV).

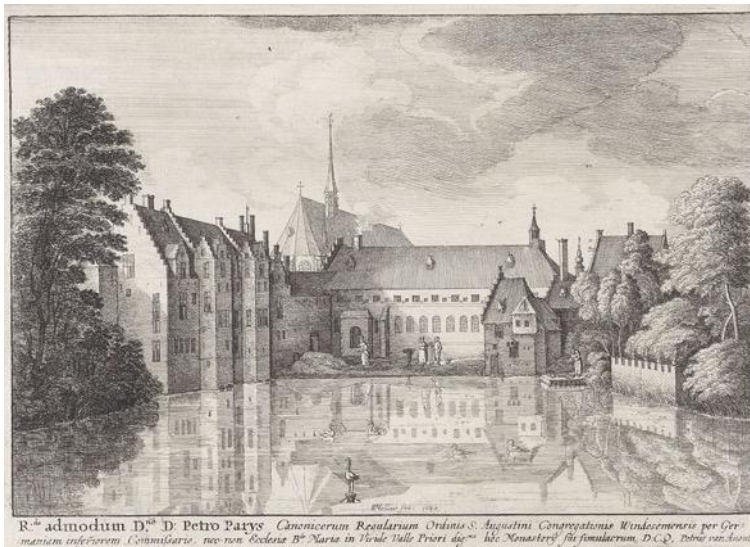
Figuur 3: Situering van de vondstlocatie op het DHM (© AGIV).

De onderzochte site is gelegen in de Brabantse zandleemstreek in het Dijlebekken en in de diep ingesneden vallei van de IJse (fig. 3). De IJse ontspringt in het Zoniënwood, loopt verder richting oosten waar ze uitmondt in de Dijle. De vondsten liggen in de Keizer Karelvijver die deel uitmaakt van de

vijvers op de IJse. Op de bodemkaart staat de vijver aangeduid als niet gekarteerde bodem (OB). De bodems op de hellingen rond de vijver bestaan in het noorden en in het zuiden voornamelijk uit droge leembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont (Abc), droge leembodem met textuur B horizont (Aba) en enkele plaatsen met een zeer droge tot matig natte zandbodem met weinig duidelijke tot duidelijke ijzer en/of humus B horizont (ZAF), matig droge tot matig natte leembodem zonder profiel. (ADp) en droge leembodems zonder profiel (Abp). Op het gewestplan ligt de site in natuurgebied met errond waardevolle bosgebieden.

19.1.3 Historische gegevens¹⁴⁸

De vijvers van de Augustijnerpriorij van Groenendaal die deel uitmaken van het brongebied van de IJse ontstonden door afdamming die zorgde voor de vis bevoorrading van het klooster. Dit klooster werd gesticht in 1349 toen de aanwezige seculiere priesters verplicht werden om toe te treden tot de orde van reguliere kanunniken van Sint-Augustinus en Groenendaal een priorij werd. In de 15de – begin 16de eeuw werd de site een geliefkoosde plek van de jagende Habsburgers waaronder keizer Karel V, naar wie uiteindelijk de meest oostelijke vijver werd genoemd. Tijdens de godsdiensttroebelen, in 1578 werd het klooster van Groenendaal verlaten. De kloosterlingen keerden pas terug in 1606. Op dat ogenblik werden talrijke gebouwen hersteld waarbij men kon rekenen op de steun van aartshertogin Isabella. De gecreëerde welvaart van het klooster is op de 16de en 17de -eeuwse iconografie (wandtapijt, schilderijen, tekeningen en gravures) goed te zien net als de keizer Karel vijver die toen nog de Vetvijver werd genoemd (fig. 4 en 5). In de late 18de eeuw nadat de site zijn glans verloor verscheen het op de lijst van nutteloze kloosters van keizer Jozef II en werd het opgeheven in 1784. Tijdens de Franse bezetting werd het klooster afgebroken. Alleen het gerestaureerde Priorhuis, de priorijkerk en het washuis/boswachterswoning bleven bewaard.

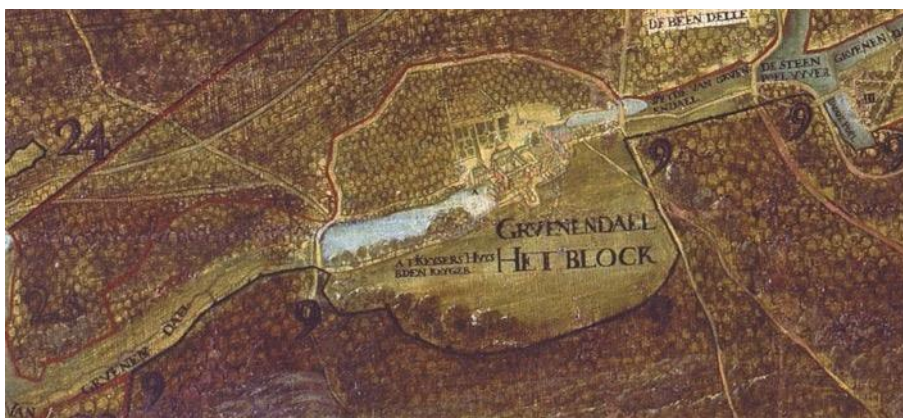
Figuur 4: Zicht op de abdij van Groenendaal en de keizer Karelvijver in 1647 op een prent van Wenceslas Hollar (© Rijksmuseum Amsterdam).

¹⁴⁸ Wikipedia 2020a en Inventaris Onroerend Erfgoed 2020.

Figuur 5: Zicht op de abdij van Groenendaal en de keizer Karelvijver in 1531 op een Brussels wandtapijt van de reeks Jachtaferelen van Maximiliaan van Wenceslas Hollar (© Louvre Parijs).

Voor de historiek van de visvijvers waar de toevalsvondst zich bevindt kunnen we alleen maar terugvallen op de historische kaarten en afbeeldingen. Op de reeds getoonde figuren 4 en 5 zien we duidelijk de grote Keizer Karelvijver. Op een ingekleurde kaart van Ignatius Vander Stock uit 1661¹⁴⁹ sluit de grote Keizer Karelvijver aan bij de klooster gebouwen en is er in de vijver zelf niets aanwezig wat op een houten structuur lijkt (fig. 6). De kaart van Graaf de Ferraris uit 1771-1778 verschilt weinig van de vorige, alleen wordt bij Ferraris in het midden van de vijver een eilandje weergegeven. Op een topografische kaart van de afgeschafte priorij van Groenendaal uit 1784-1794¹⁵⁰ (fig. 7) zien we wat de vijver betreft weinig veranderingen net zoals op het primitief kadaster uit 1834. Op beide is in de vijver geen eiland aangegeven. Het primitief kadaster (1834) (fig. 8) en ook de Atlas der buurtwegen (1843-1845) geeft voor het eerst de situatie weer van de overgebleven gebouwen na het opzeggen en afbreken van de voornaamste gebouwen van de priorij.

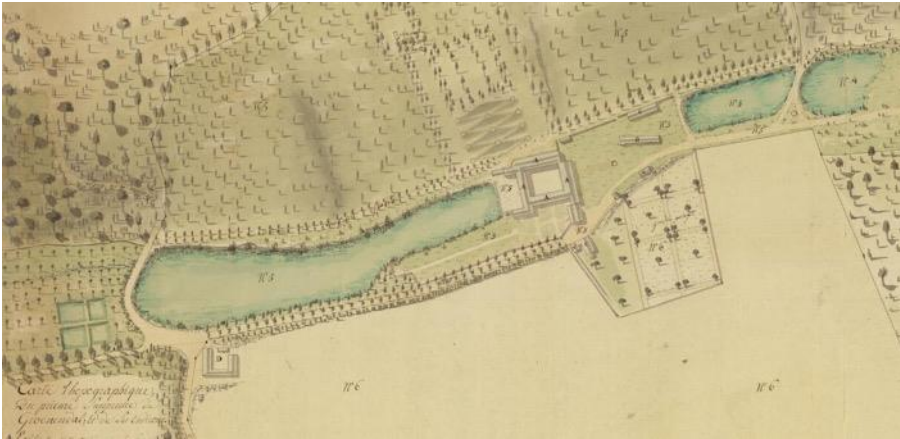

Figuur 6: Ingekleurde kaart van Ignatius Vander Stock uit 1661. Het noorden bevindt zich onderaan (© RA).

¹⁴⁹ *Warachtighe afbeeldinghe des wijdt vermaerde Sonyenwoudt met allen zyne appendentien ende dependentien*. Ignatius Vander Stock, schilder, 1661, naar het schilderij van S. Van Werden. Olie op doek. Oriëntatie op het zuiden. Algemeen Rijksarchief T7043.

¹⁵⁰ Carte intitulée: Carte topographique dit prieuré supprimé (le Groenendaal, et de ses environs). Rijksarchief, Kaarten en plannen nr. 2171.

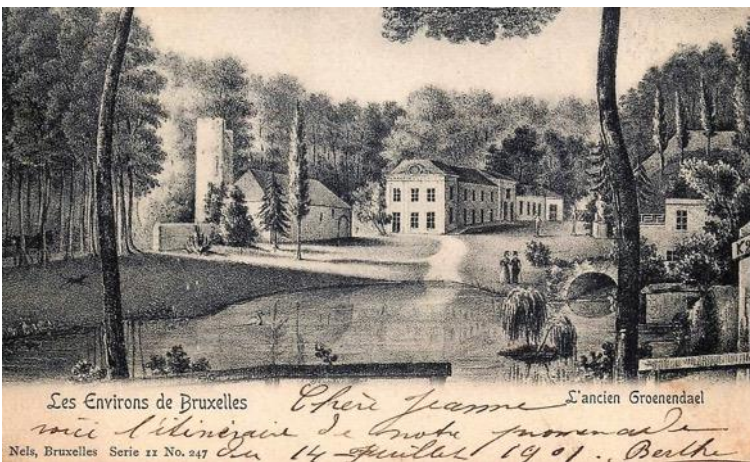

Figuur 7: Topografische kaart van de afgeschatte priorij van Groenendaal uit 1784-1794. Het noorden ligt onderaan (© RA).

Figuur 8: De keizer Karelvijver op het primitief kadaster uit 1834 (© RA).

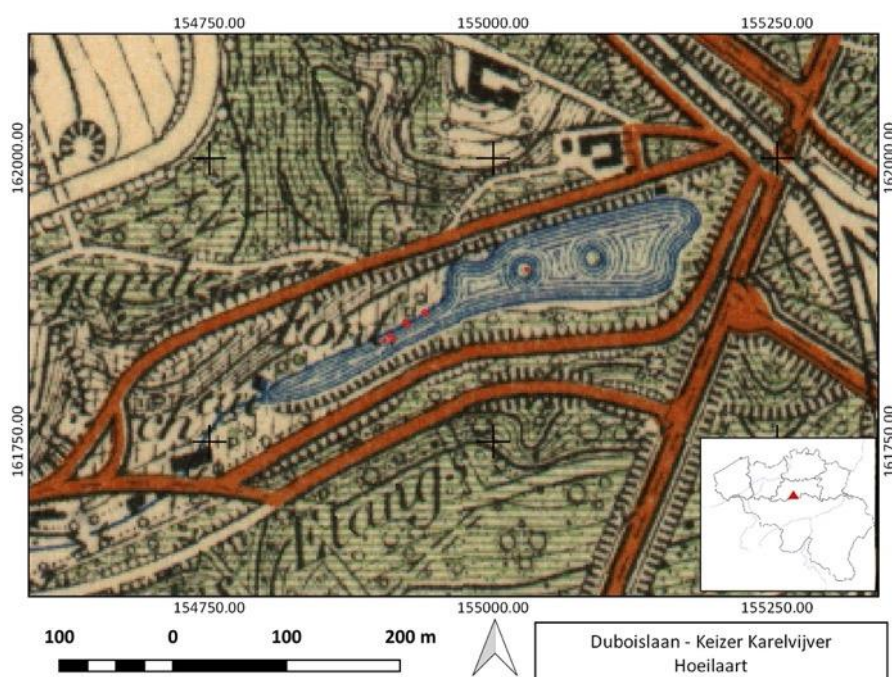
Een getekende postkaart uit 1901 toont ons de situatie van het domein na de afbraak van de priorij. Alleen het priorhuis en de priorijkerk zijn te herkennen (fig. 9). Ook de overdekte koker van de IJse en een deel van de grote Keizer Karelvijver zijn zichtbaar. Een latere foto van de vijver vanuit het oosten dateert uit 1911 (fig. 10). In de vijver zijn er buiten twee eilandjes geen andere sporen zichtbaar. Op de topografische kaart uit 1924 is duidelijk te zien dat aan de westzijde de vijver veel smaller is dan ervoor en zijn de twee eilandjes duidelijk weergegeven (fig. 11).

Figuur 9: Getekende postkaart van de overgebleven gebouwen van de oude priorij uit 1901 (© Delcampe).

Figuur 10: Postkaart met zicht op Keizer Karelvijver in 1911 (© Delcampe).

Figuur 11: De keizer Karelvijver op de topografische kaart uit 1924 (© NGI).

Het gebied in het Zoniënwoud rond het station van Groenendaal en dit van de nabije gelegen Hippodroom werden na WO I door het Belgisch leger gebruikt als munitiedepots waar de talrijke overgebleven munitie van het Westfront werd bijeengebracht¹⁵¹. Hier vond in mei 1919 een zware ontploffing plaats waardoor het station en enkele gebouwen van de Hippodroom zware schade opliepen. Tijdens de invasie van de Duitse troepen in 1940 in België gebruikten de Engelsen eerst het gebied als tijdelijke munitieopslag. Na de terugtrekking van de Engelse troepen en de capitulatie zag de Duitse *Wehrmacht* het tactische nut in van het station van Groenendaal en de Hippodroom die direct verbinding gaven met talrijke bestemmingen in Europa waardoor ze besloten om hier zelf een munitiedepot aan te leggen dat uiterst geheim was¹⁵². Na de bevrijding van Brussel werd het munitiedepot terug overgenomen door het Engelse leger dat in de omgeving aanpassingswerken uitvoerde om het depot klaar te maken voor de noden van de geallieerden. Daar de Duitse terugtrekkende troepen talrijke bruggen vernielden over de Rijn¹⁵³ werd in het Zoniënwoud door de Canadese troepen een houtzagerij gevestigd. De geallieerden hadden immers veel hout nodig om de

¹⁵¹ Scheys 2011, 121-130.

¹⁵² Scheys 2011, 131-166.

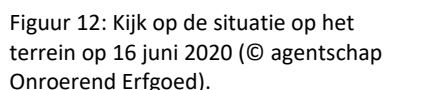
¹⁵³ Scheys 2011, 176-177 en Glorieux 2020.

Tijdens het bezoek aan de site op 16 juni 2020 waren niet direct alle palen duidelijk te zien in de groene

Er bleef niets anders over dan de verschillende palen van op afstand met de theodoliet in te meten en

Figure 13. Aerial view of the study area.

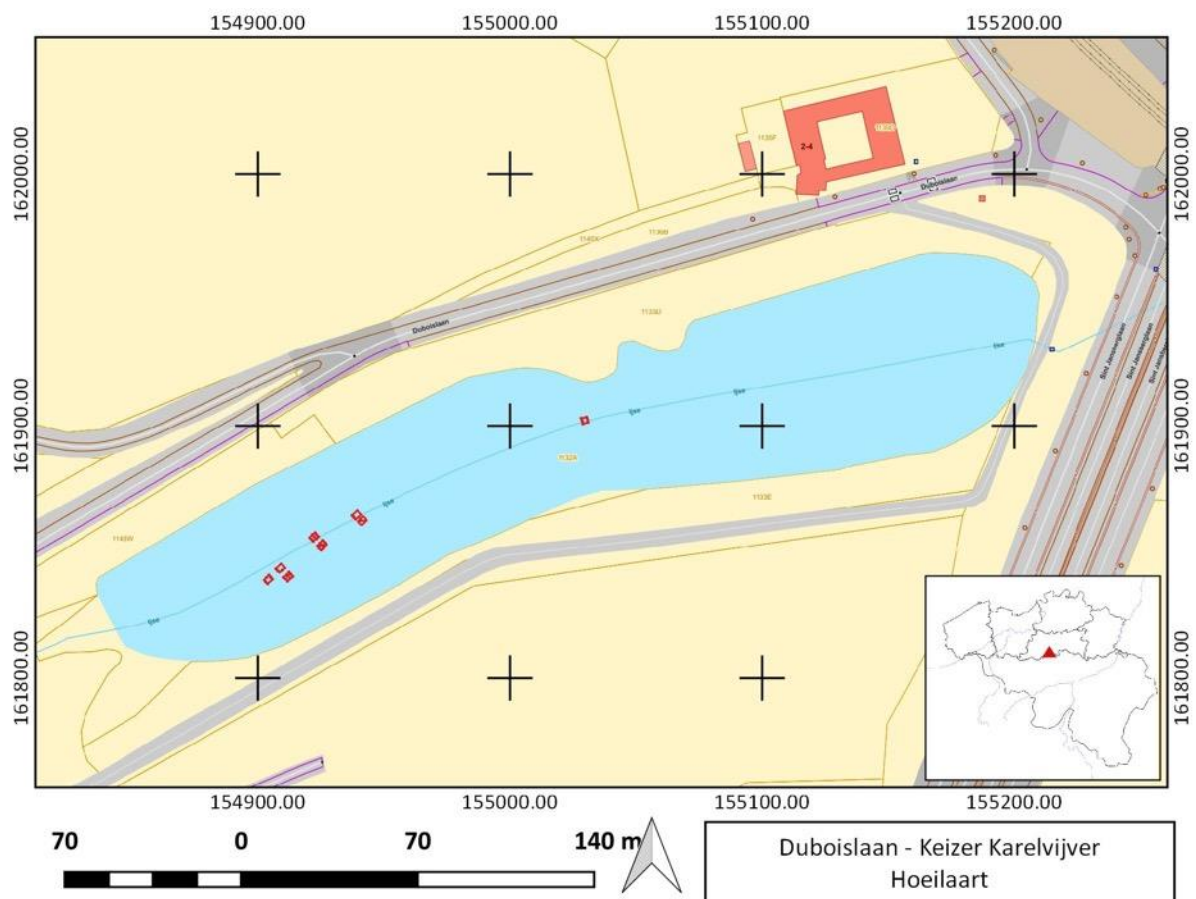

¹⁵⁵ Het droogleggen van de vijver gebeurde al in februari van datzelfde jaar.

¹⁵⁶ We schatten dat deze palen ongeveer 50cm in doorsnede waren.

Figuur 13: De palen verborgen tussen het groen (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Figuur 14: Verspreidingsplan van de palen op het GRB (© AGIV).

Figuur 15: Verspreidingsplan van de ingemeten palen (rode cirkeltjes) (© agentschap Onroerend Erfgoed).

In totaal konden 4 clusters en 8 rechthoekig (ca. 2,90x2,0m) geplaatste groepen palen herkend worden. De meest westelijke cluster bestond uit drie groepen van palen. Van een eerste konden 5 palen worden ingemeten van de tweede slechts drie en van de derde 9. We kunnen ervan uitgaan dat al de rechthoeken steeds 9 palen moeten gehad hebben maar door omstandigheden zijn deze niet zichtbaar, zijn ze verdwenen, zijn ze volledig weggerot of bij vroegere graafwerken verdwenen. De palen staan steeds ongeveer 1 tot 1,4m uit elkaar. Rechthoek twee ligt 3,70m van de eerste. De derde loopt iets meer naar het zuiden, parallel met de tweede, en ligt op een afstand van 2,70m. Ongeveer 15m naar het oosten bevindt zich de tweede cluster bestaande uit een rechthoek van 8 en een rechthoek van 9 palen (fig. 16). Deze rechthoeken bevinden zich in het verlengde van de rechthoeken 2 en 3 van de eerste cluster. Een derde cluster op ca. 15,4m van de tweede cluster, vertoonde slechts 4 palen die waarschijnlijk toebehoorden aan twee rechthoekige constructies waarvan de rest verdwenen is. De laatste cluster op ca. 96m van de derde cluster is beperkt tot één rechthoek bestaande uit 6 overgebleven palen (fig. 17). De constructie die door deze paalfunderingen wordt gekenmerkt¹⁵⁷ is nergens op historische kaarten terug te vinden.

Figuur 16: Zicht op de twee groepen van palen in cluster 2 (© agentschap Onroerend Erfgoed).

¹⁵⁷ In totaal is de afstand tussen de eerste westelijke cluster en de laatste cluster ca. 144m lang.

Figuur 17: Zicht op de een groep van palen in cluster (© agentschap Onroerend Erfgoed).

Doordat we niet aan de palen geraakten, konden we geen uitsluitsel geven van welk hout deze vervaardigd waren en ook de dikte of lengte ervan konden niet achterhaald worden. Met ANB werd afgesproken indien er een mogelijkheid bestaat in de toekomst om een schijf van een paar palen af te zagen deze zouden bezorgd worden aan het agentschap. De palen blijven *in situ* bewaard blijven en zullen dus na verloop van tijd terug onder water verdwijnen.

19.1.5 Afspraken en conclusies

Deze toevalsvondst toont aan dat er in de vijver van Keizer Karel ooit een houten constructie moet bestaan hebben die met veel zorg werd aangelegd gezien de regelmaat van het plaatsen van de palen in rechthoeken op regelmatige afstand van elkaar. Spijtig hebben we de palen niet van dichtbij kunnen bekijken en bemonsteren. Op oude historische kaarten en prenten is er nergens een constructie van die omvang te herkennen wat niet wil zeggen dat er niets stond. De palenconstructie kan eventueel ook behoren tot een maquette van een brug in hout die bedoeld was om vervangbruggen te voorzien over de Rijn, zoals de vernielde en ingestorte brug te Remagen. Of ze nu wel degelijk de restanten van zo'n proefopstelling van een brug zijn, valt moeilijk te bewijzen. Op de topografische kaart van 1924 had de vijver een smallere westzijde en was deze vorm misschien nog aanwezig tijdens de eind jaren van WO II, waardoor het ideaal was om op de ondiepere oevers van de vijver en op de eilandjes deze steunen van de constructie te bouwen (fig. 11).

De brug van Remagen¹⁵⁸, de *Ludendorffbrug*, over de Rijn te Duitsland, waarvoor deze brugconstructie zou zijn opgesteld volgens de mondelinge overlevering, werd gebouwd tijdens WO I. Hierdoor konden de Duitse troepen snel getransporteerd worden naar het Westfront. De brug was 325 meter lang en was de laatste intacte brug over de Rijn die door de 9de pantserdivisie van het Amerikaanse leger op 7 maart 1945 werd ingenomen (fig. 18). Meerdere pogingen van het Duitse leger om de brug te vernielen bleven zonder succes totdat de brug onverwacht instortte op 17 maart 1945 (fig. 19). Uiteindelijk werd 200 meter stroomafwaarts een nieuwe pontonbrug aangelegd die klaar was op 20 maart. De restanten van de oude brug werden pas geruimd in 1948. Een nieuwe brug werd op deze plaats nooit gebouwd.

¹⁵⁸ Strijdbewijs 2020.

Figuur 18: De brug van Remagen in 1945 na de verovering door het Amerikaanse leger (© publiek domein¹⁵⁹).

Figuur 19: De brug van Remagen in 1945 na de instorting op 17 maart 1945 (© Strijdbewijs¹⁶⁰).

Over de bouw van de noodbrug in de Keizer Karelvijver, als dit ooit gebeurde, kan er documentatie te vinden zijn in de archieven van de Amerikaanse, Britse of Canadese ministeries van defensie. Een doorgedreven archiefonderzoek kan misschien een antwoord geven op de vraag of deze resten wel degelijk van zo'n proefopstelling van een brug zijn. Dit onderzoek werd niet uitgevoerd.

¹⁵⁹ Wikipedia 2020b.

¹⁶⁰ Strijdbewijs 2020.

19.1.6 Bibliografie

19.1.6.1 Literatuur

GLORIEUX E. 2020: *Keizer Karelviijver. Drooggelegde Keizer Karelviijver geeft verborgen oorlogserfgoed prijs*, 't Beukeblad 28.111. 7-9.

SCHEYS D. 2011: *Militaire aanwezigheid in het Zoniënwoud tijdens de 20ste eeuw. Opruiming van munitie en de grote ontploffing na de Eerste Wereldoorlog, munitie depot van de Engelsen, Duitsers en de opruiming na de Tweede Wereldoorlog*, Zoniën 35.3, 121-184.

19.1.6.2 Websites

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2020: *Priorij van Groenendaal* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/39792> (geraadpleegd op 23 oktober 2020).

CARTESIUS 2020: *Groenendaal* [online,] <http://www.cartesius.be/CartesiusPortal/> (geraadpleegd op 22 oktober 2020).

DELCAMPE 2020: *België-Groenendaal* [online], <https://www.delcampe.net/nl/verzamelingen/postkaarten/> (geraadpleegd op 23 oktober 2020).

STRIJDBEWIJS 2020: *De brug bij Remagen. Ludendorff Brückke* [online], <https://www.strijdbewijs.nl/strijd/rem1.htm> (geraadpleegd op 28 oktober 2020).

WIKIPEDIA 2020a: *Priorij Groenendaal* [online], [Priorij Groenendaal - Wikipedia](#) (geraadpleegd op 23 oktober 2020).

WIKIPEDIA 2020b: *Ludendorffbrug* [online], [Ludendorffbrug - Wikipedia](#) (geraadpleegd op 28-10-2020).

20 20STE EEUW

GEERT VYNCKIER EN JANNEKE BOSMAN

20.1 TOEVALSVONDST ID 3650: SCHILDESTEENWEG - OELEGEM (PROV. ANTWERPEN)

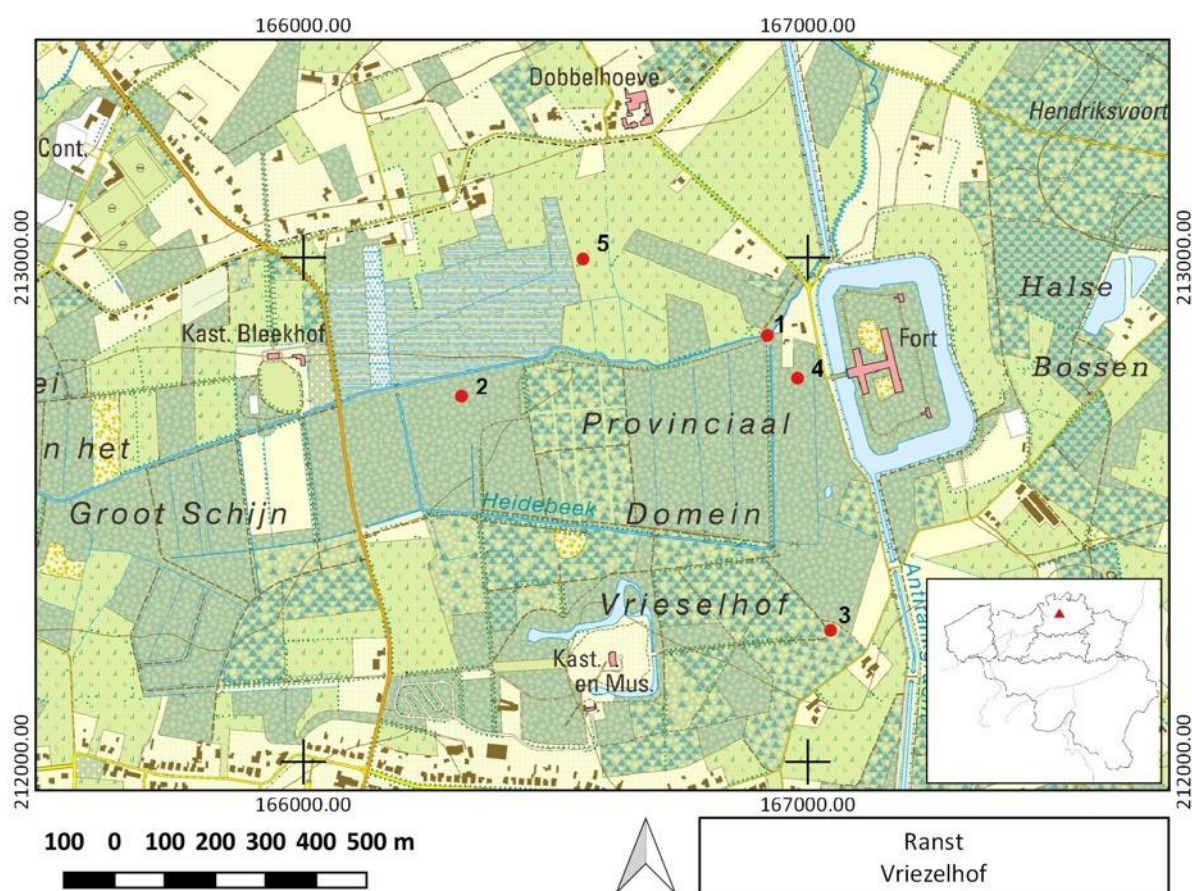
20.1.1 Administratieve gegevens

Gemeente:	Ranst, deelgemeente Oelegem
Adres:	Schildesteenweg
Kadasterlocatie:	Ranst 2, Afdeling 2, Sectie A, percelen 151, 684B, 149R, 684C, 160A, 159A, 153, 161A, 148,152 en 160B
Ligging:	x: 166040,00m / y: 211981,00m x: 167179,00m / y: 213497,00m (Lambert72)
Eigenaar:	Provincie Antwerpen
Dossier toevalsvondst:	ID 3650 (melding ID 547)
Datum vondstmelding:	25/02/2020
Evaluatie ter plaatse:	26/02/2020 (Geert Vynckier)
CAI ID:	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/106043
Foto's:	Geert Vynckier (agentschap Onroerend Erfgoed) & Janneke Bosman (VLM Regio Oost)
Aanmaak kaarten:	Johan Van Laecke (agentschap Onroerend Erfgoed) & Janneke Bosman

20.1.2 Situering¹⁶¹

In het kader van een natuurinrichtingsplan¹⁶² door de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) en het opmaken van een geïntegreerd beheersplan door de Provincie Antwerpen voor het domein Vrieselhof te Ranst, werden tijdens graafwerken allerhande archeologische vondsten aangetroffen. Deze werden door de medewerkers van VLM¹⁶³ gebundeld in de maand februari van 2020 en als één toevalsvondst aan het agentschap Onroerend Erfgoed gemeld op 25 februari 2020. Op het tijdstip van het melden bevonden al deze vondsten zich niet meer *in situ*. Het domein zelf, een beschermd cultuurhistorisch landschap, werd bezocht op 23 januari 2020 samen met enkele consultants en onderzoekers archeologie en landschappen.

Het domein Vrieselhof en de onmiddellijke omgeving maakt deel uit van de vallei van het Groot Schijn ten noorden van het centrum van Oelegem (fig. 1 en 2). Geografisch behoort het gebied tot de Voorkempen, de grensstreek tussen de Vlaamse zandstreek en de Kempen. Centraal doorheen het landschap stroomt het Groot Schijn van oost naar west. Het Groot Schijn ontspringt in Westmalle en mondt in Antwerpen uit in de Schelde. Een netwerk van brede en smalle grachten zorgt voor de ontwatering van de natte Schijnvallei.

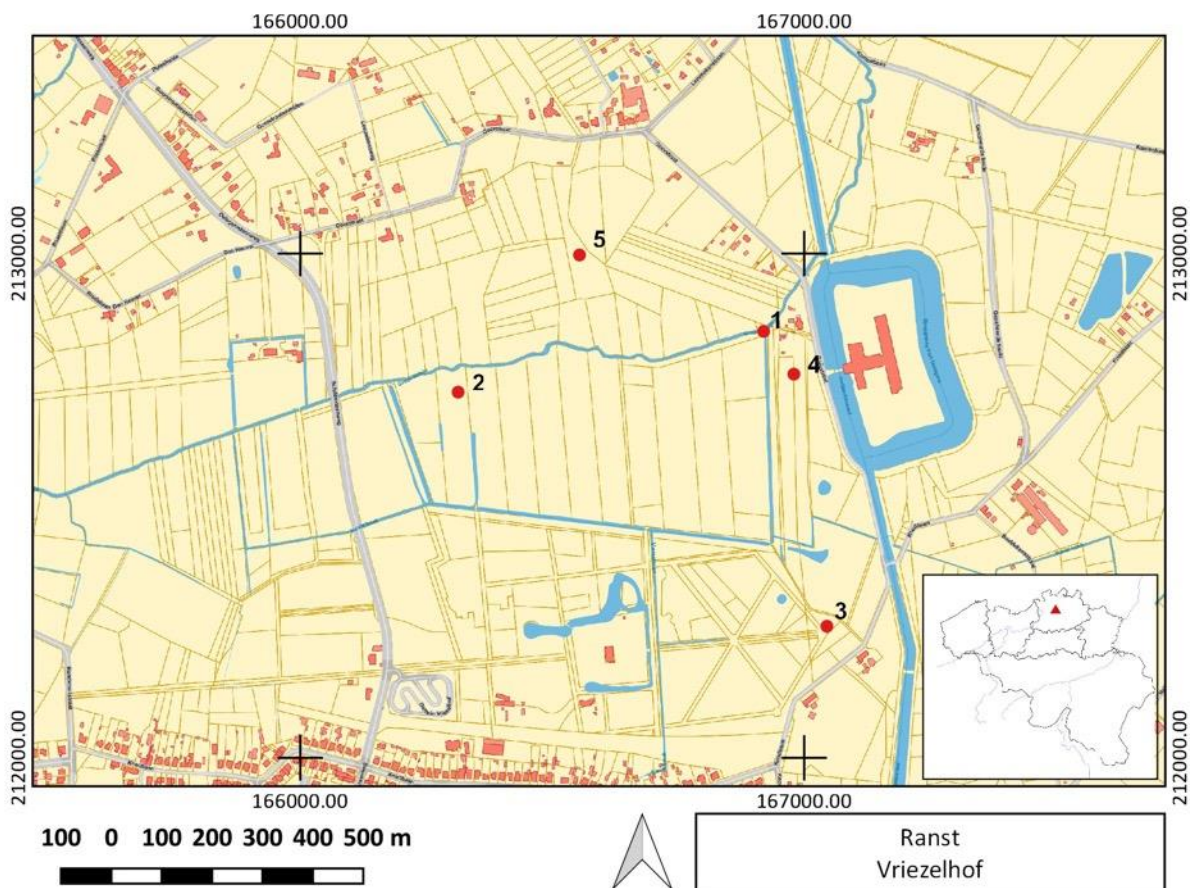

Figuur 1: Situering van de toevalsvondsten (rode bollen 1-5) op de topografische kaart (© AGIV).

¹⁶¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2020a.

¹⁶² Vlaamse Landmaatschappij 2020. De Vlaamse Landmaatschappij (VLM) voerde op dat ogenblik natuurinrichtingswerken uit om blauwgraslanden te herstellen. Het gaat onder meer over grootschalige afgravingen van ophogingen uit het verleden om zo het oorspronkelijke maaiveld met de bijhorende rabatten terug bloot te leggen; Inventaris Onroerend Erfgoed 2020c.

¹⁶³ Met dank aan Pieter Van Uytsel en Janneke Bosman.

Figuur 21: Locatie van de toevalsvondsten op het GRB (© AGIV).

Het domein van het Vrieselhof is gelegen op een hoogte van 7 tot 9m TAW. Het domein vertoont meerdere soorten bodems. In de depressies en alluvia komen vooral bodems voor met beperkte profielontwikkeling, met een A-C -profiel. Deze licht zandlemige bodems zijn zeer vochtig en nat tot zeer nat. De kleigronden zijn gleyig. In deze depressies komen eveneens veenbodems voor bestaande uit licht-zandleem (vPfp), of gleyige kleibodems met reductiehorizont (s-Efp) of de iets zanderiger Sfpz-gronden. Tevens komen er meerdere plaggenbodems voor op het domein die van zeer verscheiden textuurklasse zijn. Op het domein bevinden zich eveneens kunstmatige gronden die vooral ontstaan zijn ter hoogte van het Fort van Oelegem en de Antitankgracht (OB). Centraal in het gebied is een grote zone aangeduid als zeer droge zandbodem zonder profiel met sterk antropogene invloed (Zap(o)). Deze gronden worden in het kader van het project terug afgegraven. De percelen van het domein zijn op het gewestplan ingekleurd als groen-, bos- en natuurgebied en landschappelijk waardevol agrarisch gebied.

20.1.3 Historische gegevens¹⁶⁴

Het *Hof van Vriesele* wordt voor eerst vermeld in de 14de eeuw toen Jan van Vriesele, een edelman uit Kontich 24 bunders (ca. 32ha) grond kocht in Oelegem. Mogelijk gaat het kasteel terug op een site met walgracht dat ongeveer twee eeuwen later vervangen werd door een kasteel met gracht errond. Verder kwam het domein nog in handen van Elisabeth van Vriesele, Judocus van Beringen (1350), familie van Edinghen, Johanna van Lyere, Van Edinghen, van Gheldenaken, van Herbaix (1450), vander Hoogewegen (1451), familie van Steenberghe (1456), familie van Halmale (1536), d'Oultremont (ca. 1790), Paul Morren (1876), Leon Cousin (1878). In 1910 kwam het kasteel in handen van graaf Louis de Brouckhoven de Bergeyck die het oude kasteel (fig. 3) liet verbouwen. In 1914 werd het

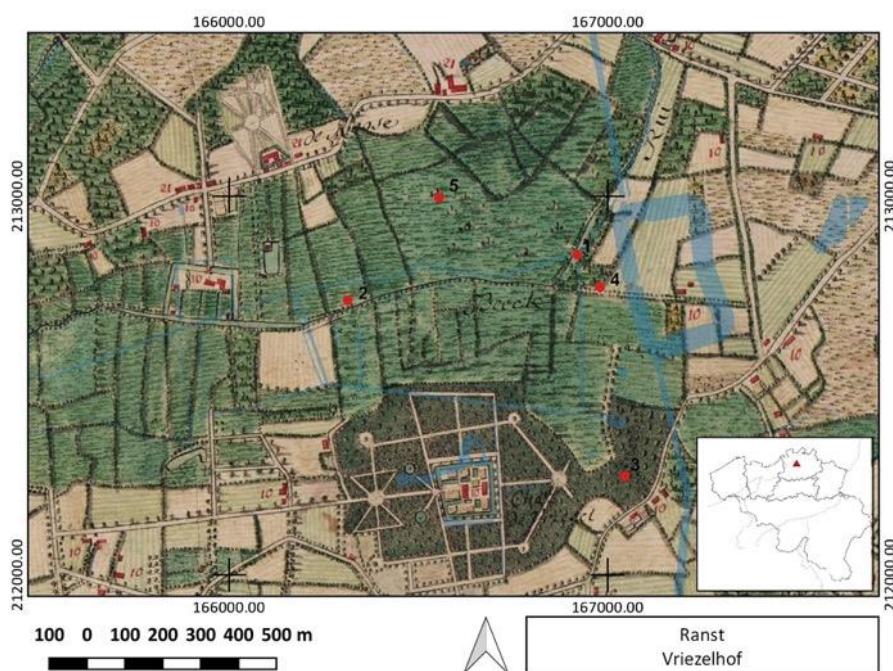
¹⁶⁴ Bungeneers 1986; Inventaris Onroerend Erfgoed 2020b; Wikipedia 2020.

toenmalige kasteel om strategische redenen afgebrand en vernield door de Belgische troepen. Het huidige kasteel werd gebouwd tussen 1917 en 1919 in dezelfde stijl als het in 1914 vernielde kasteel. Uiteindelijk werd het domein door de provincie aangekocht in 1974 en doet het nu dienst als provinciaal domein en wandelgebied.

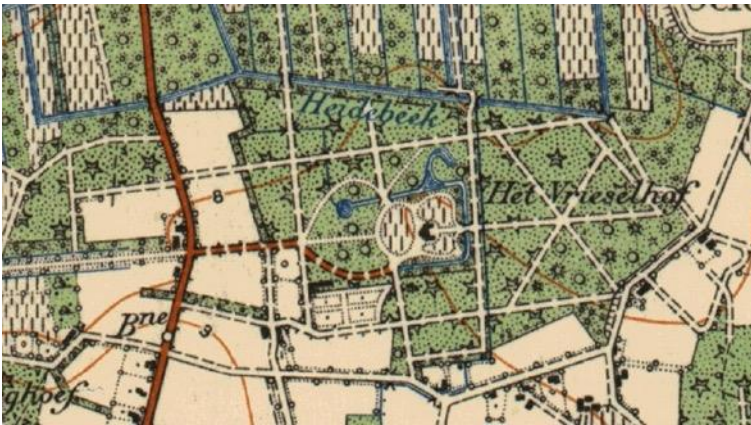

Figuur 3: Het kasteel voor 1910 (© Wikipedia).

Op de kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) is het kasteel omringd door een vierkante gracht (fig. 4). De gebouwen, de waterpartijen en het omliggende park met zijn geometrische wegen door bebost gebied, zijn goed zichtbaar. Op de Atlas der Buurtwegen (1841-1843), Vandermaelen (ca. 1850) en de kaart van Popp (1842-1880) zien we zo goed als hetzelfde beeld (fig. 5). Alleen is er een klein verschil in de paden ten westen van het kasteel en werd de laan in het oosten van het domein verlengd. Op de topografische kaart van 1929 zien we het huidige kasteel en de veranderingen die aan de grachten rond het kasteel werden doorgevoerd. Op de topografische kaart van 1929 zien we het domein na de nieuwbouw en de aanpassingen uit 1917-1919 (fig. 6).

Figuur 4: Het Vrieselhof op de kaart van graaf de Ferraris (© AGIV).

20.1.4 Vaststellingen en evaluaties op het terrein¹⁶⁵

De vondsten werden op vijf verschillende plaatsen tijdens het natuurinrichtingsplan verzameld (fig. 1). Vooreerst vermelden we de restanten *in situ* van een bakstenen sluis op de zuidelijke oever van het Groot Schijn die werd vrijgemaakt van begroeiing en later, daar besloten was deze terug in gebruik te stellen, opnieuw opgemetseld werd (fig. 1, 1 en fig. 7). Helemaal onderin werd tijdens het vrij leggen een gemodelleerde 'sluitsteen' in kalksteen aangetroffen (fig. 8).

¹⁶⁵ Alleen de sluis, de bomkrater en de twee resten van bakstenen zuilen werden ter plaatse bekeken. De andere vondsten werden door VLM op foto aan ons bezorgd.

